

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta
Katedra asijských studií

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Akynská tradice Kazachstánu a Číny

Aqyn tradition of Kazakhstan and China

OLOMOUC 2020, Jan Brzobohatý

vedoucí bakalářské práce: Mgr. Kamila Hladíková, Ph.D.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci s názvem „Akynská tradice Kazachstánu a Číny“ vypracoval samostatně a uvedl jsem veškeré použité prameny a literaturu, z nichž jsem čerpal při jejím zpracování.

V Olomouci dne:

Podpis:

Jan Brzobohatý

Anotace

Uvedená práce pojednává o kazašských lidových pěvcích akynech, kteří v 19. a 20. století působili na území Kazachstánu a Číny. Její teoretická část popisuje stav kazašské společnosti v této době a typy děl kazašské ústní tradice. Je také provedeno vymezení pojmu akyn, dále jsou popsány životní osudy a tvorba vybraných akynů. V praktické části jsou ve vybraných dílech akynů analyzovány nalezené motivy, které jsou následně prezentovány v širších souvislostech v rámci různých vlivů, které na kazašskou společnost působily. Tím je také potvrzena hypotéza, že nalezené motivy jsou podmíněny historickými vlivy.

Počet znaků: 202 247 (včetně mezer)

Počet stran: 114

Počet titulů použité literatury: 144

Klíčová slova: akyn, žyrau, žyršy, Abaj, Džambul, Kazachstán, Čína, Rusko, kazašská literatura, ajtys, dombra, kočovníci, step, islám

Abstract

This thesis deals with Kazakh folk singers called aqyns who lived in the territory of Kazakhstan and China in the 19th and 20th centuries. Its theoretical part describes the state of Kazakh society at that time and the types of works of the Kazakh oral tradition. Theoretical background also describes life and work of selected aqyns, the term aqyn is defined. In the practical part, found motifs from selected works of aqyns are analyzed, these motifs are then presented in a broader context within the various influences on Kazakh society. This confirms the hypothesis that motifs found in works of aqyns are conditional upon historical influences.

Key words: aqyn, zhyrau, zhyrshy, Abai, Zhambyl, Kazakhstan, China, Russia, Kazakh literature, aitys, dombra, nomads, steppe, Islam

Poděkování

Chtěl bych poděkovat Mgr. Kamile Hladíkové, Ph.D. za odborné vedení bakalářské diplomové práce, cenné rady, poznámky a připomínky, její vstřícnost a ochotu. Děkuji také rodičům za jejich důvěru, pomoc a neutuchající podporu v průběhu celého studia.

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	8
EDIČNÍ POZNÁMKA	9
ÚVOD.....	11
METODOLOGIE	12
1. ZÁKLADNÍ ÚDAJE.....	14
1. 1. OBYVATELSTVO	14
1. 2. GEOGRAFIE KAZACHSTÁNU	14
1. 3. GEOGRAFIE SEVEROZÁPADNÍ ČÁSTI AUTONOMNÍ OBLASTI XINJIANG, ČÍNA	15
1. 4. NÁSTIN HISTORIE KAZACHŮ	16
1. 5. NÁSTIN HISTORIE KAZACHŮ V ČÍNĚ.....	18
1. 6. NOMÁDSKÝ ŽIVOT.....	20
1. 7. VZDĚLANOST A PÍSMO.....	22
2. DRUHY DĚL V KAZAŠSKÉ ÚSTNÍ TRADICI.....	26
2. 1. PŘÍSLOVÍ A HÁDANKY	27
2.2. OBŘADNÍ PÍSNĚ	28
2.3. POHÁDKY	29
2. 4. BAJKY	29
2. 5. HRDINSKÉ EPOSY	30
2.6. HISTORICKÉ PÍSNĚ.....	32
2.7. AJTYSY	33
3. TRADICE LIDOVÝCH PĚVCŮ.....	35
3. 1. TYPY PĚVCŮ	37
3. 1. 1. <i>Žyrau</i>	37
3. 1. 2. <i>Žyršy</i>	39
3. 1. 3 <i>Akyn</i>	39
3. 2. HUDEBNÍ NÁSTROJE	40
3. 2. 1. <i>Dombra</i>	41
3. 2. 2. <i>Kobyz</i>	41
3. 3. AKYNI.....	42
3. 3. 1. <i>Machambet Utemisov</i>	42
3. 3. 2. <i>Sujunbaj Aronuly</i>	43

3. 3. 3. <i>Biržan sal</i>	45
3. 3. 4. <i>Žajau Musa Bajžanov</i>	46
3. 3. 5. <i>Akan sere</i>	48
3. 3. 6. <i>Abaj Kunanbajev</i>	50
3. 3. 7. <i>Džambul Džabajev</i>	52
3. 3. 8. <i>Nurpeis Bajganin</i>	54
3. 3. 9. <i>Akyt Ulimžiuly</i>	55
3. 3. 10. <i>Aset Najmanbajev</i>	57
3. 3. 11. <i>Kenen Azerbajev</i>	58
3. 3. 12. <i>Isa Bajzakov</i>	60
3. 3. 13. <i>Tanžaryk Žoldyuly</i>	62
3. 3. 14 <i>Další akyni působící v Kazachstánu a Číně</i>	64
4. MOTIVY	66
4. 1. MOTIVY PŘÍRODNÍ.....	66
4. 2. MOTIVY ZVÍŘAT.....	69
4. 3. MOTIVY HRDINSKÉ.....	73
4. 4. MOTIVY SOCIÁLNÍ.....	75
4. 5. MOTIVY POLITICKÉ.....	80
4. 6. MOTIVY VÁLEČNÉ.....	84
5. VLIVY FORMUJÍCÍ DÍLO AKYNŮ	87
5. 1. VLIV PASTEVECKÉ SPOLEČNOSTI.....	87
5. 2. VLIV MONGOLSKÝCH KMENŮ.....	88
5. 3. VLIV PERSKÝ A ARABSKÝ.....	88
5.4. VLIV ISLÁMU.....	89
5. 5. VLIV CARSKÉHO RUSKA.....	89
5. 6. VLIV KOMUNISTICKÉHO RUSKA.....	90
6. AKYNSKÁ TRADICE V SOUČASNOSTI	92
ZÁVĚR	94
RESUMÉ	96
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	97

Seznam použitých zkratk

kaz. = kazašsky

rus. = rusky

kaz. /rus. = kazašsky a rusky (zápis pojmu je v obou jazycích totožný)

ZZ = zjednodušené znaky

PY = čínská standardní transkripce pinyin

angl. = anglicky

Ediční poznámka

Čínské znaky se v práci objevují ve zjednodušené formě, na jejich přepis do latinky je použita standardní transkripce pinyin. Výrazy uvedené v této transkripci jsou označeny kurzívou. Při přepisu ruských slov do češtiny byla použita transkripce ČSN 01 0185.

Pro potřeby této práce bylo při popisu zájmového území použito zeměpisných názvů a pojmů ze současnosti (Kazachstán, Východokazachstánská oblast, okres Xinyuan). V administrativním členění došlo v průběhu let k mnoha změnám, původní názvy by tedy ztížily či zcela znemožnily zeměpisnou identifikaci. Výjimku tvoří města Semipalatinsk (dnes Semej) a Kuldža (kazašský název města v Číně), neboť se v této podobě vyskytují ve zkoumané literatuře.

Jména akynů jsou uvedena ve tvaru odvozeném z ruštiny. Je tomu tak, poněvadž jména některých z nich se v češtině v souvislosti s vydáním jejich díla či uvedením v odborné literatuře vyskytují v této podobě. Liší se však forma příjmení akynů působících v Kazachstánu (například Azerbajev, Džabajev) od akynů, kteří působili v Číně (například Ulimžiuly, Žoldyuly), neboť u nich bylo jejich kazašské příjmení do ruštiny převedeno v nezměněném tvaru. Jména všech zkoumaných akynů jsou v české, kazašské a ruské podobě uvedena v kapitole obsahující jejich životopisy. U vlastních jmen neruského původu a také některých literárních děl byl použit přepis z kazaštiny.

Dle kazašských i ruských zdrojů jsou jména akynů v některých větách zkracována pouze na vlastní, neboť jejich příjmení je složeno ze jména po otci a přípony *-uly*. (1)

Některé další výrazy jsou uvedeny v jejich zažité podobě (Čingischán). Po vzniku nezávislého Kazachstánu došlo v zemi k úpravě přepisu některých výrazů do ruštiny. U geografických a historických termínů jsem zvolil dnešní transkripci (Žambylská oblast, Žangir), u kazašského označení pro mladého muže (džigit) jsem naopak slovo ponechal v dřívější formě přepisu, neboť se v literatuře objevuje v této formě doposud.

Pro označení druhé světové války se na území bývalého Sovětského svazu používá výraz Velká vlastenecká válka. Ta probíhala v letech 1941 – 1945. Z důvodu

odlišného roku začátku války je pro tento konflikt použit zmíněný výraz Velká vlastenecká válka.

Názvy děl jsou zvýrazněny uvozovkami a kurzívou, stejně tak byla kurzíva použita pro označení citací.

Pro seznam literatury jsem použil metodu číslování zdrojů dle normy ČSN ISO 690. Tento způsob oproti tzv. harvardskému systému umožňuje přesnější identifikaci konkrétních zdrojů, v porovnání se systémem průběžných poznámek pak neprodlužuje nadměrně vlastní text. Může však způsobovat určitou nepřehlednost seznamu literatury, který není řazen podle abecedy, ale podle výskytu v textu. Při přepisu názvu zdrojů v ruštině byla použita zmíněná transkripce, u anglických zdrojů s kazašskými autory však byla jejich jména ponechána v původní podobě (Kendirbaeva, Seisenbiyeva).

Úvod

Historická tradice lidových pěvců, akynů, je součástí kultury Kazachů a Kyrgyzů. V této práci se budu z důvodu jejího rozsahu zabývat pouze kazašskými akyny, kteří žili na území Kazachstánu, nebo Číny.

Fenomén akynů nebyl v českém prostředí zatím příliš popsán. Tato práce tak má za úkol přispět k objasnění těchto tradic a jejich zakotvení v dějinách a daném prostředí. Kazašské etnikum své zvyky zachovává, akynská tradice je stále živá bez ohledu na místo pobytu a momentální politickou situaci. Na historické postavy se však v průběhu let nabalilo mnoho legend, často zabarvených nacionalismem či dobovou propagandou, je tedy velmi těžké s absolutní jistotou potvrdit pravdivost získaných informací.

Je však třeba uvést, že až do 20. let minulého století byli Kazaši a Kyrgyzové v ruské literatuře označováni souhrnným termínem Kyrgyzové. Poté se začal používat termín „*Kazaši*“ pro skupinu obyvatel kočujících celoročně ve stepi. (2, s. 168) V českém prostředí byli Kazaši dříve označováni jako „*Kyrgyz-Kazakové*“, dnešním Kyrgyzům se říkalo „*Kara-Kyrgyzové*“. (3, s. 20-21), (4, s. 36)

V práci bude využito ruských, čínských a českých překladů a odborné literatury v ruštině, čínštině, angličtině, češtině a kazaštině.

Metodologie

Tato bakalářská práce má za úkol prozkoumat a blíže představit fenomén kazašských lidových pěvců akynů, kteří žili a tvořili na území dnešního Kazachstánu a dnešní Ujgurské autonomní oblasti Xinjiang Čínské lidové republiky v období 19. a 20. století. Bude také věnována pozornost kazašské ústní tradici, která s tímto fenoménem úzce souvisí. Praktickou částí pak bude analýza motivů v dílech akynů a spojení nalezených motivů s různými vlivy.

Výběr akynů uvedených v práci souvisí s dostatkem zdrojů pro zkoumání. U akynů působících v pouze v 19. století byl počet zdrojů omezený, ve výzkumu tak budou prezentováni také akyni, kteří začali tvořit v 19. století s přesahem do 20., popřípadě ti, kteří tvořili pouze ve 20. století. Konec období je určen druhou polovinou 40. let, kdy se uzavírá tvorba velké části z nich.

Dílo a život akynů byly velmi úzce spjaty s historií. Protože budu zkoumat akyny žijící na území Kazachstánu a Číny, pokládám za vhodné v první kapitole kromě popisu přírodních poměrů provést také nástin dějin obou těchto oblastí. Fenomén akynů má kořeny v tradiční kočovné společnosti, která bude též v úvodu popsána. Akyni ve svých dílech často improvizovali a ani je nezapisovali, což značně ztěžuje bádání v této oblasti. Počátky psané literatury souvisí s ústní tradicí prezentovanou právě akyny. V práci tedy bude popsán rozvoj vzdělanosti a bude zmíněno použití různých druhů písma pro zápis kazaštiny v Kazachstánu a Číně.

Stěžejním textem pro zkoumání kazašské ústní tradice a umění akynů je část knihy *Istorija literatur Sredněj Azii i Kazachstana* s názvem *Kazachskaja litěratūra* od Zoji Sergejevny Kedriny z roku 1960. Při zpracování kapitoly popisující různé literární žánry budu vycházet především z tohoto textu. U některých odborných pojmů se budu opírat o vysvětlení pocházející z pětisvazkového díla *Kazachstan: nacionalnaja enciklopedija*, které vycházelo v letech 2004 až 2006. Další informace ohledně bajek a překladů z ruštiny do kazaštiny mi poskytne publikace S. N. Nuruševa *Tvorčeskoje nasledije I. A. Krylova v kazachskoj litěratūre XIX veka* z roku 1951.

V další kapitole budou blíže představeny druhy lidových pěvců, jejich odlišnosti a také hudební nástroje, kterými se doprovázeli. Byli vybráni konkrétní akyni, u nichž je dostupná primární a sekundární literatura. Pro popis života jednotlivých akynů pak budou použity odborné články psané kazašskými, ruskými, čínskými a dalšími odborníky a také internetové zdroje. Informace o životě a díle zakladatele kazašské moderní literatury Abaje Kunanbajeva budu částečně čerpat z knihy *Abaj Kunanbajev: stichotvorenija, poemy, proza* vydané roku 1954. Při popisu a hodnocení života a díla akyna Džambula Džabajeva budu vycházet mimo jiné z knih *Izbrannoje: Stichotvorenija, ajtysy, dastany, tolgau*, která vyšla roku 1986, a *Džambul Džabajev: Priključenija kazachskogo akyna v sovetskoj straně* z roku 2013. U ostatních akynů budu využívat především ukázek z knihy *Antologija kazachskoj poezii* od K. Džarmagambetova z roku 1958 a z publikace *Poety Kazachstana* od Fjodora Jakovleviče Prijmy z roku 1978. Doplňující informace budu získávat také z dalších odborných publikací a různých internetových zdrojů.

Praktickou část tvoří kapitoly, ve kterých budu hledat v dostupných dílech akynů motivy a ty následně spojovat s různými historickými vlivy na zkoumaném území. Měla by být potvrzena hypotéza, že nalezené motivy jsou podmíněny historickými vlivy. Zjištěné skutečnosti budou prezentovány v závěru.

1. Základní údaje

Pro lepší pochopení výzkumu a používaných termínů bude nejprve popsáno celé zájmové území z hlediska demografického, geografického, historického a etnografického.

1. 1. Obyvatelstvo

Kazaši jsou etnikem žijícím především v oblasti Střední Asie. V Kazachstánu tvoří 65 % obyvatelstva, jejich počet se pohybuje kolem 11 milionů (5, s. 44). Významnou menšinou jsou také v Ujgurské autonomní oblasti Xinjiang v Číně, kde jejich počet přesahuje 1 milion. (6, s. 73). Kromě těchto dvou států můžeme najít kazašské diaspory také v Mongolsku (Bajan-Ölgický ajmag), ve všech bývalých sovětských středoasijských republikách, v Rusku a Afghánistánu.

Tato práce zkoumá fenomén lidových pěvců, kteří působili na území Kazachstánu a Číny, proto budou obě území blíže charakterizována.

1. 2. Geografie Kazachstánu

Kazachstán leží v oblasti Střední Asie. Na severu a západě sousedí s Ruskem, na jihovýchodě s Čínou, na jihu pak s dalšími bývalými sovětskými republikami Kyrgyzstánem, Uzbekistánem a Turkmenistánem. Dělí se na 17 správních celků. Jedná se o 14 oblastí (Akmolinská, Aktobská, Almatinská, Atyrauská, Východokazachstánská, Žambylská, Západokazachstánská, Karagandská, Kostanajská, Kyzylordská, Mangystauská, Pavlodarská, Severokazachstánská a Turkestánská) a tři města se speciálním statusem (Nursultan, Almaty, Šymkent).

Podnebí v Kazachstánu je kontinentálního typu, velké rozdíly teplot panují především v nížinách. Povrch pokrývají stepi, pouště a polopouště. Na východě a jihovýchodě země se tyčí pohoří Altaj, Tarbagataj, Džungarský Alatau a Ťan-šan.

Kazachstánem protéká několik velkých řek. Na severovýchodě je to Irtyš, na severu Išim a Tobol, na západě Ural a na jihu Syrdarja. Některé z menších vodních toků přes léto vysychají a země tak trpí nedostatkem vláhy, jedná se zvláště o západní a jihozápadní část Kazachstánu. V oblasti se nachází celá řada jezer, často jsou slaná. Západní část země leží na pobřeží Kaspického moře, na hranicích mezi Kazachstánem a Uzbekistánem se nachází Aralské jezero. (7, s. 32-34)

Na území dnešního jihovýchodního Kazachstánu a Kyrgyzstánu se rozkládá geografická oblast zvaná *Sedmířečí*. Ťan-šan ji ohraničuje z jihu, Džungarský Alatau z jihovýchodu, jezero Balchaš ze severu a jezera Alaköl a Sasykköl ze severovýchodu. Územím protéká mnoho řek, z čehož plyne také jeho název. Patří mezi ně například řeky Ili a Ču. Další významná geografická oblast zvaná *Sarjarka* označuje stepi a jezera vyskytující se v severní a severovýchodní části země.

1. 3. Geografie severozápadní části autonomní oblasti Xinjiang, Čína

Na území Číny žije kazašské etnikum v menší míře v provinciích Gansu a Qinghai, ale především v severozápadní části Ujgurské autonomní oblasti Xinjiang v kazašské autonomní prefektuře Ili, jejíž výměra nedosahuje ani 20 % celkové rozlohy autonomní oblasti. Tato autonomní prefektura má centrum ve městě Kuldža (kaz. Құлджа, rus. Кульджа, ZZ: 伊宁市, PY: *Yīníngshì*) a zahrnuje prefektury Ili, Tacheng a Altaj. Autonomní prefektura vznikla roku 1954. (8, s. 453) Na západě hraničí s Kazachstánem, na severu s Ruskem a na východě s Mongolskem. Kromě tohoto území žijí Kazaši také ve dvou autonomních okresech ležících východně od metropole Xinjangu, Urumči. (9)

Stejně jako Kazachstán má také autonomní prefektura Ili kontinentální podnebí s velkými výkyvy teplot. Na jejím území leží pohoří Ťan-šan a Altaj, které jsou bohaté

na zlato, stříbro a další kovy. Nachází se tam také naleziště ropy. Většina sídel leží v nadmořské výšce 200 – 800 m n. m., vrcholky Altaje však dosahují až výše přes 4 tisíce metrů. (10) Mezi hlavní řeky patří Ili, její přítok Kunges a Irtyš, které následně pokračují na území sousedního Kazachstánu. V oblasti Altaje se nachází jezero Ulungur. (11)

1. 4. Nástin historie Kazachů

Oblast dnešního Kazachstánu byla odedávna řídko osídlena iránojazyčnými kmeny a později také turkickým obyvatelstvem. Byly to postupně například kmeny Karluků, Oghuzů či Kypčaků. Hlavní obživou těchto kultur bylo pastevectví, částečně také zemědělství. Byly zničeny mongolským nájezdem ve 13. století. Poté v oblasti zavládl chaos, pohybovaly se zde různé kočovné kmeny. (12, s. 14-25) Odpradávná probíhaly kontakty jak mezi jednotlivými kmeny ve Střední Asii, tak také s obyvateli území dnešního Íránu. Dá se tedy usuzovat, že se kazašská a perská kultura dlouhodobě vzájemně ovlivňovaly. (13, s. 425)

Za počátek existence kazašského etnika je obecně považována 2. polovina 15. století, kdy po roce 1466 vznikl Kazašský chanát (14, s. 14). V čele chanátu stál chán, který byl potomkem Čingischána. Kazaši zůstali na území dnešního Kazachstánu poté, co se na počátku 15. století kočovní Uzbekové přesunuli do oblasti Transoxánie (území mezi řekami Amudarja a Syrdarja, dnes z větší části leží v Uzbekistánu, částečně také v Kazachstánu). V následujícím století pomocí spojení několika kmenů vznikaly kmenové svazy, zvané žusy či také hordy (15, s. 286). Jednalo se o Mladší žus, ležící na západě dnešního Kazachstánu, Střední žus, který byl svou rozlohou největší a zabíral území středního a východního Kazachstánu, a Starší žus, jenž se rozkládal v jihovýchodním Kazachstánu, v historické oblasti Sedmiřečí. V 17. a 18. století docházelo k nájezdům kočovných Kalmyků, což posílilo snahy některých chánů o sblížení s Ruskem (16, s. 21).

K tomu došlo v polovině 18. století, kdy kazašští chánové přijali poddanství ruského cara. V první polovině 19. století byly vydány dokumenty, které rušily existenci

chánského titulu a zaváděly na území novou správu, která omezila kočování na delší vzdálenosti. Do Kazachstánu začalo přicházet množství ruských a ukrajinských osadníků a kozáků, kteří se usazovali na původních pastvinách kočovníků, čímž vznikaly konflikty. Kolonizaci urychlilo zrušení nevolnictví v Rusku roku 1861, dalším milníkem pak bylo vytýčení rusko-čínské hranice o 20 let později, což zabraňovalo kočování mezi územími dnešního Kazachstánu a Číny. (17, s. 36) V 60. letech přešla veškerá půda do rukou státu, který s ní mohl nakládat nezávisle na vůli pastevců. (17, s. 27-31) Proti carské politice se až do 70. let 19. století konala řada povstání, která však byla neúspěšná. (17, s. 43) Do této doby spadá tvůrčí období akynů Abaje, Biržana či Žajau Musy.

Na počátku 20. století se v důsledku reformy premiéra Stolypina mnohonásobně zvýšil počet přichozích osadníků, kteří žádali stát o přidělení půdy. Během tohoto procesu se tak výrazně zrychlila přeměna řady pastvin na pole, což nesli původní obyvatelé velmi nelibě. (17, s. 21-22) Během let 1896 až 1916 se do Kazachstánu přistěhovalo přes milion osob. (17, s. 83) V této době také vznikala kazašská inteligence. Jednalo se o lidi, kteří ovládali ruštinu, a tak mohli studovat na vysokých školách v evropské části Ruska. Vzdělání dále uplatňovali ve vztahu ke kazašskému kulturnímu dědictví i národnímu zájmu etnika, v politické rovině se projeví například Alichan Bukejchanov, Achmet Bajtursynov či Miržakip Dulatov. (17, s. 56)

Nespokojenost kočovného obyvatelstva s politikou stoupala, a když měli být muži neruského původu ze Střední Asie na základě carského dekretu z léta 1916 povoláni na týlové práce, vypuklo tzv. Středoasijské povstání. (18) Na podzim 1916 bylo poraženo armádou a mnoho Kazachů hledalo útočiště v Číně a okolních zemích. Toto povstání podporovalo mnoho akynů, řada z nich se do událostí aktivně zapojila, například akyni Kenen, Džambul či Isa.

Za pár měsíců abdikoval ruský car a na podzim 1917 nastala Říjnová revoluce. V Kazachstánu se mezitím zformovalo národní hnutí Alaš, které v prosinci 1917 vyhlásilo autonomii, jejímž předsedou se stal již dříve zmíněný Alichan Bukejchanov. V následné občanské válce však hnutí nenašlo spojence a Kazachstán se nakonec roku 1920 stal autonomní oblastí Ruska. (16, s. 111-120)

Ve 20. a 30. letech probíhala i v této oblasti kolektivizace, jejímž důsledkem byl hladomor. Některým Kazachům se podařilo emigrovat do sousedních zemí. Celkově mezi léty 1930 až 1933 klesl počet obyvatel z 5,8 milionu na 3,2 milionu, v následujících letech se hospodářství dostávalo z této těžké krize. (17, s. 78-81)

Konec 30. let byl v Kazachstánu charakterizován politickými procesy proti bývalým příslušníkům hnutí Alaš i domnělým nepřátelům režimu. Jejich oběťmi se stali Alichan Bukejchanov, Achmed Bajtursynov (17, s. 58) či spisovatel Saken Sejfullin. (19, s. 3) Zadržen byl též akyn Kenen Azerbajev, který byl ovšem propuštěn.

Mnoho Kazachů odjíždělo v průběhu Velké vlastenecké války na frontu. Válečné události nemalou měrou ovlivnily život několika generací, kulturu i literaturu následujících let. Ve 30. a 40. letech rostl vliv sovětské propagandy, která využívala akyny k oslavě Stalina a v době války k posilování národního ducha. Kazachstán byl součástí Sovětského svazu až do jeho rozpadu roku 1991. V tomto roce byla také vyhlášena nezávislá republika Kazachstán.

Hlavní město kazašské autonomie a pozdějšího Kazachstánu nebylo stále stejné. Od roku 1920 až do poloviny 20. let sídlilo v Orenburgu. Roku 1925 se hlavním městem stala Kyzylorda, po které v roce 1929 převzalo titul město Almaty (Alma-Ata). Od roku 1997 je hlavním městem Kazachstánu Astana, která roku 2019 změnila název na Nursultan. (20)

1. 5. Nástin historie Kazachů v Číně

Kazaši se na dnešním čínském území poprvé objevili ve druhé polovině 15. století. (6, s. 75) Jednalo se o kočovné kmeny, které měly v oblasti letní pastviny, zatímco jejich zimoviště se nacházelo na území dnešního Kazachstánu. Roku 1755 byl Čínou poražen Džungarský chanát. Krátce nato začaly do oblasti migrovat další kazašské kmeny, do konce 18. století dorazilo celkem 1 500 rodin. (21)

Následně se Kazaši až do roku 1881 mohli volně pohybovat mezi dnešním územím Kazachstánu a Číny. To se změnilo po uzavření tzv. Petrohradské smlouvy,

kteřá stanovila hranici mezi Ruskem a Čínou. Stojí za zmínku, že od roku 1871 až do uzavření této smlouvy bylo údolí řeky Ili administrativně spravováno Ruskem. (22, s. 133-135)

Když vypuklo roku 1916 Středoasijské povstání, mnoho Kazachů se rozhodlo odejít do Číny, celkem se jednalo o více než 300 tisíc osob. (23, s. 51-54) Další kazašské rodiny se rozhodly přesunout do Číny po zahájení kolektivizace v Kazachstánu. (22, s. 185)

Ve 20. letech 20. století, když pozici guvernéra provincie Xinjiang zastával Yang Zengxin (ZZ: 杨增新, PY: *Yáng Zēngxīn*), se velmi rozvíjel obchod mezi touto částí Číny a Sovětským svazem. Guvernér se ale současně snažil omezit jakékoliv vlivy této země i ostatních čínských provincií na Xinjiang. (22, s. 183-186)

Ve 30. letech za vlády guvernéra Sheng Shicaie (ZZ: 盛世才, PY: *Shèng Shìcái*) docházelo v Xinjangu ke sblížování se SSSR a k rozvoji kultury menšin, které ve školách nemusely používat čínštinu. (22, s. 209) Povoleno jim bylo taktéž vydávání novin a stavba divadel, do některých kin byly dováženy sovětské filmy.

Druhou stranou mince však byla politika represí, která se začala projevovat ve druhé polovině 30. let. Mnoho představitelů kazašské menšiny bylo odvečeno do vězení, řada z nich později zahynula. Postiženi byli též akyni Akyt Ulimžiuly a Tanžaryk Žoldyuly. (24)

Roku 1939 guvernér Sheng nařídil, aby byly Kazachům zabaveny zbraně. Mnoho z nich je však používalo k lovu, a tak se odmítali tomuto rozkazu podříditi. Kvůli tomuto postoji byli následně označeni za „bandity“. Vztahy Sheng Shicaie a Kazachů tak v pozdějším období jeho vlády nebyly příliš dobré. (22, s. 214-215)

V průběhu 40. let 20. století došlo v Xinjangu k mnoha politickým změnám, období dobrých vztahů mezi provinční vládou a Sověty vystřídalo příklon Sheng Shicaie ke Kuomintangu. (22, s. 211) Někteří Kazaši se podíleli na založení Druhé Východoturkeštánské republiky roku 1944, řada z nich se později účastnila různých ozbrojených povstání. (22, s. 215) Xinjiang se na podzim 1949 stal součástí Čínské lidové republiky, roku 1955 byl přejmenován na Ujgurskou autonomní oblast Xinjiang. (22, s. 243) Tento název nese doposud.

1. 6. Nomádský život

Po celá staletí bylo tradiční kazašským způsobem života kočování. Mělo zásadní vliv na všechny oblasti společenského života, kulturu i zvyky Kazachů. V 19. století bylo příčinou mnoha sporů mezi místním kazašským etnikem, které odmítalo tzv. sedentarizaci, a nově příchozími Rusy a Ukrajinci, kteří byli zemědělsky založeni a osévali tak plochy dřívějších pastvin. Tento způsob života zanikl až s příchodem kolektivizace ve 20. a 30. letech 20. století. (16, s. 12)

Významnou jednotkou společenství kočovníků byl aul. Jednalo se o spojení několika rodin, často s příbuzenskými vazbami, které se společně v různých obdobích roku přesouvaly po pastvinách. Každý aul měl svého hlavního představitele, který rozhodoval o zásadních otázkách. Kočovní život vyžadoval časté stěhování na místa, kde byl dostatek potravy pro dobytek. Po většinu roku proto nebylo možné kočovat ve velkých skupinách. Obecně platilo, že v letním období se scházelo více aulů, aby následně společně kočovali, zatímco v zimních měsících se auly osamostatňovaly. (14, s. 40-42)

Tradičním obydlím Kazachů byla jurta. Stavbu kruhového půdorysu tvořil skelet ze dřeva, který byl pokryt plstěnými látkami. Střešní část je obloukovitého tvaru, podle Faita výška obydlí mimo střechu činila dva metry. (25, s. 5) Na podlahách většinou ležely různé koberce, důležitou částí jurty byla postel. V jurtě obvykle bydlela jedna rodina, která se skládala z rodičů a jejich dětí. Jejich hospodářství obvykle zahrnovalo jednoho velblouda, koně, krávu a 40 ovcí. (25, s. 3) Zatímco muži se přes den věnovali pasení dobytka, ženy zůstávaly v jurtách, pečovaly o domácnost a mívaly na starost také dojení ovcí. V případě potřeby bylo možno jurtu složit, a poté ji znova postavit na novém místě. Podle Akinerové „*tvořilo v 18. století jeden aul 3 až 15 jurt*“, jejich počet se však mohl měnit. (16, s. 15)

Tradiční společnost se dělila na příslušníky „*bílé kosti*“ (kaz. ақсүйек, rus. белая кость) a „*černé kosti*“ (kaz. қара сүйек, rus. черная кость), kteří dohromady představovali kazašskou aristokracii, a ostatní obyvatelstvo, které Pargač definuje jako „*svobodné občaníky*“ (14, s. 25). Bílá kost zaujímal ve společenské hierarchii nejvyšší místo. Dětila na dvě podskupiny – tore (sultáni) a hodžové. Sultáni tvořili uzavřenou

skupinu potomků Čingischána a vládli kmenům Staršího, Středního i Mladšího žusu. Jeden z nich byl vždy zvolen chánem, což znamenalo, že měl vládu nad všemi třemi žusy. Sultáni, mezi jejichž potomky patřili v 19. století například učenec Čokan Valichanov či představitel hnutí Alaš Alichan Bukejchanov (26), však spolu často vedli různé boje, a tak praktické záležitosti vlády řešili příslušníci černé kosti. Kromě uvedené skupiny tvořili bílou kost také hodžové, uzavřená skupina potomků proroka Mohameda, kteří měli za úkol pečovat o duchovní život Kazachů. (27) Černou kost tvořili v každém žusu tzv. batyrové (hrdinové) a bijové (lidoví soudci). Často se jednalo o představitele kmenů, kteří se také zabývali vojenskými záležitostmi. Výraz batyr původně znamenal „hrdina“, avšak v 17. – 19. století dostal nový význam – „vojenský vůdce“. (14, s. 28) V 18. a 19. století vliv sultánů velmi upadal, a tak se o jednání s Ruskem často pokoušeli i představitelé černé kosti. Svobodní obyvatelé se pak dělili na mnoho dalších kategorií podle majetku. Bohatí bajové často zastávali pozici vůdce aulu. Velkou skupinu tvořili tzv. šaruové, jejichž rodiny vlastnily zhruba deset kusů dobytka. Na dně společnosti se pak ocitali nesvobodní otroci. Často se jednalo o lidi z okolních zemí, kteří byli Kazachy odvedeni jako zajatci při válečných taženích. (16, s. 15-16)

Kočovníci trávili každé roční období na jiném místě. Brzy zjara se vydávali se svým dobytkem na jarní pastviny. Tam se také často rodila nová mláďata. Následně se v červnu konal přechod na letní pastviny do výše položených oblastí, kde bylo velké množství vegetace. Kromě pasení se také stříhala ovčí vlna, vydělávaly se kůže a vyráběl se sýr a další produkty z mléka. Když skončilo léto, přecházeli kočovníci na tzv. podzimní pastviny, kde bylo hlavním úkolem dobře se připravit na zimu. Zimní pastviny byly nehostinné a každoročně mnoho kusů dobytka zemřelo hladem, nebo podlehl různým onemocněním. (14, s. 53-56) Z těchto důvodů se Kazaši snažili odejít na jarní pastviny co nejdříve a v létě dobytek dostatečně vykrmit, aby mohl přežít zimu. Kočovníci i se svými stády byli schopni za den ujít vzdálenost do 15 kilometrů. Ve Starším žusu byly letní pastviny od zimních 200 až 300 kilometrů daleko, ve Středním žusu pak tato hodnota mohla přesahovat i tisíc kilometrů. (16, s. 13-14) Kromě chovu dobytka se Kazaši také věnovali lovu, k čemuž jim sloužili vycvičení orli a sokoli. V jižních oblastech země žila část Kazachů usedlým způsobem života. (25, s. 3)

Z hlediska náboženského jsou Kazaši sunnitští muslimové. Toto náboženství do oblasti jižního Kazachstánu přinesli Arabové počátkem 9. století, v následujících staletích se islám ve stepi velmi rychle rozšířil a nahradil dřívější náboženské tradice, které představoval tengrismus, mithraismus, buddhismus či zoroastrismus. Islám přetrval v oblasti i po nájezdu buddhistických Mongolů ve 13. století. (28, s. 14-15)

V aulech se tak běžně vyskytovali lidé zvaní baksi, kteří Kazachy léčili a také jim předpovídali budoucnost. Akinerová se domnívá, že kvůli neustálým přesunům souvisejícím s tradičním způsobem života se i přes rozšíření islámu do oblastí ve společnosti nadále uchovávaly hodnoty a zvyky jiných náboženských tradic (16, s. 17-18).

Kazaši byli velmi hrdí na své zvyky a ze všech sil se snažili je dodržovat. Lze to ukázat na kazašských svatbách. Proces přípravy byl velmi dlouhý a byla do něj zapojena řada osob. Sňatky se často domlouvaly mezi ženichem či jeho otcem a rodiči nevěsty v době, kdy byla ještě dítě. Je třeba uvést, že za nevěstu musela ženichova rodina zaplatit určitým počtem skotu, koní či velbloudů, aby si nevěstu „koupila“. (3, s. 57) V případě smrti ženicha se nevěsta i tak musela přestěhovat do jeho rodiny a stávala se ženou jeho bratra. Taková manželství jsou označována výrazem levirát (kaz. әменгерлік). Dalšími významnými událostmi pro kazašskou komunitu byly pohřeb, narození dítěte či obřízka.

Další významnou událostí byl pohřeb, jehož organizace však bývala mnohem jednodušší. I narození dítěte patřilo mezi význačné okamžiky života Kazachů. Všech těchto událostí se akyni aktivně účastnili a ozvlášťovali je svým uměním.

1. 7. Vzdělanost a písmo

Vzdělání bylo v tradiční společnosti chápáno jinak, než je tomu dnes. Jednalo se o výsadu příslušníků aristokracie, kteří studovali například v Samarkandu, Buchaře, Istanbulu či Kazani. Na počátku 19. století mohly děti kočovníků dostat vzdělání pouze v aulní škole, tzv. maktabu, kde je učil po dobu pěti až osmi let místní mulla náboženství, čtení a aritmetiku. Ve větších sídlech existovaly islámské školy na

přípravu duchovních zvané medresy. Studium v nich mohlo trvat i několik desetiletí, mezi vyučovanými předměty nechyběla arabština, východní poezie, rétorika či kaligrafie. Většina akynů získala vzdělání v některé z podobných škol. Akyn Akyt Ulimžiuly dokonce jednu takovou školu založil.

První vzdělávací institucí poskytující střední vzdělání se stala roku 1813 vojenská kadetská škola. Byla však založena na Ruském území, v Omsku. (17, s. 101-102) Jejím studentem se na konci 40. let 19. století stal také pozdější kazašský historik a etnograf Čokan Valichanov (1835 – 1865). Tento muž, jenž byl přítelem Fjodora Michajloviče Dostojevského, se od 50. let účastnil několika expedic na území dnešního Kazachstánu a Číny. Roku 1855 pomohl urovnat spor mezi Ruskem a Čínou ohledně zapálení skladů ruských obchodníků čínskými horníky nedaleko společné hranice. (22, s. 156) Po dobu tří měsíců pobýval také ve městě Kuldža, které bylo kulturním centrem Kazachů žijících v Číně. (29, s. 4). O těchto svých pobytech si vedl zápisy, ve kterých zachytil život místních lidí, kazašskou a kyrgyzskou ústní tradici a rozdíl mezi nimi. Na jeho činnost později navázalo mnoho kazašských, ruských a sovětských vědců. Zemřel po delší nemoci roku 1865. (30)

Od 60. let 19. století se na území Kazachstánu začaly objevovat školy pro dívky, různé střední školy a učiliště. (17, s. 102) Otevření mnoha škol vzbudilo snahy o reformu školství u Ibraje Altynsarina (1841 – 1889). Podařilo se mu zřídit školu v rodném aulu, později působil jako školní inspektor. Stejně jako Valichanov se také Altynsarin zajímal o kazašský folklór, naslouchal zpěvům lidových pěvců, zapisoval přísloví a další texty, čímž se stal jedním ze zakladatelů kazašské psané literatury. Byl autorem první učebnice v kazaštině, která obsahovala ukázky národních eposů i přeložených textů z ruštiny. (31, s. 13-14) Sám překládal do kazaštiny Krylovovy bajky a následně je používal jako učební materiál, řadu z nich později znovu přeložil Abaj Kunanbajev (32, s. 21-23), jemuž je věnována samostatná kapitola.

Čokan Valichanov, Ibraj Altynsarin a Abaj Kunanbajev jsou považováni za národní buditele, kteří stavěli na základech ústní lidové tvorby. Všichni tři se významným způsobem zasloužili o sblížení kazašské a ruské kultury, jejich působením se ruština stala pro řadu Kazachů srozumitelným jazykem. (16, s. 30-31)

V poslední čtvrtině 19. století se situace vzdělanosti zlepšila, neboť byla otevřena řada gymnázií a odborných škol. Podíl gramotnosti v Kazachstánu však stále zůstal pod 10 %. Později vznikaly také školy nabízející výuku islámu i všeobecné vzdělání. (17, s. 104-106)

Po Říjnové revoluci vznikla v SSSR poptávka po vysokých školách, záhy se však zjistilo, že dostupné vzdělání nedosahuje takové úrovně, aby mohlo své absolventy připravit na další studium. Proto z nařízení sovětské vlády roku 1919 vznikly instituce označované jako *rabfak* (kaz. /rus. рабфак), tento výraz se překládá jako fakulta pracujících. První taková vzdělávací instituce byla založena roku 1921 v Orenburgu, tehdy součásti Kazachstánu. (33) Studenti pocházeli z řad dělníků a rolníků, na tříleté studium se státním stipendiem bývali doporučeni podniky, odbory či stranickými orgány. (34)

Byla uzákoněna povinnost pro děti od osmi let věku navštěvovat školu. V průběhu 20. a 30. let tak došlo k masivnímu růstu vzdělanosti. Zatímco roku 1926 dosahoval podíl gramotné populace 7 %, při dalším sčítání o 13 let později došlo ke zvýšení tohoto podílu na desetinásobek. (16, s. 40-41)

Za první univerzitu v Kazachstánu je považována Kazašská pedagogická vysoká škola, která vznikla roku 1928 v Almaty. Roku 1934 pak byla ve stejném městě založena Kazašská národní univerzita nesoucí jméno sovětského politika Kirova. (35)

Následující část je věnována stručnému vývoji zápisu kazaštiny v Kazachstánu a u kazašské menšiny v Číně. Od příchodu islámu v 9. století se v oblasti až do 20. století používalo upravené arabské písmo. V něm byla například roku 1909 vydána první sbírka veršů Abaje Kunanbajeva. (36) Už na konci 19. století se však někteří vzdělanci snažili k tomuto písmu vytvořit alternativu. Jednalo se například o Ibraje Altynsarina, který v jedné ze svých publikací použil modifikovanou formu azbuky. (16, s. 30) Ve 20. letech 20. století se rozhořel spor ohledně reformy písma. Skupina vedená intelektuálem a bývalým představitelem hnutí Alaš Achmetem Bajtursynovem prosazovala přechod na jím upravené arabské písmo. To neslo název *Nový pravopis* a vzniklo již roku 1912. Bajtursynov do něj zahrnul pouze ta arabská písmena, která se dala použít pro zápis kazaštiny, a také několik speciálních znaků. Nakonec však roku 1929 zvítězila jiná varianta reformy, totiž přechod na modifikovanou latinku. Bajtursynovův Nový

pravopis však také nebyl zapomenut, protože se rozšířil mezi Kazachy v zahraničí. Dnes je toto písmo používáno například kazašskou menšinou v Číně. Užívání latinky trvalo v Kazachstánu pouze 11 let, roku 1940 se pro zápis kazaštiny začala používat upravená forma cyrilice, která je dosud v platnosti. (37) V současné době se však v Kazachstánu chystá další změna písma, tentokrát se jedná o přechod ze současného písma na modifikovanou latinku. Podle posledních informací by k tomu mělo dojít roku 2025. (38) Zkoumání kazašských písemností tedy přináší problém v podobě užívání minimálně tří až čtyř druhů písma, část děl se též zachovala zapsaná v ruštině.

2. Druhy děl v kazašské ústní tradici

Velká část kazašské literatury 16. – 19. století je postavena na ústní tradici. Za možné důvody tohoto stavu lze považovat vpád mongolských kmenů ve 13. století, který poničil centra vzdělanosti (39, s. 50). Pokud v té době nějaké texty existovaly, byly zničeny. Situaci nijak nezlepšily ani následné boje s kočovnými Kalmyky, které trvaly až do poloviny 18. století (40, s. 315). V tomto období se území Kazachstánu dostalo pod vliv Ruska. V dalších letech docházelo ke sblížení kazašské a ruské kultury. V 19. století také poprvé došlo k zapsání některých literárních děl, která se šířila v ústní podobě již několik staletí.

Další významnou složku kazašské tradiční literatury tvoří lidoví pěvci zvaní žyrau, žyršy a akynové. Jejich díla se taktéž začala zapisovat až ke konci 19. století. Původně se jednalo o představitele kmenů, někdy též šamany či „kronikáře“ (události si zapamatovali, a poté je zpívali). Někteří z nich našli působiště na dvoře chána, kde mu ve svých písních dávali rady (41, s. 29). V souvislosti se společenskými změnami v 18. a 19. století docházelo k těsnějším kontaktům mezi lidovými pěvci a běžnými kočovníky, což přineslo také změnu žánru i formy vystupování.

První zmínky o utváření ryze kazašské literatury a folklóru spadají do 14. a 15. století (41, s. 29). Do této doby se datují počátky literatury v ústním podání. U většiny děl se však jen obtížně dá určit čas a místo vzniku, neboť o ně začal být proječován zájem ze strany ruských vědců až na konci 19. století (32, s. 15). Sbírání ústní tradice jižního Kazachstánu se věnoval ruský etnograf, lingvista a překladatel baškirského původu Abubakir Achmetžanovič Divajev (1856 – 1933). Od roku 1883 po dobu 45 let navštěvoval různé společenské události v kazašské stepi a zapisoval si písně, bajky a další díla, která vyslechl. Později se mu podařilo vytvořit určité kategorie, do kterých nově nalezená díla zařazoval (42, s. 7-18). Na základě porovnání s dalšími zdroji (15, s. 292-306) lze tedy ústní literaturu rozdělit do následujících kategorií: přísloví a hádanky, obřadní písně, pohádky, bajky, hrdinské eposy a historické písně. S ohledem na téma práce tento výčet zakončují ajtysy.

2. 1. Přísloví a hádanky

V kazašském prostředí existuje celá řada různých přísloví, pořekadel nebo hádanek. Nejstarší z nich pocházejí z 6. až 8. století, tedy z doby, kdy ještě nelze hovořit o kazašském národě. V původní podobě přísloví výraz „národ“ zřejmě zastupoval termín „aul“ či „kmen“. Jako přísloví jiných národů, tak i přísloví kazašská odráží moudrost a životní filozofii předků. Z důvodu neexistence psaných textů až do 19. století nelze s jistotou říci, zda se zaznamenaná přísloví zcela shodují s těmi, která kolovala mezi lidmi v dřívějších dobách. Lze také pouze odhadovat, jak moc byla která přísloví známá po celém Kazachstánu a u kterých případů se jednalo pouze o lokální texty či pozměněné verze jiných přísloví.

Co se týče témat, ta byla pevně spojena s přírodními cykly a způsobem života Kazachů. Poněvadž se jednalo o kočovníky, patřil mezi častá témata život pastevců a jejich vztah ke zvířatům. Nechyběly také různé poučky o tom, jak správně hospodařit a jak se chránit před útokem divokých zvířat. V textech býval chválen kůň, kráva a velbloud, naopak největším nepřítelem lidí i ostatních zvířat byl vlk. (15, s. 292-293)

Na ukázkou lze uvést několik přísloví a také hádanku:

„Vstaneš brzo – vstříc slunci, vstaneš pozdě – vstříc noci.“ (43, s. 19)

„Když prší, tak je to štěstí pro zem, když se narodí hrdina, je to štěstí pro národ.“ (43, s. 5)

„Kůň je křídlem muže.“ (44, s. 40)

„Poslední velbloud má nejtěžší náklad.“ (43, s. 80)

„Velbloud neuteče před nákladem a kůň před vozem.“ (43, s. 80)

„Tužby národa splní džigit, slávu džigita uchová národ.“ (43, s. 6)

Existovala však také přísloví, která odkazovala na charakter lidových hrdinů (batyrů) a jejich skutky či národní hrdost.

„Chrabrost není v síle, ale v srdci.“ (43, s. 7)

Hádanka:

„*Duši ani jazyk nemá, ale mluví rozumně.*“ /kniha/ (44, s. 41)

2.2. Obřadní písně

Dalším žánrem byly tzv. obřadní písně. Jednalo se o texty, které se zpívaly při svatbách, pohřbech či náboženských obřadech. V tradiční kazašské kultuře měl každý tento obřad předem daný scénář, podle kterého se určité písně zpívaly v konkrétní části obřadu. U svatebních písní lze zmínit specifickou píseň *žar-žar* (kaz. / rus. жар-жар, angl. zhar-zhar), kterou celý proces svatby začíná. Jedná se o rozmluvu budoucí nevěsty s džigitem (jezdec na koni). Ten dívku seznamuje s jejím budoucím životem bez původní rodiny. Jednalo se tak vlastně o jistou formu psychologické podpory, která ji měla připravit na nadcházející změny. V kazašské kultuře totiž po svatbě nevěsta odcházela bydlet k manželovi a domů se nevracela. Další ze známých svatebních písní je píseň zvaná *kyz tanysu* (kaz. қыз танысу, rus. кыз танысу, angl. kyz tanysu). Zpívala se v momentě, když dívka navždy opouštěla svou rodinu a rodnou jurtu. (15, s. 293-294)

Zatímco svatební písně byly pozitivního charakteru a jejich úkolem bylo připravit člověka na vztahy v manželství i možné problémy, jinak tomu bylo u písní pohřebních. Písně *estirtu* (kaz. естірту, rus. естирту, angl. estirtu) oznamovaly smrt blízkého člověka. Na začátku písně zazněly verše o neodvratitelnosti smrti, objevovaly se v ní paralely s podzimní přírodou a jejím opětovným „probuzením“ na jaře. Jméno zesnulé osoby pak bylo vysloveno až na úplném konci. Tato píseň vyzývala lidi, aby se smířili s odchodem člověka pomocí tvorby metafor, symbolů a přirovnání. (15, s. 294)

Velmi známý byl žánr smutečních písní *žoktau* (kaz. жоқтау, rus. жоктау, angl. zhoktau), což znamená pláč. Pozůstalí měli dle tradice bédovat a zpívat tuto píseň třikrát za den během jednoho roku od smrti blízké osoby. V 19. století byl tento žánr populární mezi lidovými pěvci akyny. Dílo zakladatele moderní kazašské literatury Abaje Kunanbajeva obsahuje mnoho variací na tento druh písně, které složil po smrti svých příbuzných. (15, s. 294-295)

Písňe o loučení zvané *koštasu* (kaz. қоштасы, rus. коштасы, angl. qoshtasy) bývají také řazeny mezi obřadní písňe. Používaly se v situaci, kdy určitá osoba musela opustit domov, často z politických důvodů. Byly zpívány různými pronásledovanými osobami a také při povstáních, kdy odcházeli kočovníci od svých rodin z obav před perzekucí. Mnoho písňi je pak datováno rokem 1916, kdy proběhlo tzv. Středoasijské povstání. V textech se muži loučí s manželkami, matkami a dívkami. (15, s. 295)

2.3. Pohádky

Do žánru pohádek spadaly jak různé fantastické příběhy, tak také bajky (32, s. 12). Kazašské pohádky byly inspirovány perskými příběhy a také díly z arabské literatury (13, s. 424). Hlavním hrdinou býval udatný šlechtný bojovník, který se musel vypořádat s celou řadou nástrah přírody, aby mohl získat ruku krasavice. Často také musel bojovat s různými nadpřirozenými bytostmi, například s draky. Tematicky se pohádky podobají eposům, rozdíl spočívá v míře reality. Řada témat pochází z různých perských eposů a knihy „*Tisíc a jedna noc*“, která je souhrnem příběhů z arabské a perské kultury. (45) V orientální literatuře našli inspiraci pro svá díla také někteří lidoví pěvci 19. století. Poté, co se příběhy dostaly do oblasti Kazachstánu, došlo k jejich obohacení o prvky kazašských tradic. Tento způsob převodu díla do jiné kultury se nazývá *nazira* (rus. назире, angl. nazira). (46, s. 198-199)

2. 4. Bajky

Žánr bajky se v kazašské literatuře vytvořil poměrně pozdě. Literární kritici na konci 19. století řadili bajku mezi pohádky, později došlo k jejímu vydělení do samostatné kategorie. Řada bajek byla převzata z perské literatury, například z knihy „*Kalila a Dimna*“ (13, s. 423). Tato kniha má původ v Indii a velmi se podobá textu Pančatantry. Bajky se následně v 6. století dostaly do Persie, kde byly přepracovány a vydány knižně. V 8. století se k textu dostal perský učenec Abdalláh Ibn al-Mukaffa,

který dílo významně upravil a přeložil do arabštiny. (47, s. 219-224) V pozdějších letech posloužilo za vzor pro tvorbu bajek také dílo ruského spisovatele Ivana Andrejeviče Krylova. (32, s. 15)

Často v nich vystupovala chytrá liška, zlý vlk, ale také malá myš nebo hloupý osel. Bajky byly většinou regionálního charakteru, což znamená, že se lišily obsahem i formou v jednotlivých oblastech. Ve svém několikaletém výzkumu to dokázal ruský etnograf Ivan Ivanovič Kraft (1861 – 1914). Při něm procestoval velkou část Kazachstánu a zapsal řadu bajek, například „*Myš a zmije*“ a „*Žába a mravenec*“, které vyšly v novinách roku 1897, knižně pak roku 1900 (32, s. 12-15). Svou formou i obsahem měly blízko k bajkám ruského spisovatele Krylova. Překlady jeho děl do kazaštiny na konci 19. století pak umožnily další vývoj tohoto žánru.

Velmi známá je bajka o myši a zmiji, v níž malá a chytrá myš lstí porazila nebezpečnou zmiji. Poslední věta bajky pak říká, že by „*silnější nikdy neměl útočit na slabšího, protože slabší může mít podporu někoho mnohem silnějšího.*“ Je třeba dodat, že závěrečné ponaučení se v kazašské bajce nevyskytovalo a k samotnému textu ho doplňoval vypravěč. (32, s. 13)

2. 5. Hrdinské eposy

Jinou formou orální literatury pak byly hrdinské eposy (kaz. батырлар жыры, rus. героический эпос). Oproti evropským eposům byly mnohem delší, měly až deset tisíc veršů (15, s. 298), avšak z důvodu absence psaného textu nemůžeme přesně určit jejich původní podobu. První zapsané verze z 19. století mají mnoho společných rysů s ruským folklórem, což je způsobeno těsným kontaktem obou kultur od poloviny 18. století. Eposy byly rozšířeny v různých variantách po celém území dnešní Střední Asie. Vyskytovaly se také pod názvy *kissa* (kaz. қисса, rus. кисса, angl. kissa) či *dastan* (kaz. / rus. дастан, angl. dastan), které měly svůj původ v Persii. Slovo dastan pochází z perštiny, znamená to „vyprávět“. Tento literární žánr ukazuje blízkost literatur národů Střední Asie a perské literatury. Zahrnuje hrdinský i romantický epos, ale i esej. Díla tak mohou být veršovaná, ale též v próze. Pokud byl dastan prezentován v ústním podání,

býval často doprovázen dombrou. (8, s. 143) Ve 20. století vzniklo množství kratších eposů, které bývaly pod vlivem ruského prostředí označovány jako poémy.

V kazašské kultuře existuje epos „*Koblandy batyr*“ (kaz. Қобыланды Батыр, rus. Кобыланды батыр, ZZ: 霍布兰德, PY: *Huòbùlándé*), v překladu bohatýr Koblandy, který se podobá uzbeckému eposu „*Apamyš*“. Vypráví o národním hrdinovi Koblandym, který společně se svým koněm Tajburylem bojuje s nájezdy Kalmyků. Tyto události mají reálný základ v bojích mezi Kalmyky a Kazachy v první polovině 17. století při jejich taženích (40, s. 310). Známy je také epos „*Kambar batyr*“ (kaz. Қамбар батыр, rus. Камбар батыр, ZZ: 哈木巴尔勇士, PY: *Hāmùbā'ěr yǒngshì*). V obou dílech se kromě nepřátel musí hrdinové vypořádat s řadou „přátel“, kterým však jde jen o slávu a peníze.

Dílu „*Er Targyn*“ (kaz. Ер Тарғын, rus. Ер Таргын, ZZ: 叶尔塔尔根勇士, PY: *Yè'ěr Tǎ'ěrgēn yǒngshì*) dominuje motiv zrady mezi chánem a batyrem. Targyn se zamiluje do chánovy dcery, ten se však staví proti jejich lásce, a tak musí Targyn uprchnout. Později je mu odpuštěno a může se vrátit, avšak při následných bojích s Kalmyky je chánem zrazen a ponechán ve stepi napospas nepříteli. (48, s. 34)

Eposy „*Kozy Korpeš a Bajan sulu*“ (kaz. Қозы Көрпеш – Баян Сұлу, rus. Козы Корпеш – Баян сулу, ZZ: 霍孜情郎和巴彦美人, PY: *Huòzī qíngláng hé Bāyàn měirén*) a „*Kyz Žibek*“ (kaz. Қыз Жібек, rus. Кыз-Жибек, ZZ: 吉别克姑娘, PY: *Jíbiékè gūniáng*) se odehrávají v kočovném prostředí, hlavními postavami jsou batyrové, tématem pak láska a boj o srdce ženy.

Dílo „*Kozy Korpeš a Bajan sulu*“ popisuje dávnou úmluvu dvou batyrů, kteří se dohodnou na budoucí svatbě svých dětí. Jeden z batyrů ale později umírá na honu, což vidí druhý batyr jako špatné znamení a postaví se proti svatbě. Kočuje se svým kmenem do dalekých stepí, aby se jeho dcera Bajan sulu nikdy nesetkala s Kozy Korpešem, synem zesnulého batyry. Kozy Korpeš dívku dlouho hledá, ale když ji najde, zjistí, že jí rodiče již vybrali jiného ženicha – cizince jménem Kodar. Ten také Kozy Korpeše později zabije. Bajan sulu postaví svému vyvolenému mauzoleum, hodí Kodara do studny a zasype kamením. Nakonec páchá sebevraždu. O toto dílo se zajímal v 1.

polovině 19. století Alexandr Sergejevič Puškin, když cestoval po stepích kolem města Orenburg. (15, s. 301-302)

„Kyz Žibek“, v překladu Hedvábná dívka, patří mezi nejpoblárnější kazašské příběhy, tento název nese také první kazašská opera. Krasavice Kyz Žibek má před svatbou s džigitem Tolegenem, avšak ten je zavražděn. Vrah žádá Žibek, aby se stala jeho ženou, ale ta tento návrh odmítá a dle tradice levirátu odchází žít k rodině Tolegenova mladšího bratra Sansyzbaje. Dílo je dodnes v Kazachstánu velmi populární, zobrazuje věrnost tradicím, také opěvuje sílu džigitů a lásku mezi milenci. (15, s. 302)

Posledním významným eposem, který však vznikl až v 19. století, je „*Ajman Šolpan*“ (kaz. Айман-Шолпан, rus. Айман Шолпан, ZZ: 阿依曼与薛丽潘, PY: *Āyīmàn yǔ Xuēlìpān*). Děj začíná sporem dvou feudálů Mamana a Kutubara, který odnese k sobě do aulu dcery Mamana, starší Ajman a mladší Šolpan. Kutubar se chce s Ajman oženit, ta už má ale ctitele, obchodníka Alibeka, a tak se snaží termín svatby neustále oddalovat. Jinak je na tom ale její mladší sestra Šolpan, která se v aulu zamiluje do Kutubarova bratra Arystana. Alibek mezitím shromáždí vojsko, obléhá aul a schyluje se k boji. Kutubar takový vývoj neočekával, ale nakonec souhlasí s návrhem Ajman a boj se nekoná. Ajman se může provdat za Alibeka a její mladší sestra si na oplátku bere Kutubarova bratra Arystana.

Na příkladu díla Ajman Šolpan lze vysledovat postupné změny ve společnosti, kdy hlavní hrdinové již nejsou děti kočovníků, ale děti obchodníků. Souvisí to patrně se společenskými změnami a úpadkem kočování v 19. století. Spor o ženu již není řešen násilím, nýbrž důvtipem a inteligencí hrdinů. (15, s. 303)

2.6. Historické písně

Další významný literární žánr představují tzv. historické písně (kaz. тарихи жырлар, rus. исторические песни). Oproti hrdinskému eposu, jehož děj je smyšlený, popisují tyto písně reálné historické události. Děj je často zasazen do počátku 18. století, kdy zuřily boje mezi Kazachy a Kalmyky (například píseň „*Ó můj národe!*“). Historické

písně z 19. století, mezi které patří píseň o batyru Beketovi, se pak věnují bojům mezi Kazachy a ruskými kolonialisty. Obsahují více realistických prvků, fikce je naopak upozaděna. Mezi autory textu i hudby k řadě historických písní patří kazašští lidoví pěvci akyni, například Machambet Utemisov. Na těchto dílech mohli více projevit svůj tvůrčí individualismus i znalosti národních dějin. (15, s. 304-305)

2.7. Ajtysy

Pojmem ajtys (kaz. / rus. айтыс, ZZ: 阿肯弹唱会, PY: *ākěn táncànguì*, angl. aitys) se označuje pěvecká soutěž akynů. Počátky tohoto žánru sahají do dávné minulosti, lze je hledat ve zpěvu obřadních písní při svatbách, pohřbech či různých náboženských slavnostech. Například svatební píseň *žar-žar* spočívá v dialogu mezi džigitem a budoucí nevěstou. Akyni při ajtysích taktéž uplatňovali dialog, který navíc doprovodili hrou na dombru či kobyz. (49)

Jednalo se vždy o klání dvou osob, důležitá byla také role diváků. Na začátku si oba zúčastnění sedli naproti sobě, následně jim bylo z publika dáno téma, na které skládali verše pomocí improvizace. Podstatné bylo rychle a vtipně reagovat, cenilo se také zakomponování filozofických úvah do zpěvu účastníka ajtysu. Vítěz musel prokázat talent improvizace, inteligenci, schopnost odpovídat zpěvem či vynalézavost (50). Jeho píseň musela odpovídat realitě a také vyjadřovat postoje určité sociální skupiny (51, s. 63-64). Ajtys končil tím, že jeden z jeho účastníků uznal porážku a veřejně prohlásil, že dovednosti jeho protivníka jsou lepší. Vítěz pak získal obdiv a popularitu, což motivovalo další jedince, aby se v budoucnu soutěže účastnili. Navíc tak splnil poslední neformální podmínku, jak se stát akynem.

Původně se ajtysy konaly spolu s trhy či lidovými slavnostmi a trvaly celý den, nebo celou noc. Soutěže byly organizovány na okresní, oblastní, ale i celonárodní úrovni. Po vzniku Sovětského svazu se konaly tzv. republikové ajtysy, konkrétně v letech 1919, 1922, 1934, 1939, 1943, 1961, 1980 a 1984. (52, s. 105)

Ajtys se dělí na mnoho typů, z nichž každý má svá pravidla. Jedná se například o hádankový ajtys (kaz. Жұмбақ айтыс, rus. айтыс-загадка, angl. riddle aitys), u něhož si dva akyni navzájem dávají komplikované hádanky co do formy i obsahu. Dalším typem je tzv. kajym ajtys (kaz. қайым айтыс, rus. кайым айтыс, angl. kayim aitys). Úkolem je zde zpěv veršovaných čtyřverší, přičemž první dva verše jsou části známých lidových písní, takže je vždy třeba domyslet pouze druhou polovinu existující sloky, jedná se o poloviční improvizaci. Patrně proto je tento typ ajtysu široce oblíben. O svátcích či oslavách jej zpívají lidé, kteří se jinak umělecké činnosti na profesionální úrovni nevěnují. V dalších typech ajtysů musí akyni například vymyslet zcela nový nepravdivý příběh. Vítězem se stává akyn, jehož příběh je krásnější a je v něm více fantasmie. (52, s. 121)

Existují ale také ajtysy, při kterých se spíše než ve slovním umění soutěží ve hře na hudební nástroj. Speciální hudební žánr, který v tomto případě bývá na ajtyse prezentován, se nazývá kjuj (kaz. қуյ, rus. кюй, angl. kyu). Jedná se o skladbu pro dombru či kobyz, která může být někdy doprovázena zpěvem, avšak prioritní vždy zůstává hudební složka díla. Jedná se tak v podstatě o opak jiných, dříve zmíněných písní, kde má před hudebním doprovodem jednoznačnou přednost text. Kjuje mají v kazašské kultuře své pevné místo. Kromě ajtysů jsou hrány například při zahájení různých trhů a slavností či oznámení o smrti člověka. (41, s. 394)

Ajtysu se mohli účastnit lidé všech věkových kategorií, známí akyni i začínající umělci, bohatí i chudí. V tradiční kazašské společnosti se jednalo pouze o soutěž mezi muži, avšak již na konci 19. století prokazatelně existovalo několik žen, které se ajtysu také účastnily. Například roku 1871 se konal ajtys mezi proslulým akynem Biržanem a dívkou Sárrou. (53) Ve 20. století se takto proslavila pěvkyně a skladatelka Dina Nurpeisova. (54)

3. Tradice lidových pěvců

Umění lidových pěvců či vypravěčů má v oblasti Střední Asie dlouhou tradici. S kazašskou kulturou jsou tito lidé spojeni od jejího počátku. Někteří z nich byli rádcí chána a měli vysoké společenské postavení, jiní vypravovali dávné příběhy svých kmenů, další chodili po aulech a vyprávěli barvitě legendy o národních hrdinech a někteří své vyprávění doprovázeli hrou na různé hudební nástroje. Ne vždy se však těmto lidovým bardům říkalo stejně. Nejdříve se nazývali *žyrau*, později *žyršy*. Nejproslulejšími se stali lidoví pěvci *akyni*.

Hranice mezi pojmy *žyrau*, *žyršy* a *akyn* je velmi tenká. Význam všech těchto termínů byl velmi blízký a postupně se vyvíjel. Tak se stalo, že zkušený pěvec *žyršy* začal být nazýván *žyrau*, což odráží v kazašském národě možnou reminiscenci na období chánů (52, s. 12). Termín *žyrau* se nadále používal jako forma čestného uznání, stejně jako tituly *sal* a *sere*, které budou popsány níže. Tato situace se týká Muryna Serginbekulyho (1859 – 1954), který začínal jako pěvec *žyršy* a později se stal *akynem*. Do dějin kazašské literatury však vstoupil pod jménem Muryn *žyrau*. (55)

Také různí kazašští i ruští lingvisté a učenci měli jiný pohled na to, koho dané termíny označují. První kazašský historik a etnograf Čokan Valichanov se například domnívá, že termín *žyrau* označuje lidového pěvce, který ve své tvorbě využívá improvizace. *Akyn* je pak podle něho básník, který tvoří smuteční písně *žoktau*. Ruský turkolog a etnograf Vasilij Vasiljevič Radlov naopak soudí, že se jedná obecně o autora textu básně i hudby, která opěvuje dávné časy (15, s. 307). Akademik Radlov sbíral ústní folklór a porovnával gramatiku různých turkických jazyků nejen v oblasti Kazachstánu a Kyrgyzstánu, ale také u národů jižní Sibíře (například u Chakasů). Získané informace tak nelze vztahovat výlučně na kazašské prostředí, jsou však cennými poznatky o životě turkických národů ve druhé polovině 19. století. Ve své knize „*Ukázky lidové literatury severních turkických kmenů*“ z roku 1885 pak Radlov věnuje *akynům* celý odstavec:

„Je jasné, že vystupovat jako pěvec před početnými shromážděními lidí se neodvází každý Kyrgyz. Odvází se pouze ti, kteří jsou obdařeni schopností k rytmickému

výkladu a kteří toto umění zdokonalili častými cvičeními. Tito lidé získali čestné jméno „akyn“ a mnozí z nich se těší velké slávě. Slavnostní shromáždění a hostiny Kyrgyzů se často opakují obzvlášť proto, že oslavovat památku zemřelých se považuje za posvátnou povinnost každé rodiny, a tak tito pěvci mají často možnost vystupovat před lidmi. To se také stalo příčinnou vzniku celé kasty pěvců, kteří navštěvují jednu hostinu za druhou, a tím si získávají prostředky pro vlastní obživu. Tomu také ve velké míře přispěli sultáni a bohatí Kyrgyzové, kteří s radostí hostí pěvce a ti je veselí ve chvílích smutku a všude je oslavují. Sultáni a bohatí Kyrgyzové je živí, obdarovávají je drahými dary, berou je do svého doprovodu a takto navštěvují shromáždění lidí, kde se pyšní jejich společenským úspěchem.“ (56, s. 4-5)

Dle spisovatelů a odborníků na kazašskou literaturu Muchtara Auezova a Sabita Mukanova pak termín akyn vychází ze slov *agyn* (potok) a *agylu* (přival), jejichž význam poukazuje na důležitost improvizace, která upoutá posluchače. Ve zdroji se dále píše, že hlavní odlišnost akynů od pěvců žyrau či žyršy spočívá v tom, že jejich repertoár je velmi široký a díky improvizaci mohou svobodně tvořit nové písně. (57, s. 164)

Turkolog profesor Konstantin Kuzmič Judachin se domnívá, že se výraz akyn dostal do kazaštiny a kyrgyzštiny z ujurštiny, kde označuje znalého, vzdělaného člověka. U sibiřských národů, například Altajců, se výrazem akyn označují moudří starci se životními zkušenostmi. Pro úplnost je třeba uvést, že lidoví pěvci akyni se vyskytují také v Kyrgyzstánu. (58, s. 82)

V 18. a 19. století kazašské stepi brázdili také pěvci *sal* (kaz. / rus. сал, angl. sal) a *sere* (kaz. cepi, rus. сера, angl. seri). Byli to lidé, kteří zvládali na vynikající úrovni mnoho různých disciplín. Nešlo jen o zpívání, improvizaci či skládání písní. Mnoho lidových pěvců s tímto označením také často předvádělo své herecké umění, kouzlení a kejklířství, případně tanec. Tituly *sal* a *sere* mohly být pěvcům uděleny pouze od obecnstva na základě jejich schopností a výkonů. Titul nebylo možné dědit, jeho udělení taktéž nesouviselo s rodovou příslušností umělce. Jednalo se tedy o určitý způsob čestného uznání. (59)

Rozdíl mezi těmito dvěma typy pěvců spočíval v jejich chování a oblékání. Pěvci *sere* nosili bohaté vkusné oblečení, k lidem se chovali s úctou a byli vzorem pro mladé

džigity. Salové se snažili svérázným způsobem odívání v podobě křiklavého oblečení i pokrývky hlavy a svým chováním odlišit od ostatních a strhnout na sebe pozornost. Jejich oblečení bylo ozdobeno zlatem, stříbrem či množstvím korálů a kamenů. (60)

Nejvíce se oba výrazy používaly od poloviny 18. do poloviny 19. století. Následně došlo k postupnému útlumu užívání a jejich faktický zánik proběhl ve 30. letech 20. století jednak se změnami společenské situace, jednak vymřením generace, která v sobě měla osoby honosící se těmito přídomky. Za posledního z akynů, který měl možnost vidět a slyšet vystoupení salů a sere, byl považován Estaj Berkimbajev.

Pěvci byli od obecnstva častováni přídomky po celém Kazachstánu, avšak ne ve všech jeho částech se jednalo o tituly sal a sere. Ty byly běžné především v oblasti Sarjarky, zatímco na území dnešní Mangystauské oblasti se používal výraz *kaiky* (rus. кайкы) a v okolí řeky Syrdarji v jižním Kazachstánu pak označení *sui* (rus. суй), *žyršy* a *žyrau*. (59)

3. 1. Typy pěvců

3. 1. 1. Žyrau

V 15. století se poprvé objevili na dvoře chána lidoví pěvci zvaní *žyrau* (kaz. / rus. жырау, angl. zhyrau). Měli výrazný politický vliv a na společenském žebříčku stáli hned pod osobu chána. Jejich úkolem bylo kromě jeho ochrany také mu radit, varovat ho před nebezpečím a usměrňovat jeho kroky. I proto jsou dnes považováni za otce kazašské literatury. (61, s. 6) Své myšlenky buď recitovali, nebo zpívali. První žánr, který lze zmínit v souvislosti s působením pěvců *žyrau*, se nazývá *terme* (kaz. / rus. терме, angl. terme). Jedná se o recitativ (zpěv napodobující rytmus mluvené řeči), který je doprovázen hudbou. Text se věnuje filozofickým úvahám, morálním či sociálním problémům a je poměrně krátký. Dalším žánrem jsou poučné písně *osiet*.

Pěvci *žyrau* měli jako jediní právo ve svých písních chánovi odporovat. Poslední žánr, mezi pěvci *žyrau* nejpoblárnější, se nazývá *tolgau* (kaz. толғай, rus. толгау, angl. tolgau), což lze přeložit výrazem meditace. Stejně jako v případě žánru *terme* jde o

recitativ, avšak autoři v něm více vyjadřovali své osobní pocity a dojmy, uvažovali o životě, minulosti či budoucnosti (52, s. 121). V díle *Kazachstan: nacionalnaja enciklopedija* je *tolgau* charakterizován jako „filozofická úvaha s didaktickými prvky“. (8, s. 365)

Žyrau nebyli výlučně pěvci chána, často to byli vůdci kmenů či kmenových svazů, někdy též hrdinové, válečníci, nebo šamani, kteří vykládali sny a vysvětlovali různé přírodní úkazy. Zmínky o nich jsou velmi cenné, poněvadž umožňují lépe poznat dobu, ve které vznikal kazašský národ, a tehdejší myšlení. Na popularitě začali nabývat v 18. století, kdy byl Čínou poražen Džungarský chanát a mnoho kazašských chánů se přiklonilo k Rusku. Pěvci žyrau měli možnost se k těmto událostem vyjadřovat, o to nejen mezi lidmi, ale i na dvoře chánů. Vůdci kmenů také na motivy důležitých událostí tvořili epické básně, zvané *žyr* (kaz. / rus. *жыр*, angl. *zhyr*). (52, s. 12)

Za prvního z pěvců je v literatuře označován Buchar žyrau (kaz. *Бұқар жырау*, rus. *Бухар жырау*, angl. *Bukhar zhyrau*). Podle některých zdrojů se narodil roku 1668, 1685, nebo 1693, jeho smrt bývá také datována lety 1778, 1781 či 1787. Jednalo se o pěvce u dvora chána Ablaje (1711 – 1781). V době jeho vlády byl poražen nepřátelský Džungarský chanát, avšak bylo třeba registrovat rostoucí vliv Ruska a Číny ve Střední Asii. Chán tak byl nucen často měnit strany, na což reagoval i Buchar žyrau ve svých písních, když opěvoval zemi, k níž bylo momentálně výhodné se přiklonit. Byl přesvědčeným muslimem a ve svých písních často vyzdvihoval tradiční islámské hodnoty, domníval se, že veškerá etika i morálka vychází z islámu. Je považován za autora písňové formy *tolgau*. Jedním z řešení chudoby a bídy bylo dle něj smíření se s touto nepřízní osudu, věrnost chánům a spojení více kmenů do jednoho národa. V jeho díle se vyskytuje mnoho metafor a dalších jazykových prostředků. Přirovnání pak často pochází z arabsko-perské dvorské poezie. (61, s. 6)

Jeho následníci, mezi které se řadili například žyrau Nysanbaj, Kuderer či Bajtok, byli ke společnosti více kritičtí. Zpívali o úpadku morálky a velké společenské nerovnosti, naopak velebili „staré časy“, kdy se bohatí více dělili s chudými. V řadě děl se také objevovala kritika kolonizace ze strany cizích zemí. Na jejich díla později navázali akyni Uateš (rus. *Уатеш*) a Šal (kaz. *Шал ақын*, rus. *Шал ақын*), kteří ve

svých dílech začali kritizovat rozhodnutí chánů a přičítali jim odpovědnost za tehdejší stav společnosti. (15, s. 309)

3. 1. 2. Žyršy

Nositeli vzdělanosti a kultury byli odedávna pěvci žyršy (kaz. / rus. жырышы, angl. zhyrshy). Kendirbajeva udává, že se jedná o pěvce žyrau, kteří se přizpůsobili novým podmínkám. (52, s. 108) Tito pěvci reprodukovali kazašské národní eposy a epické příběhy obecně, často se také sami doprovázeli, buď hrou na dombru, anebo na kobyz. Mnoho těchto vynikajících umělců založilo vlastní školy, kde učili žáky svému interpretačnímu umění a moudrosti předků. V pozdější době někteří z nich přednášeli také básně či poémy. Dělili se dále na ty, kteří se naučili nazpaměť určitou verzi eposu, kterou pak dále šířili, a na ty, kteří začali využívat improvizace, sami tak skládali hudbu a vytvářeli texty na základě obrazů z kazašské historie. (8, s. 365) Toto má už velmi blízko k dalšímu typu pěvců, k akynům.

3. 1. 3 Akyn

Vrcholem snahy o improvizaci byl vznik termínu *akyn* (kaz. ақын, rus. акын, ZZ: 阿肯, PY: *ākēn*, angl. aqyn). Tak se od 18. století označují lidoví pěvci, kteří si sami skládali texty i doprovodnou hudbu. Je třeba uvést, že někteří z prvních akynů byli pěvci žyršy, kteří začali do přesně naučeného textu eposu vkládat vlastní pasáže, příkladem může být pozdější velmi známý akyn Nurpeis Bajganin (8, s. 365).

Akyni se také snažili vychovávat své nástupce, avšak nečinili tak ve speciálních školách, které si založili pěvci žyršy. Známý literární kritik a odborník na kazašskou literaturu Muchamedžan Karatajev definoval kroky, které musí mladý muž zvládnout, aby se mohl úspěšně stát akynem. Nejdříve se musel naučit nazpaměť celou řadu lidových písní a různých básní. Když to zvládl, mohl si zvolit za učitele některého ze zkušených akynů, se kterým pak trávil veškerý čas na cestách a vystoupeních. Měl tak

unikátní možnost zblízka sledovat, jak se tvoří umění. Pak přišla na řadu praktická část, která spočívala v účasti na ajtysech. Budoucí akyn postupně ztrácel ostych vystupovat před lidmi a zároveň mohl prezentovat své dovednosti. (52, s. 103) Budoucí akyni se na účast na ajtyse připravovali již od dětství, ačkoliv pro toto umění neexistovala žádná speciální škola. (52, s. 106)

Sám Karatajev k tomu říká: „*Aby se člověk mohl stát akynem, potřebuje kromě vrozených schopností a znalostí o životě také hodně trénovat, ovládat tradiční žánry a techniky a mít vědomosti o bohatství hudební tradice, která se nasbírala za mnoho generací.*“ (51, s. 63-64)

Nejlepší akyni i další umělci ke svému jménu získávali přídomek sal a sere (například Biržan sal a Akan sere), jejich oblečení se pak lišilo od ostatních akynů a vypravěčů, kteří je doprovázeli na cestách po různých slavnostech a ajtysech (49)

Kendirbajeva dále dělí akyny na čtyři skupiny dle jejich geografického výskytu. První skupinu tvoří akyni působící v západním Kazachstánu, například Muchit a Šyntas. Další skupinu tvoří akyni působící v oblasti tzv. Sarjarky. Patří sem například akyni Biržan sal, Akan sere, Aset Najmanbajev, Estaj Berkimbajev či Žajau Musa Bajžanov. Třetí skupina akynů, do které spadají Džambul Džabajev, Kenen Azerbajev či Sujunbaj Aronuly, měla své působiště v oblasti Sedmiřečí a jižním Kazachstánu. Do poslední samostatné skupiny pak spadá zakladatel kazašské moderní literatury Abaj Kunanbajev, jehož dílo bylo směsicí kazašských a ruských vlivů. (52, s. 102-103)

Za jedny z prvních akynů bývají označováni Šal, Uateš a Machambet Utemisov.

3. 2. Hudební nástroje

Při svých vystoupeních hráli akyni nejčastěji na dombru, někdy také na kobyz. Nezasvěcenému pozorovateli může dombra připomínat nějaký typ loutny, zvuk kobyzu se pak nejvíce blíží zvuku houslí. Nástroje podobné dombře i kobyzu se vyskytují v mnoha okolních zemích, ovšem pod jinými názvy.

3. 2. 1. Dombra

Dombra (kaz. домбыра, rus. домбра, ZZ: 冬布拉, PY: *dōngbùlā*, angl. dombra) je nástroj, který má v oblasti Střední Asie dlouhou tradici. Při archeologických vykopávkách v oblasti Chorézmu byly nalezeny hliněné sošky, které držely v rukách drnkací nástroj velmi podobný dombře. Nalezené předměty patřily kočovným kmenům, které obývaly tuto oblast před dvěma tisíci lety. Dalším zajímavým faktem je pak nález kresby na náhorní plošině Majtobe z roku 1989, na které je vyobrazena dombra a čtyři kolem ní tancující postavy. (62, s. 11)

Nástroj má většinou dvě struny, v oblasti Semipalatinsku se však vyskytují i dombry se třemi strunami. (63) Dombra se v minulosti dělila na dva typy. První typ se používal na dvoře chánů, tato dombra měla silnější krk. Akyni však potřebovali improvizovat a rychle měnit polohu prstů, k čemuž se takový krk nehodil. Jejich dombry proto měly krk dlouhý a úzký. Obecně pak platilo, že čím větší dombra, tím hlasitější zvuk.

Korpus dombry je slepen ze sedmi až devíti ohýbaných javorových plátků. Na výrobu ozvučné desky i krku se používá jedlové dřevo. Struny bývají vyrobeny z rybářského vlasce, v minulosti se však nejčastěji jednalo o kozí či ovčí střeva. (64)

3. 2. 2. Kobyz

Kobyz (kaz. қобыз, rus. кобыз, ZZ: 库布孜, PY: *kùbùzī*, angl. kobyz) je tradiční stredoasijský smyčcový hudební nástroj. Vyskytuje se také v oblasti Sibíře, na Kavkazu a v Povolží. (65) Používá se jako doprovod při zpěvu různých lidových písní či při hře na dombru. Kromě estetické funkce bývá využíván šamany při obřadech a k léčbě nemocného.

Tělo nástroje je vydlabáno z jednoho kusu dřeva, je zdobeno ornamenty, kovovými ozdobami či zvonečky. Na spodní části nástroje je napnutá velbloudí kůže,

která zesiluje zvuk. Krk je rovněž dřevěný. Nástroj má dvě struny o různé tloušťce, na struny i smyčec se používají koňské žíně. (66)

3. 3. Akyni

3. 3. 1. Machambet Utemisov

Jedná se o prvního kazašského lidového pěvce, který byl označován termínem akyn. Machambet Utemisov (kaz. Махамбет Өтемісұлы, rus. Махамбет Утемисов) se narodil roku 1804 na západě dnešní Západokazachstánské oblasti. Jeho otec se pohyboval v prostředí chánů. V dětství se mu dostalo vzdělání v islámském duchu, patrně od místního mully, navíc se naučil rusky, což mu zajišťovalo vysoké postavení ve společnosti.

Je třeba dodat, že v oblasti mezi řekami Volha a Ural na západě Kazachstánu vznikl roku 1801 nový vazalský stát Ruska s názvem Bukejevská horda (kaz. Бөкей Ордасы, rus. Букеевская Орда). Založili ho Kazaši pocházející z Mladšího žusu. (17, s. 26) V letech 1823 až 1845 byl jeho nejvyšším představitelem chán Žangir (kaz. Бөкейұлы Жәңгір хан, rus. Жангир-Керей-хан), který měl s akynem četné spory. Po jeho náhle smrti roku 1845 došlo ke zrušení chánského titulu a postupnému přičlenění Bukejevské hordy k Rusku. (67)

Roku 1824 byl Machambet vyslán do Orenburgu, aby tam pracoval jako vychovatel syna chána Žangira. Machambet žil ve městě pět let, následně se jeho vztahy s chánem zhoršily, byl zatčen a uvězněn na rok v Kalmykovské pevnosti na břehu řeky Ural. Jako důvod zatčení je uváděno odmítnutí žádosti chána, aby se stal jeho dvorním básníkem. (41, s. 500)

V letech 1838 až 1838 organizoval spolu s Isatajem Tajmanovem Bukejevské povstání proti carskému Rusku i chánovi. Když bylo povstání poraženo a jeho vůdci zabiti, odešel Machambet do oblasti Chívského chanátu, který se rozkládal na území dnešního Turkmenistánu a západní části Uzbekistánu. Ani tam však neztratil naději na opětovné povstání. Roku 1841 se tajně vrátil na území Bukejevské hordy a skrýval se

v různých aulech. Informace se však dostala k sultánu Bajmuchamedovi, který se podílel na potlačení předchozího povstání, a ten nechal 20. října 1846 Machambeta na území dnešní Atyrauské oblasti zavraždit. (68, s. 157-158) Dnes se v této oblasti nachází jeho mauzoleum. (69)

Stěžejním tématem jeho děl je Bukejevské povstání. Ve svých textech projevuje odpor k despotismu a taktéž feudálnímu zřízení. (41, s. 500) Akynova díla díky snahám o realistický popis událostí, zaznamenávání některých detailů z bitev i nezvyklým metaforám a novým epitetonům stojí na hraně mezi ústní poezií a psanou literaturou. Machambet údajně své texty psal sám, ale žádný takový zápis se nedochoval. (15, s. 309-311)

Písňe akyna jsou tvořeny v žánru tolgau, tedy filozofické úvaze. Elkonina je považuje za „*bojovou politickou lyriku*“. (31, s. 12) Mezi nejznámější díla patří báseň „*Proslov k chánu Bajmuchamedovi*“ (kaz. Баймағамбет сұлтанға, rus. Обращение к султану Баймухамеду). Machambet chánovi líčí boje povstalců proti cizím vojskům o oblast kolem řeky Volhy a obviňuje ho z vykořisťování běžných lidí. V básni „*Veliký sen*“ (kaz. Ұлы арман, rus. Великая мечта) akyn rozvíjí své představy o novém povstání, báseň „*Naryn*“ (kaz. / rus. Нарын) pak popisuje touhu akyna vrátit se do rodné stepi za svou ženou a dětmi a opětovně vést boje proti chánům. (68, s. 162-173)

3. 3. 2. Sujunbaj Aronuly

„*Velký akyn Sujunbaj snil o nezávislosti svého národa, v těžkých časech ho podporoval svou tvorbou a dodával mu sílu.*“

Nursultan Nazarbajev (70)

Sujunbaje Aronulyho (kaz. Сүйінбай Аронұлы, rus. Суюнбай Аронулы) lze považovat za jednoho ze zakladatelů kazašské tradice akynství. Roky narození se u různých zdrojů liší. Zatímco dle zdroje *Kazachstan: nacionalnaja enciklopedija* se akyn narodil roku 1815 (71, s. 127), jiné zdroje zmiňují až rok 1827 (68, s. 211), (48, s. 130). Stejně je to i s rokem úmrtí, byť zde už není rozestup mezi jednotlivými daty tak velký.

Džarmagambetov uvádí rok 1895, Prijma zasazuje jeho smrt do roku 1896 a Burkitbaj zmiňuje rok 1898. Jisté však je, že se narodil v aulu na jihu Almatinské oblasti.

O prvních letech akynova života nejsou žádné zprávy. Nadání improvizovat patrně zdědil po svém otci a dědovi. (72) Když dosáhl věku 25 let, začal se účastnit ajtysů a stal se populárním pěvcem Sedmiřečí. V době velkých politických a společenských změn ve svých dílech kritizoval chány a sultány a obhajoval prostý lid. Taktéž tvořil díla o hrdinných batyrech. (68, s. 211)

Měl mnoho žáků, patřili mezi ně například Kenen Azerbajev či Džambul Džabajev. Druhému z nich pak Sujunbaj odkázal svou dombru. (73) Je známo, že se během svého života vydal do dnešního Kyrgyzstánu, aby se tam účastnil ajtysu s tamějšími akyny. Zemřel na konci 19. století ve svém rodném aulu. (74)

Jméno akyna nebylo zapomenuto ani po jeho smrti, byť bylo poněkud upozaděno tvorbou a úspěchem jeho vlastních žáků Džambula i Kenena. Zájem o akyna se znovu projevil po vyhlášení nezávislosti Kazachstánu. Byla po něm pojmenována řada ulic a roku 1993 se jeho portrét dokonce objevil na kazašské bankovce o hodnotě 3 tenge. (72) Od roku 1990 nese jeho jméno filharmonie Almatinské oblasti sídlící ve městě Taldykurgan. (75) V jeho rodišti se nachází mauzoleum a také muzeum, které bylo otevřeno roku 1996. (76)

Sujunbaj tvořil básně, eposy a také se účastnil mnoha ajtysů. Básně jsou protkány sociální tematikou a kritikou chánů a sultánů, některé z nich obsahují expresivní výrazy. Nejznámější jsou texty „*Čtyřem bijům*“ (kaz. Төрт биге, rus. Четырем биям), „*At zemře kdokoliv, sultán Sok nezemře*“ (kaz. Өзге төре өлсе де Сөк төре өлмейді, rus. Кто бы ни умер, но төре Сок не умрет) a „*Růženec ve tvých rukou*“ (rus. Четки в твоих руках). Autor v nich kritizuje nemorální chování „*vykořisťovatelů*“ (71, s. 127-128), mezi které řadí i náboženské vůdce. (74) Znamé jsou také jeho eposy „*Batyr Utegen*“ (kaz. Өтеген батыр, rus. Утеген батыр), „*Batyr Suranšy*“ (kaz. Сұраншы батыр, rus. Сураншы батыр) a „*Batyr Sauryk*“ (kaz. Саурық батыр, rus. Саурык батыр), ve kterých zpívá o hrdinných skutcích synů kazašského národa při bojích s cizinci. (73)

Z uvedených zdrojů jsou v ruském překladu k dispozici pouze tři básně. Podzim života popisuje dílo „*O stáří*“ (kaz. Кәрілік туралы, rus. О старости). (48, s. 131-132) Další dvě básně s názvem „*Umbetali*“ (kaz. Үмбетәліге, rus. Умбетали) a „*Slovo k sultánu Tezekovi*“ (kaz. Сүйінбай мен Тезек төре, rus. Слово к Тезек-Тюре) navozují dojem ajtysu, přestože se jedná o monolog akyna. (68, s. 214-216), (48, s. 130-131).

3. 3. 3. Biržan sal

Jeden z nejznámějších kazašských akynů 19. století Biržan sal Kožagululy (kaz. Біржан сал Қожағұлұлы, rus. Биржан-сал Кожугул-улы), zkráceně Biržan sal, se narodil roku 1834 na severu dnešní Akmolinské oblasti. Otec ho dal na vychování k dědovi, který byl bijem a zajímal se o literaturu. Biržan také navštěvoval školu v aulu, ve které dostal vzdělání od místního mully. Na dombru začal hrát už v dětství, sám také skládal improvizované písně. Díky svému neobvyklému, velmi silnému hlasu byl oblíben, mnoho času tak trávil cestami po stepi a účastí na ajtysech. (68, s. 229)

Učil se od nejlepších akynů své doby, postupně projel všechny tři žusy a seznámil se s řadou významných osob. Mezi ně patřil také Abaj Kunanbajev, velký kazašský myslitel, akyn a spisovatel. Oba spolu dokonce napsali píseň, přičemž Biržan sal složil hudbu a Abaj napsal slova. (77)

Za svůj život měl mnoho žáků, řada z nich se stala významnými akyny. Byli to například Žajau Musa Bajžanov, Estaj Berkimbajev či Akan sere. (57, s. 423-424) Oženil se ve věku kolem 50 let, následně se mu narodili dva synové a dvě dcery.

V posledních letech života začal Biržan sal trpět duševními problémy, které mohly být způsobeny rodovými neshodami. Odcházel sám daleko do stepi, kde ho poté hledali příbuzní. Často býval hlídán, aby neopustil jurtu. Zemřel v rodném aulu roku 1897, nachází se tam také jeho hrob a muzeum, otevřené v září roku 2012. V roce 2009 byl v Kazachstánu natočen film „*Biržan sal*“, který pojednává o životních osudech tohoto významného akyna. (78)

Akyn složil mnoho písní, zapsáno jich bylo okolo 60. Zpíval o krásách kazašské přírody a o koních. Jedná se například o dílo „*Akserkeš*“ (kaz. Аксеркеш, rus. Аксеркеш). V řadě dalších písní zmiňoval sociální problematiku. O přístupu bajů ke svým poddaným i ostatním lidem zpíval v písni „*Žanbota*“ (kaz. / rus. Жанбота). (79) Kritizoval také špatné lidské vlastnosti, lakotu nebo závist. Milostné tématice se věnuje píseň „*Ljajli, můj miláčku*“ (kaz. Ләйлім-шырақ, rus. Ляйли мой светик), roscity z posledních let života vložil do díla „*Temirtas*“ (kaz. Теміртас, rus. Темиртас).

Nejznámějším textem z jeho tvorby však zůstává „*Ajtys Biržana a Sary*“ (kaz. Біржан мен Сара айтысы, rus. Айтыс Биржана и Сары). Jedná se o jedno z nejproslulejších děl v kazašské kultuře, které vzniklo podle skutečné události. V oblasti Sedmiřecí žila mladá dívka jménem Sára Tastanbekova. (53) Byla to velmi zkušená pěvkyně, která se zúčastnila mnoha ajtysů. Biržan za ní přijel, aby poměřili své síly. Ajtys trval dva dny a Biržan cítil, že tentokrát prohraje. Když se však zeptal, kdo se stane Sářiným mužem, a dodal, že to musí být velký hrdina, uvedla Sára, že jí rodiče vybrali nehezkého chlapce z bohaté rodiny, a uznala porážku. Biržan tak ajtys vyhrál, podařilo se mu však také rodičům Sary tento nechtěný sňatek rozmluvit. (77) Na motivy díla vznikla opera „*Biržan a Sára*“. Na konci oba hlavní hrdinové zpívají o nelehkém údělu žen v kazašské společnosti, které si musí vzít muže, jehož nemilují. (15, s. 312)

3. 3. 4. Žajau Musa Bajžanov

Akyn Žajau Musa (kaz. Жаяу Мұса Байжанұлы, rus. Жаяу Муса Байжанов) se narodil patrně 18. října 1835 na jihu Pavlodarské oblasti dnešního Kazachstánu. Rodiče mu brzy zemřeli, a tak o něj pečoval strýc. Od sedmi let ho učil místní mulla, dostal se tak do kontaktu s arabským vzděláním. (80)

Roku 1851 odjel společně s karavanou do Petropavlovsku, kde pracoval pro místního kupce. Po následující tři roky se učil rusky, četl noviny a různé časopisy a také se seznamoval s ruskou kulturou a životem ve městě. Dostal se do kontaktu s prvním kazašským vzdělancem Čokanem Valichanovem, psal si deníky a skládal písně věnované zakladateli kazašské moderní literatury Abaji Kunanbajevovi (8, s. 309).

Následně se přesunul do nedalekého Omsku, kde navštěvoval ruskou školu. Chodil tam často na koncerty, kde slyšel vojenskou hudbu, ale též ruské lidové písně. Líbila se mu taneční hudba, neboť měla na rozdíl od kazašských písní stejný rytmus. Seznámil se s pochodem, mazurkou i valčíkem. (81) Naučil se hrát na housle a harmoniku. Na dombru už uměl od dětství, takže ovládal hru celkem na tři různé nástroje. (82)

Pobyt v Petropavlovsku a Omsku ho podstatným způsobem změnil. Začal se oblékat jako městský člověk, díky znalosti ruštiny se zvýšilo jeho společenské postavení a někdy tak zastával roli tlumočnicka. Chodil po aulech, vyprávěl lidem své zážitky, zpíval ruské lidové písně a hovořil o ruské literatuře. Stylem života se velmi odlišoval od svých sousedů, což přispělo ke vzniku pomluv, které tvrdily, že „zapomněl, co je to islám“ a že je „ruským zaprodancem“. (81) Místním feudálům se nelíbil jeho rychlý společenský vzestup a cítili se jeho znalostmi ohrožováni. Situace se vyhrotila, když k Musovi přišel syn z rodu Šormanů Mustafa a odvedl mu jediného koně. Komentoval to následujícími slovy: „V jednom aulu může být pouze jeden Musa. Odted' budeš Musa pěšák.“ (82) Je třeba dodat, že Mustafův bratr se jmenoval také Musa. Kazašsky se výraz pěšák řekne *žajau*. Musa se příkazu podřídil a od té doby si nechal říkat Žajau Musa.

Spor mezi Musou a tímto rodem trval několik desetiletí. Roku 1860 byl kvůli tomu poslán do vyhnanství. O tři roky později se nechal naverbovat do armády generála Čerňajeva, v rámci které se dostal na území dnešní Litvy a Polska. (8, s. 309). Michal Grigorjevič Čerňajev (1828 – 1898) působil mimo jiné v letech 1882 – 1884 ve funkci generálního gubernátora Turkestánského kraje. Roku 1884 se generál Čerňajev vydal do Střední Asie, kde dobyl města Taraz, Šymkent a Taškent (17, s. 16) Žajau Musa však tehdy z armády dezertoval a vrátil se do rodného aulu, kde přijal roli stařešiny. Brzy nato se oženil a narodily se mu čtyři děti. Za zmínku stojí, že jednu z dcer pojmenoval Anna podle hlavní postavy Tolstého románu Anna Karenina. V těchto dobách byl často na cestách, opět chodil po aulech a vyprávěl své dávné příhody, taktéž si oblíbil lov divokých ptáků.

Kazašský akyn Žajau Musa Bajžanov zemřel 31. července 1929. Rok před svou smrtí se ještě účastnil konfiskace majetku rodu Šormanů, jehož členové ho kdysi připravili o koně. (81)

Žajau Musa uměl psát, a tak si sám pořizoval zápisy vlastních děl. Ty však nedatoval, což dodnes působí badatelům nemalé potíže. Kromě literární tvorby se jednalo také o hudebního skladatele, zapsal mnoho kjujů. Některé jeho skladby se staly součástí oper „*Kyz Žibek*“, „*Er Targyn*“ či „*Biržan a Sára*“. (83)

Své první dílo stvořil v Omsku, jednalo se o píseň „*Ó dívky*“ (kaz. Қыздарай, rus. Ох, девушки). V době svého pobytu v Kazani napsal vlastní desetistránkovou biografii a také dílo „*Kazaňské dívky*“ (kaz. Қазан қыздары, rus. Казанские девушки). Jedná se o humornou píseň na tatarský námět, avšak doprovodná hudba má kazašské rysy. (81) Etnograf Alexandr Viktorovič Zatajevič v jeho dílech slyšel prvky pochodu, ale též mazurky a valčíku. (82)

Mezi jeho texty věnující se sociální tematice patří píseň „*Bílé plátno*“ (kaz. Ақ сиса, rus. Белый ситец), která popisuje, jak přišel ke svému přídomku „*pěšák*“. (48, s. 190). Ačkoliv se jednalo o velkou potupu, akyna tato příhoda spíše motivovala k další tvůrčí činnosti. Sociální motivy obsahuje také dílo „*Tolgau*“ (kaz. Толғау, rus. Толгау), které se více podobá běžné písni v mollové tónině, než tradičnímu kazašskému žánru tolgau. V humoristické písni s názvem „*Kulbaj*“ (kaz. Құлбай, rus. Кулбай) se akyn vysmívá negativním vlastnostem svého tchána Kulbaje, který se snaží zvyšovat počet vlastněných zvířat a nezajímá se o jejich životní podmínky. (81)

3. 3. 5. Akan sere

Akyn Akan sere Koramsauly (kaz. Ақан сері Қорамсаұлы, rus. Ақан Серэ Қорамсаұлы), zkráceně Akan sere, se narodil roku 1843 na severu dnešní Akmolinské oblasti. Začal se učit u místního mully a ve věku 13 let odjel do Petropavlovsku, kde pokračoval ve studiu v tamní medrese. Otec chtěl mít ze syna mullu, ale chlapec na různých slavnostech vídal umění lidových pěvců a toužil se stát jedním z nich. Po určitém čase se vrátil domů a připravoval se na svou budoucí kariéru. Chtěl se stát pěvcem sere, k čemuž musel mít vlastního koně, loveckého psa a orla. Přes určité obtíže se mu nakonec podařilo všechna zvířata koupit. Kromě velmi rychlého koně Kulagera, sokola Karatorgaje a psa získal navíc ještě jestřába, a tak mohl začít jezdit po stepi. (84)

Brzy se stal velmi populárním pěvcem a navštěvoval mnoho slavností. Otec ho v této kariéře podporoval a domluvil mu sňatek s dívkou Fatimou z vážené rodiny. Při přípravách svatby však Fatima náhle zemřela, a tak akyn zůstal sám. Po svých třicátých narozeninách se v Mladším žusu seznámil s dívkou Aktokty. Měl v plánu se s ní oženit, avšak okolnosti způsobily, že musel dívku zanechat v jejím aulu a vrátit se domů sám. (68, s. 268) Tento neúspěch se stal námětem pro několik akynových písní.

Akan sere měl se svými zvířaty velmi vřelý vztah, často je zmiňoval ve svých písních. Blízko si byl zejména s koněm Kulagerem, který se účastnil mnoha závodů. V polovině 80. let 19. století se vydali na jeden takový závod. Majitelé ostatních koní se snažili Kulagerovi zatarasit cestu, aby se zpozdil. Kůň však závod opět vyhrál, načež ho tito lidé ubili klacky. Smrt Kulagera akyna velmi zasáhla, v dalších letech se stranil lidí a vyhledával samotu. Po začátku nového století se akyn začal častěji účastnit ajtysů. Kritizoval činnost ruského premiéra Stolypina a nejraději chodil na lov. (85) Přítel akynů Žajau Musy a Estaje zemřel roku 1913. (41, s. 294)

Akan sere byl významným improvizátorem, pěvcem i skladatelem, jeho díla bývají zkoumána z více různých úhlů. Díky studiu v medrese znal arabské a perské básníky, jejichž díly se inspiroval. Velmi blízké mu byly texty Omara Chajjáma. (48, s. 836)

Nešťastnou lásku k dívce Aktokty popisuje v dílech „*Bilé šaty*“ (kaz. Ақ көйлек, rus. Белое платье), „*Aužar*“ (kaz. / rus. Ауچار) a „*Altybasar*“ (kaz. / rus. Алтыбасар). Se ztrátou svého koně se vyrovnává v písni „*Ke smrti Kulagera*“ (kaz. Құлагер, rus. На смерть Кулагера). Chválí jeho přednosti, vzpomíná na výhry v závodech a společně strávený čas. V písni *Balkadiša* (kaz. Балқадидиша, rus. Балкадиша) se vysmívá podlézavému chování bajů ve vztahu k představitelům carské moci. Velkou část jeho díla tvořily ajtysy, avšak podařilo se z nich zachovat většinou jen útržky. (84)

Akan sere se stal za svého života legendou, k níž vzhlíželo mnoho kazašských básníků a spisovatelů. (48, s. 836) Život akynova koně či nenaplněná láska mezi akynem a venkovskou dívkou inspirovaly některá díla další generace kazašských spisovatelů. (41, s. 294)

3. 3. 6. Abaj Kunanbajev

Jeden z nejproslulejších kazašských spisovatelů Abaj Kunanbajev (kaz. Абай Құнанбайұлы, rus. Абай Кунанбаев, ZZ: 阿拜·库南巴耶夫, PY: *Ābài·Kūnánbāyéfū*, angl. Abai Qunanbaiuly) se narodil 29. července roku 1845 v západní části dnešní Východokazachstánské oblasti. Jeho otec Kunanbaj pocházel z bohatého rodu a byl bijem. V jeho domě se často zastavovali lidoví pěvci akyni, díky čemuž se mohl Abaj již v dětství seznámit s tradicemi kazašských vypravěčů.

Kunanbaj zaplatil synovi domácího učitele – mullu. Turecky, arabsky a persky se však Abaj naučil až v medrese v Semipalatinsku, kam ho otec poslal. (86, s. 13) Kromě zmíněných dovedností získal znalosti aritmetiky a geografie a též se seznámil s díly klasiků perské poezie, například Firdausiho. Po ukončení vzdělání v medrese se na tři měsíce nechal zapsat do ruské školy, aby se naučil jazyk. (57, s. 67) Od dětství se projevovaly jeho rétorické schopnosti, takže býval už od 15 let zván Kazachy z rodného aulu k řešení různých sporů. Ve 20 letech se stal plnohodnotným bijem.

Roku 1885 se stal hlavním soudcem oblasti a bylo mu umožněno sepsat vlastní zákoník pro Kazachy na základě jejich zvykového práva. Zasloužil se o zrušení tzv. levirátu. Ženy, jimž zemřel muž, už se tedy nemusely stěhovat k jeho příbuzným a mohly i nadále žít s dětmi ve svém prostředí. Snažil se soudit spravedlivě, za což byl patrně roku 1898 napaden. Snažil se pozvednout úroveň Kazachů, a proto jim radil, aby se například od Uzbeků naučili péct chleba, což jako kočovníci neuměli. (87)

Se třemi manželkami měl celkem deset dětí. Jeho synové byli nadaní vypravěči a zpěváci, avšak začátkem 20. století dva z nich onemocněli a zemřeli. Tyto události značně zhoršily již tak špatný zdravotní stav Abaje a uspišily jeho smrt, která nastala 23. června 1904. Nedaleko jeho rodiště se nachází Abajovo mauzoleum, ve kterém je pohřben také jeho synovec, spisovatel Šakarim Budajberdijev. (87)

Abaj je autorem řady básní a písní. U řady z nich však používal různé pseudonymy, jeho skutečné jméno se objevuje až u básně „*Léto*“ (kaz. Жаз, rus. Лето) z roku 1886. Za svého života publikoval pouze v periodiku s názvem *Stepní kyrgyzské noviny* (kaz. Дала уалаяты, rus. Степная киргизская газета), knižně vyšlo dílo poprvé

až roku 1909 v Petrohradě. (48, s. 836) Jednalo se o sborník veršů sebraných jeho příbuznými, o jehož vydání se zasloužil také budoucí představitel hnutí Alaš Alichan Bukejchanov. (36) Abaj je autorem poém „*Masgud*“ (kaz. Масғұт, rus. Масгуд) a „*Iskander*“ (kaz. Ескендір, rus. Искандер), která líčí postavu Alexandra Makedonského jako arogantního vládce prahnoucího po územních ziscích. (31, s. 21) Mezi prozaická díla spadá „*Poučení*“ (kaz. Қара сөздері, rus. Слова назидания), jedná se o sbírku krátkých textů z let 1890 – 1898, z níž vyšel výbor i v češtině. V těchto filozofických úvahách, které jsou protkány řečnickými otázkami, Abaj kritizuje špatné lidské vlastnosti, hovoří o pomíjivosti světa, zdůrazňuje potřebu vzdělání a také se zabývá otázkami víry. (88, s. 102)

Významná je jeho překladatelská činnost. V 70. letech 19. století obnovil svoje studium ruštiny, na základě kterého byl schopen sám z tohoto jazyka překládat. Z ruštiny do kazaštiny přeložil díla Dostojevského, Turgeněva, Saltykova-Ščedrina i Tolstého. Galifolla Esim, odborník na život a dílo Abaje, se domnívá, že ze spisovatelů měl nejbližší k Lermontovovi, od něhož přeložil celkem 30 děl. Stojí zmínit, že díky Abajově úsilí získat co nejvíce literárních zdrojů se mu do ruky dostalo samizdatové necenzurované vydání textů tohoto autora. Abaj tak dílo přeložil ještě předtím, než vyšlo v ruštině oficiálně. (87) Do kazaštiny dále přeložil Puškinova Evžena Oněgina. Významně však upravil formu celého díla, neboť hrdinové spolu komunikují pouze dopisy. Abaj chtěl s obsahem díla seznámit i ty, kteří neuměli číst, a tak sám složil k textům melodii. Následně se vše naučili akyni, kteří příběh šířili dál. (31, s. 19)

Abaj přeložil také řadu Krylovových bajek. Nurušev srovnával jeho práce s překlady Ibraje Altynsarina. Zatímco Altynsarinův překlad hodnotil jako volný, Abaj se podle něj více soustřeďoval na obsah a funkci každého slova. (32, s. 56) Do některých textů tak přidal vlastní výrazy, avšak nenarušil celkové vyznění bajky. (32, s. 76-77)

Abaj svými snahami o vzdělanost Kazachů inspiroval řadu dalších akynů a spisovatelů doma i v zahraničí. Jeho rady si brali k srdci nejen představitelé hnutí Alaš, ale též akyni působící v Číně, Akyt Ulimžiuly a Tanžaryk Žoldyuly. (89), (90, s. 18-19)

Zájem o Abaje a jeho dílo propukl ve druhé polovině 40. let 20. století, kdy vyšel a začal být překládán do dalších jazyků román Muchtara Auezova „*Písně Abajovy*“ (kaz.

/ rus. Абай), v češtině vyšel roku 1949. Děj románu však nelíčí události ze života akyna zcela pravdivě, neboť v době vzniku díla bylo nutné, aby obsahovalo prvky třídního boje a věnovalo se nejchudším vrstvám společnosti. Autor tedy musel do hotového textu zapracovat také tyto dobové motivy. (87)

3. 3. 7. Džambul Džabajev

Dříve, než lze přistoupit k popisu akynova života, je třeba uvést, že u všech uvedených událostí až do roku 1936 není zcela spolehlivě doloženo, zda se skutečně odehrály, případně zda se jich Džambul účastnil, a nelze je tedy považovat za stoprocentně pravdivé. Postava akyna zůstává i dnes zahalena tajemstvím a názory na jeho život a tvorbu se velmi různí.

Dle oficiálního životopisu akyna se Džambul Džabajev (kaz. Жамбыл Жабаев, rus. Джамбул Джабаев, angl. Zhambyl Zhabayuly) narodil 28. února 1846 v oblasti Sedmiřečí nedaleko řeky Ču, kde kočovali jeho rodiče, chudí pastevci. V dětství rád naslouchal akynům, které při kočování potkal. Začal se učit u místního mully, avšak brzy se s ním nepohodl a z učení odešel. (91, s. 29) Později se seznámil s akynem Sujunbajem a stal se jeho žákem. (31, s. 28) Již od svých 16 let se účastnil ajtysů, ve kterých upozorňoval na neutěšené sociální poměry ve společnosti a kritizoval baje a carské úředníky. Když se roku 1913 v Almaty konala oslava na počest 300. výročí nástupu Romanovců na trůn, Džambul ve své písni odmítl chválit cara a smál se ostatním akynům, kteří tak učinili. (92, s. 6) Roku 1916 Džambul podporoval povstalece a na jejich počest složil řadu veršů, avšak zachovaly se pouze dvě poémy. Říjnovou revoluci bral jako příležitost k dalšímu rozvoji a podporoval její myšlenky. V následujících letech se účastnil několika sjezdů umělců, na nichž předváděl své umění a soupeřil s ostatními akyny. (8, s. 277-279)

7. května 1936 byly jeho verše poprvé otištěny v sovětském deníku Pravda a deset dní nato s delegací umělců prezentoval svou zemi na Dnech kazašské kultury v Moskvě. (93, s. 686) Následujícího roku se vydal do Gruzie, z této cesty vznikl sborník „*Cesty po Kavkaze*“ (rus. Путешествие на Кавказ). V době Velké vlastenecké války začal psát

patriotické texty věnované sovětským vojákům i civilistům. Džambul Džabajev, nositel mnoha státních vyznamenání, zemřel v Almaty krátce po konci války, 22. června 1945. Jeho dílo v té době začalo být publikováno ve velkých nákladech a překládáno do mnoha jazyků. Po smrti mu bylo zbudováno mauzoleum a bylo po něm pojmenováno, kromě mnoha ulic, také dnešní město Taraz. Jeho jméno dodnes nese Žambylská oblast, podle současného oficiálního názoru je Džambul „*dědicem tradic kazašské národní poezie*“ a taktéž je prezentováno, že pochází ze stejného kmene jako bývalý prezident Nazarbajev. (94, s. 13-14)

Po Džambulově smrti se vynořila řada pochybností ohledně jeho skutečného života. Džambul neuměl psát, takže na konci 30. let pracovala v jeho domě řada sekretářů, kteří mu měli pomáhat se zapisováním děl. Jednalo se o budoucí velká jména kazašské literatury Tažibajeva, Žarokova a Ormanova. (95, s. 46) Kromě nich Džambulův dům navštěvovali také ruští překladatelé, mezi něž patřili Pavel Nikolajevič Kuzněcov a Konstantin Nikolajevič Altajskij. Džambulova literární tvorba vznikala tak, že Kuzněcov určil téma písně a tuto informaci následně některý ze sekretářů přeložil do kazaštiny. Akyn využíval umění improvizace, zpíval a hrál na dombru. Tento jeho vzniklý text byl přeložen sekretářem do ruštiny a Kuzněcov nakonec text stylisticky upravil. (96, s. 15)

Jevgenij Kostjuchin hodnotí Džambula jako typického představitele tzv. *sovětského folklóru*. Autoři písní v tomto žánru měli svými díly jako představitelé celého národa chválit vládu a stát, jejich dílo muselo tedy obsahovat řadu politických motivů. Zároveň bylo nutné, aby se jednalo o lidi znalé východních kulturních tradic s autentickým vyjadřováním a vystupováním. Až do své smrti v roce 1937 byl nejznámějším autorem tvořícím v tomto žánru dagestánský lidový pěvec Sulejman Stalskij (rus. Сулейман Стальский), kterého Maxim Gorkij nazval „*homérem 20. století*“. Po jeho smrti se pozornost sovětské propagandy obrátila na Džambula. (96, s. 16-17)

Z předrevolučního akynova díla se mnoho nezachovalo. Džambul byl také lidový pěvec žyršy, znal nazpaměť epos „*Kozy Korpeš a Bajan sulu*“ a části kyrgyzského eposu „*Manas*“. Skládal písně v žánru tolgau. (96, s. 16) Je autorem poem o lidových

hrdinech, jedná se například o díla „*Batyr Utegen*“ (kaz. Өтеген батыр, rus. Утеген батыр) a „*Batyr Suranšy*“ (kaz. Сұраншы батыр, rus. Сураншы батыр).

Slávu si však vydobyl teprve básněmi ze sovětského období. V textu „*Hymna našeho Října*“ (rus. Гимн нашего Октября) radostně zpívá o změnách, které s sebou přinesla Říjnová revoluce. Báseň „*Moje Moskvo!*“ (rus. Москве) opěvuje krásu hlavního města SSSR, dílo „*V Leninově mauzoleu*“ (kaz. Кесенесінде Ленин, rus. В Мавзолее Ленина) pak oslavuje sovětského vůdce. V „*Písni lásky a hněvu*“ (rus. Песня любви и гнева) Džambul vprovází syna do boje proti nacistickému Německu. Nejznámější píseň nese název „*Leningradci, děti moje!*“ (kaz. Ленинградтық өренім, rus. Ленинградцы, дети мои!) a byla věnována obyvatelům obleženého města.

3. 3. 8. Nurpeis Bajganin

Nurpeis Bajganin (kaz. Нұрпейіс Байғанин, rus. Нурпеис Байганин) se narodil roku 1860 v jihovýchodní části Aktobské oblasti. Pocházel z chudé rodiny, jeho otec byl pastevcem. Ke hře na dombru a umění akynů ho přivedla matka. (97) Nurpeis už od mládí navštěvoval různá vystoupení a sbíral zkušenosti. Setkával se s akyny západního Kazachstánu, například s akynem Bajtokem z rodu Alaš, Šernijazem Žarylgasulym nebo Nurymem Šyršygululym. (98) Brzy začal psát vlastní básně a na ajtysech porážel ostatní akyny. Měl přezdívku „chlapec-vypravěč“, patrně z důvodu brzkého začátku své kariéry. (99)

O dalších letech života Nurpeise existuje jen velmi málo informací. Putoval po území dnešní Aktobské oblasti, dostal se i na jih, do Turkmenistánu a Karakalpakstánu. Své písně chodil hrát také do okolí měst Orenburg a Čeljabinsk. Roku 1915 ho ve městě Trojck uslyšel zpívat ruský novinář a napsal o něm článek, který je v současnosti považován za první písemnou zmínku o akynovi. (97) O rok později podpořil vůdce Středoasijského povstání Amangeldyho a Karažana. (99)

S rozvojem společnosti a také kazašské literatury a kultury na počátku 30. let se akyn s rodinou přestěhoval do města Aktobe, kde byl blíže literárnímu dění. (97) V květnu 1936 se vydal společně s delegací kazašských spisovatelů a akynů do Moskvy,

kde se konaly Dny kazašské kultury. (93, s. 686) Nurpeis vystoupil ve Velkém divadle a mohl tak prezentovat tradiční kazašskou kulturu jiným národům. (100) O dva roky později se Nurpeis Bajgain zúčastnil sjezdu Svazu spisovatelů Kazachstánu. (57, s. 333)

Ve válečných letech se starý akyn stal členem různých kulturních brigád, které navštěvovaly podniky, družstva a kolchozy po celém Kazachstánu, a také svými písněmi vyprovázel vojáky jedoucí na frontu. (97) Nurpeis Bajganin zemřel krátce před koncem války, dne 9. dubna 1945. (57, s. 333)

Nurpeis byl velkým znalcem kazašských eposů, uměl části děl „*Koblandy batyr*“, „*Kyz Žibek*“, „*Orak Mamaj*“, „*Er Targyn*“ a „*Ajman Šolpan*“. Akyn se vyznačoval velmi dobrou pamětí, byl schopen si zapamatovat až 12 tisíc veršů. (97) Ovládal dobře improvizaci, kterou využil při ajtysech a která přispěla k jeho velké oblibě. (57, s. 333) Z důvodu negramotnosti akyna zapisovali jeho dílo asistenti. (97) Mezi jeho díla patří poémy „*Akkenže*“ (kaz. Ақкенже, rus. Аккенже) a „*Narkyz*“ (kaz. Наркыз, rus. Наркыз). (101) Byl také autorem satirických děl, například „*Hlas pomsty*“ (kaz. Кектің дауысы, rus. Голос мщения) nebo „*Spor s Kazakbajem*“ (kaz. Қазақбаймен айтыс, rus. Спор с Казакбаем), ve kterých kritizuje chamtivost a další lidské nedostatky. Velké vlastenecké válce jsou věnovány básně „*Moskva*“ (kaz. / rus. Москва), „*Akyn*“ (kaz. Ақын, rus. Акын) a „*Já nezemřu, děti moje!*“ (kaz. Мен өлмеймін, өлмеймін..., rus. Не умру я, дети мои!). (48, s. 302-304) Dalším dílem je pak „*Závěrečná píseň akyna Nurpeise*“ (rus. Заключительная песня акына Нурпеиса), která byla patrně zpívána na konci některého z ajtysů ve 30. či 40. letech 20. století. (102, s. 652)

3. 3. 9. Akyt Ulimžiuly

Akýt Ulimžiuly (kaz. Ақыт Үлімжіұлы, rus. Акыт Улимжиулы, ZZ: 阿合提·乌鲁木志, PY: *Āhétí·Wūlǔmùzhì*), kazašský akyn a náboženský činitel, se narodil dle různých zdrojů roku 1866 (57, s. 165), 1867 (103, s. 75) či 1868 (89) na území dnešního okresu Fuyun (kaz. Көктоғай, rus. Коктогай, ZZ: 富蕴县, PY: *Fùyùnxian*) v oblasti Altaje v severním Xinjiangu. Docházel k místnímu mullovi, který ho naučil arabsky a

persky. Učil se také čagatajsky a turecky, aby mohl číst knihy vydané v Kazani a Istanbulu. Navíc se zajímal o kulturní dědictví Kazachů. Po svých dvacátých narozeninách jezdil na koni a rozvážel poštu, zároveň se začal věnovat psaní básní.

Dle dostupných zdrojů se v letech 1902 až 1904 (104) či 1907 (57, s. 165) až 1910 (46, s. 199) zúčastnil poutě do Mekky. Na Blízkém východě zůstal, cestoval do Medíny či Jeruzaléma, navštěvoval knihovny a nechával se zaměstnávat v přístavech. Ze svých cest si přivezl mnoho knih. (103, s. 75) Jeho syn uvedl, že si z cest kromě Hadísů proroka Mohameda přivezl také publikace Platóna a Aristotela v arabštině. (89)

Na cestách si Akyt uvědomil, že pozvednout úroveň lidí a změnit jejich myšlení lze jedině vzděláním. Po návratu do rodného aulu tak nechal postavit mešitu a u ní medresu. Během dalších let pracoval jako pomocník soudců a sekretář Svazu kazašských bijů. Stal se také představitelem celkem čtyř okresů, ve kterých měl na starosti práva místních obyvatel. (89)

Roku 1939, po 28 letech vykonávání zmíněných činností, byl zadržen vládou Sheng Shicaie a uvězněn v Urumči. Jako důvod se uváděly snahy o národní sjednocení, podpora národně-osvobozenického hnutí a pobízení Kazachů k zájmu o vědu a vzdělání. V srpnu roku 1940 byl popraven. (89) Po jeho smrti byly vydané knihy i rukopisy spáleny. (46, s. 198)

Mnoho jeho děl je náboženského charakteru, čímž se výrazně liší od ostatních zkoumaných akynů. V textech často hovoří o islámské morálce a Alláhovi. Na základě inspirace knihou „*Tisíc a jedna noc*“ vznikl text „*Sejfulmalik a Džamal*“ (kaz. Сәйпілмүлік-Жамал, rus. Сейфилмалик-Жамал, ZZ: 赛甫尔木力克与加玛丽, PY: *Sàifǔěr Mùlikè yǔ Jiāmǎlì*), o přípravách na konec světa pojednává dílo „*Přijde soudný den*“ (kaz. Ахиретбаян, rus. Настанет Судный день, ZZ: 末世, PY: *Mòshì*). Toto téma bylo převzato z Koránu. Nejznámější knihou je „*Žihanša*“ (kaz. Жиханша, rus. Жиханша, ZZ: 吉汗夏, PY: *Jíhànxià*). (89)

3. 3. 10. Aset Najmanbajev

Aset Najmanbajev (kaz. Әсет Найманбайұлы, rus. Асет Найманбаев), akyn, který působil na území Kazachstánu a Číny, se podle většiny zdrojů narodil roku 1867 v jihovýchodní části Karagandské oblasti v dnešním Kazachstánu. (57, s. 269-270) Jiný zdroj však hovoří už o roce 1856. (48, s. 268)

V dětství se celá rodina přestěhovala do aulu ve Východokazachstánské oblasti poblíž hranice s Čínou. Tam začal budoucí akyn navštěvovat místní školu, kde získal arabské vzdělání. Od dětství si rád hrál a experimentoval se slovy, když přidával k arabským výrazům kazašské koncovky. Na melodii z Koránu také vymýšlel vlastní slova, kterými nahrazoval původní text. Později se učil z paměti dlouhé eposy. Toto cvičení paměti se mu později hodilo, když byl schopen si zapamatovat text i melodii písní jiných akynů. Brzy se mu tak začalo přezdívát „pěvec Aset“. Rodina měla finanční problémy, po smrti otce byl proto Aset poslán k příbuzným k jezeru Balchaš. (105)

Aset chodil po aulech v oblasti Sedmiřečí, Altaje a Tarbagataje, které byly na konci 19. a začátku 20. století považovány za centrum kazašské kultury. Roku 1916 podpořil Středoasijské povstání, za což byl nucen Kazachstán opustit a uchýlit se do sousedního Xinjiangu. (106) Patrně se však do země brzy vrátil, neboť dle informací odborníka na hnutí Alaš Sultan-chana Akkulyho byl roku 1918 součástí delegace představitelů tohoto hnutí z Kazachstánu, která navštívila kazašské auly v Xinjiangu. Jak později uvedl nejvyšší představitel hnutí Alaš Alichan Bukejchanov, delegace, v jejímž čele stáli významní členové hnutí Bajtursynov a Dulatov, měla za úkol nakoupit zbraně a také zjistit názory a situaci místních Kazachů. Aby se však předešlo možným politickým těžkostem, byl akyn všude prezentován jako hlavní postava delegace. (105)

V posledních letech života akyn pobýval v Číně a z dostupných zdrojů není jasné, zda se kromě roku 1918 do Kazachstánu ještě někdy vrátil. Chodil mezi kazašskými auly v Xinjiangu. V březnu roku 1922 (57, s. 269-270) či 1923 (68, s. 321) přijel do města Kuldža. Stěžoval si na svůj hlas a žádal roztok chloridu amonného, po jehož požití byl jeho hlas znělejší. Místní šaman mu však omylem podal roztok s jedem, po

jehož požití akyn dalšího dne zemřel. (107) Aset Najmanbajev se stal součástí kazašské národní tradice, je hodnocen kladně a má ve svém rodném kraji muzeum.

V jeho básních jsou časté metafory a přirovnání. Mezi nejznámější díla patří „*Píseň Aseta*“ (kaz. Әсеттің әні, rus. Песня Асета), ve které akyn zpívá o svém umění a snaží se motivovat mladé lidi, aby také zpívali. Jako znalec arabské a perské poezie napsal na motivy příběhu z knihy „*Tisíc a jedna noc*“ dílo „*Tři osiřelé dívky*“ (kaz. Үш жетім қыз, rus. Три девушки-сиротки). Dále do svého jazyka převyprávěl román Alexandra Sergejeviče Puškina „*Evžen Oněgin*“, do jehož děje přidal různé kazašské motivy. Hlavní ženská představitelka se v jeho díle nejmenuje Таťána, nýbrž Tatiš. (107) Je autorem eposu „*Salicha Samen*“ (kaz. Салиха-Сәмен, rus. Салиха-Самен). (57, s. 269)

Známým je také „*Ajtys Aseta s dívkou Rysžan*“ (kaz. Әсет пен Ырысжан айтысы, rus. Айтыс Асета и Рысжан). Jedná se o tzv. hádankový ajtys. (48, s. 101-115)

3. 3. 11. Kenen Azerbajev

„Kenen Azerbajev byl umělec, který v sobě vstřebal a daroval nám všechny druhy umění z různých dob a epoch: byl pěvcem žyrau i akynem, vypravěčem a interpretem kjujů, zpěvákem a skladatelem, kronikářem i ochráncem kulturního dědictví národa.“

Myrzataj Žoldasbekov (108)

Kenen Azerbajev (kaz. Кенен Әзірбаев, rus. Кенен Азербайев) se narodil v květnu (109) či červnu (57, s. 114) roku 1884 v aulu Matybulak na jihu dnešní Almatinské oblasti. Oba rodiče byli hudebně založeni. (110) Z důvodu nepříznivé finanční situace pásal Kenen už od dětství stáda dobytka a ve volných chvílích chodil poslouchat ajtysy. Když se situace rodiny trochu zlepšila, koupil si Kenen koně, čímž stoupl jeho společenský status, a začal se věnovat tvorbě písní. Roku 1904 se poprvé setkal s Džambulem, kterého celý život považoval za učitele. O deset let později uskutečnil cestu po aulech Sedmiřečí.

Významnou úlohu sehrál při Středoasijském povstání. Aktivně se účastnil bojů proti carské armádě, kromě toho psal také verše na podporu povstalců. Zde se nabízí určitá paralela s osudem prvního akyna Machambeta Utemisova, který byl ovšem dopaden a přišel o život. Kenen měl štěstí a podařilo se mu utéct na území dnešního Kyrgyzstánu. V této době si u mully doplnil vzdělání, tvořil a setkával se s kyrgyzskými akyny, například Toktagulem (rus. Токтогул Сатылганов). Po Říjnové revoluci se vrátil do Kazachstánu. (111)

V době hladomoru opět odešel do Kyrgyzstánu. Už roku 1933 se však vrátil zpět a seznámil se s akynem Šašubajem. Roku 1936 se jako člen delegace vydal do Moskvy na Dny kazašské kultury prezentovat umění a kulturu této sovětské republiky. (93, s. 686) Ve stejném roce s Džambulem navštívil Gruzii a stal se členem Svazu spisovatelů SSSR. Brzy nato však byl zadržen tajnou policií NKVD, obviněn z nacionalismu a po dobu čtyř měsíců uvězněn. Poté byl propuštěn a mohl dále tvořit.

V období Velké vlastenecké války psal verše s hrdinskou tematikou na podporu sovětského lidu v boji s nepřítelem. V prosinci roku 1943 se spolu s Džambulem Džabajevem a dalšími akyny účastnil ajtysu, který se konal v Almaty. (112)

V poválečných letech byl častým hostem řady sjezdů a kongresů. Obdržel také mnoho státních vyznamenání. Jeho 80. i 90. narozeniny byly v Kazachstánu slaveny s velkou pompou. Akyn Kenen Azerbajev zemřel 12. dubna 1976 v aulu Kenen na jihovýchodě Žambylské oblasti, kde byl také pohřben. Od roku 1981 se na tomto místě nachází muzeum věnované jeho životu a dílu. (108)

Účastnil se mnoha ajtysů a zpíval epos „*Koblandy batyr*“. Díky pobytům v Kyrgyzstánu znal nazpaměť části tamějšího národního eposu „*Manas*“. Mezi jeho prvotiny patří písně o krásách kazašské přírody. Do širšího povědomí se ale dostal až díky textům oslavujícím povstání z roku 1916, například „*Šestnáctý rok*“ (kaz. 16 жыл, rus. Шестнадцатый год). Stejnému tématu se věnuje také jeho epos „*Batyr Ali*“ (kaz. Әли батыр, rus. Али батыр). V básni „*Kyrgyzskému bratrovi*“ (kaz. Кыргыз бауырыма, rus. Киргизскому брату) děkuje Kyrgyzům za poskytnutí azylu a zmiňuje blízkost obou etnik. Ve 20. letech podlehl v jeden den neštovicím dva jeho synové, akyn napsal o svém smutku píseň „*Bazar Nazar*“ (kaz. / rus. Базар-Назар). Oslavám Říjnové revoluce se věnuje báseň „*Velkému Říjnovému svátku*“ (kaz. Ұлы Октябрь

тойына, rus. Великому Октябрьскому празднику). Z děl psaných za Velké vlastenecké války lze jmenovat text s názvem „*Мы zvítězíme!*“ (kaz. Біз жеңеміз, rus. Мы победим!). Od 50. let psal akyn díla oslavující práci lidí různých profesí, ať už se jednalo o rybáře, dělníky či horníky. Za svůj život napsal mnoho poém a kjujů a také řadu písní v žánrech tolgau a terme. (57, s. 114)

3. 3. 12. Isa Bajzakov

„Isa – to je nezkrotný vítr nekonečné stepi, je neohraničený, stejně tak, jako step, ve svém ohromném básnickém talentu.“

Muchtar Auezov (113)

Kazašský akyn a herec Isa Bajzakov (kaz. Иса Байзақов, rus. Иса Байзаков) se narodil 3. října 1900 v aulu nedaleko řeky Irtyš na severu dnešní Pavlodarské oblasti. Jeho babičkou byla interpretka lidových písní Žanbala. Isa se brzy naučil hrát na dombru. Rodinné prostředí tedy do značné míry ovlivnilo jeho budoucnost a nasměrovalo ho k umělecké činnosti. (78)

Roku 1916 do jeho života zasáhlo Středoasijské povstání. Chodil po trzích, účastnil se ajtysů a skládal písně, ve kterých kritizoval carský režim. Následně byl spolu s otcem a bratrem poslán do sibiřských dolů. Ani poté však nepřestal tvořit nová díla a čerpal inspiraci z tamějšího prostředí. Domů se vrátil až po Říjnové revoluci. V rodném aulu začal učit mládež hru na dombru. (114)

Dle hesla na internetové encyklopedii Tarich získal základní vzdělání v muslimské škole ještě jako dítě, avšak Elkonina uvádí, že se stal gramotným teprve po Říjnové revoluci. Tento rozpor lze vysvětlit tím, že sovětský režim považoval úroveň těchto škol za nedostatečnou. Roku 1921 Isa studoval na tzv. fakultě pracujících v Orenburgu. (114), (31, s. 55)

V roce 1926 byl pozván do města Kyzylorda, aby se tam společně s dalšími umělci podílel na založení Kazašského národního divadla. Později se divadlo s celým souborem přesunulo do Almaty. Isa se tam snažil o spojení obou svých dovedností –

hereckého umění a zpívání – do jednoho celku. Od roku 1933 tak pod jeho vedením vznikaly první kazašské opery.

Ve 30. letech také pracoval v kazašském rozhlase, kde nahrával své písně, a byl zaměstnaný ve Svazu spisovatelů Kazachstánu. (57, s. 336) Od roku 1936 žil v Semipalatinsku a hrál v místním divadle. S dalšími herci absolvoval mnoho vystoupení v aulech, kde hráli tradiční díla kazašské literatury, například eposy „*Kyz Žibek*“ či „*Ajman Šolpan*“.

Později se vrátil do Almaty, často chodil mezi lidi a hrál na dombru. Roku 1939 obdržel Řád rudého praporu práce. Po začátku Velké vlastenecké války zpíval na nádražích, odkud odjížděli vojáci, později se účastnil koncertů přímo na frontě. Byl také členem různých kulturních a agitačních brigád. (80) Po konci války měl Isa mnoho plánů, avšak 3. září 1946 náhle a nečekaně zemřel.

Řadu svých děl psal v žánru tolgau, do kterého vložil pocity a nálady sovětského člověka. (31, s. 56). Při hře na dombru improvizoval a snažil se vylepšit hudbu i texty, nežřídka se proto zachovalo více různých variant stejného díla. Isovy první texty byly publikovány roku 1924.

Lze uvést poému „*V objetí Altaje*“ (kaz. Алтай аясында, rus. В объятьях Алтая). Vyskytuje se v ní řada toponym, tato místa Isa patrně osobně navštívil při cestách s hereckým souborem. (114) Známé jsou též poémy „*Kavkaz*“ (kaz. / rus. Кавказ) a „*Akbope*“ (kaz. Ақбөпе, rus. Акбөпе). Ve všech uvedených dílech Isa popisuje nelehký osud žen, které se staví proti starým společenským zvykům.

Zvláštní kapitolu jeho díla tvoří písně *želdirme* (kaz. желдірме, rus. желдирме, angl. zheldirme). Jejich rytmus je na začátku rychlý a postupně zpomaluje, první tóny písně jsou někdy záměrně posazeny velmi vysoko. Za změnou rytmu stojí patrně snaha co nejvíce napodobit mluvenou řeč. V jednom verši se vyskytuje 7 až 11 přízvučných slabik. (8, s. 312)

Životu po Říjnové revoluci se věnuje sbírka básní „*Velká výstavba*“ (kaz. Ұлы құрылыс, rus. Великая стройка), poéma „*11 dní a 11 nocí*“ (kaz. Он бір күн, он бір түн, rus. Одиннадцать дней и одиннадцать ночей) pak popisuje hrdinství sovětské pilotky Mariny Raskovové (1912 – 1943), která strávila několik dní sama v tajze. (115)

V Isově rodišti bylo založeno muzeum a také se tam nachází památník s jeho bustou. Jméno tohoto významného kazašského umělce nese též filharmonie v Pavlodaru. (116) Ke 120. výročí narození akyna vytvořila Irtyšská centrální okresní knihovna webové stránky, na kterých lze najít informace o životě a díle akyna, jeho fotografie i vzpomínky kolegů. (117)

3. 3. 13. Tanžaryk Žoldyuly

„V dějinách literatury neexistoval akyn rovný Tanžarykovi, který by tak pravdivě a bez příkras popsal období stěhování Kazachů v Číně, jejich každodenní život, přírodu pouště, kulturu a etnografii.“

O. Achmetov (118, s. 135)

Tanžaryk Žoldyuly (kaz. Таңжарық Жолдыұлы, rus. Танжарык Жолдыулы, ZZ: 唐加勒克·朱勒迪, PY: *Tángjiālèkè·Zhūlèdì*) se narodil 15. března roku 1903 v údolí řeky Ili na území dnešního okresu Xinyuan (ZZ: 新源县, PY: *Xīnyuánxiàn*) v severozápadní části Xinjiangu. Pocházel z chudé rodiny, avšak podařilo se mu získat vzdělání u místního mully. Ten ho blíže seznámil nejen s tradiční kazašskou literaturou, ale též s literaturou arabskou, například s knihou *„Tisíc a jedna noc“*. (90, s. 5) Tanžaryk se od něj naučil arabsky a persky. (119) Často se pak účastnil různých slavností, kde hrál na dombru a vystupoval s eposy *„Koblandy batyr“*, *„Er Targyn“*, *„Kyz Žibek“*, *„Ajman Šolpan“* či *„Biržan a Sára“*. (120, s. 3) Roku 1919 odešel studovat čínštinu do města Kure (ZZ: 库热, PY: *Kùrè*), které leží v údolí Ili. Po další tři roky se seznamoval nejen s čínskou kulturou, ale též kazašskou moderní literaturou. Poněvadž chtěl vidět život příbuzných v Sovětském svazu, vydal se roku 1923 do Kazachstánu. Studoval ruštinu, zajímal se o socialismus a ruskou i světovou literaturu. Zaujala ho díla Ibraje Altynsarina i Abaje. Navštívil řadu kazašských měst, setkal se s mnoha akyny, spisovateli i představiteli kazašské inteligence, například s Alichanem Bukejchanovem. V Kazachstánu také začal psát své první verše. (90, s. 5-6)

V roce 1925 se vrátil do rodného aulu. Chtěl mezi Kazachy v Číně přinést vzdělanost, začal proto jezdit po aulech a vyprávěl své zážitky. Na podzim následujícího roku byl zatčen z důvodu šíření komunistické propagandy a uvězněn. (90, s. 3) I po zatčení byl mladý akyn literárně činný, vznikla například báseň „*Ve vězení v Ili*“ (kaz. Іле түрмесі, rus. С тюрьмы Іле, ZZ: 在伊犁的监狱中, PY: *Zài Yīlǐ de jiānyù zhōng*). (120, s. 4) Nakonec byl po roce propuštěn na svobodu. Tato zkušenost ho ještě více motivovala ke snahám o zušlechtování kazašského národa. (90, s. 7)

Na začátku 30. let se stal vůdčí osobností kazašské kultury v Číně. Založil Ilijské noviny (kaz. Іле өзені, rus. Илийская газета) a zasadil se o vznik divadla ve městě Kuldža. Mezi jeho další cíle patřilo zlepšení životních a sociálních podmínek Kazachů. Snažil se také o založení aulních škol a osobně pomáhal s přípravou budoucích učitelů. (90, s. 6-8)

Tanžarykovi se nevyhnuly represe v Xinjiangu na konci 30. let. Zatčen byl hned na počátku roku 1940. Akyn se tak podruhé za svůj život ocitl ve vězení, tentokrát v Urumči. Umělecky činným byl však i po dobu věznění. Na svobodu byl propuštěn roku 1944, krátce poté se stal členem tajné organizace usilující o svržení kuomintangského režimu, a tak byl znovu zatčen. Opětovně byl propuštěn roku 1946, avšak dlouhé roky strávené v nehostinných podmínkách vězeňských cel si vybraly svou daň. Tanžaryk se s podlomeným zdravím vrátil do rodného aulu, kde 6. srpna 1947 podlehl onemocnění plic. (90, s. 8-10) Na rozdíl od akyna Akyta nebyl Tanžaryk zapomenut, v Xinjiangu byla roku 1996 založena výzkumná společnost, která se zabývá životem a dílem Tanžaryka Žoldyulyho. (121)

Mnoho jeho děl obsahuje vězeňskou tematiku. Z doby prvního věznění pochází báseň „*Ve vězení v Ili*“, z pozdějšího období pak díla „*Historie vězení*“ (rus. История тюрьмы), „*Podstata vězení*“ (rus. Суть тюрьмы), „*Zatčení*“ (rus. Арест) či „*Vězeňské záležitosti*“ (rus. Тюремные дела). (90, s. 11-14) Kromě toho se například v textu „*Jeden letní den*“ (rus. Один день лета) věnuje popisu přírody v údolí Ili (90, s. 21), verše básně „*Přečti si noviny*“ (kaz. Оқып көр газетімді, rus. Прочитай газету) pak apelují na rozvoj vzdělanosti. (90, s. 7) Akyn se účastnil mnoha ajtysů, sám je autorem díla „*Ajtys Turdy a Alekena*“ (rus. Айтыс Турды и Алеке́на). (90, s. 38)

3. 3. 14 Další akyni působící v Kazachstánu a Číně

Kromě výše uvedených akynů působila na území Kazachstánu a Číny řada dalších lidových pěvců. V následujících řádcích budou krátce zmíněni tři akyni žijící na přelomu 19. a 20. století, kteří mají svým dílem velmi blízko k výše uvedeným pěvcům.

Akyn Estaj Berkimbajev (kaz. Естай Беркімбайұлы, rus. Естай Беркимбаев), který žil v letech 1868 – 1946, patřil mezi pokračovatele tradice Biržan sala a Akana sere, jejichž mistrovství se učil na konci 80. let 19. století. Pocházel z Pavlodarské oblasti, jeho příbuzní působili jako lidoví pěvci. Účastnil se mnoha ajtysů, například se Šašubajem Koškarbajevem. Ke konci života se setkal s Džambulem Džabajevem a také morálně podporoval sovětské vojáky ve Velké vlastenecké válce. Patřil mezi akyny působící v oblasti Sarjarky, jeho písně se staly součástí oper „*Biržan a Sára*“ či „*Er Targyn*“. Nejznámější dílem je píseň „*Chorlan*“ (kaz. Хұсни-Хорлан, rus. Хорлан). (122)

Žusipbek Šajchislamuly (kaz. Жүсіпбек Шайқысламұлы, rus. Жусипбек Шайхисламулы, ZZ: 努斯甫别克霍加·夏依克斯拉木, PY: *Nūsīfūbiékèhuòjiā·Xià'yīkèsīlāmù*) byl kazašským lidovým pěvcem žyršy, akynem a etnografem. Narodil se roku 1857 na území dnešní Žambylské oblasti, vzdělání dostal od místního mully, který ho seznámil s díly arabské a perské literatury. Účastnil se ajtysů, sbíral a zapisoval ústní podání písní v různých částech Kazachstánu, zapsal například „*Ajtys Biržana a Sary*“. (53) Roku 1894 vydal tištěnou verzi eposu „*Kyz Žibek*“, o dva roky později pak epos „*Ajman Šolpan*“. Nějaký čas také pobýval v Kazani, Taškentu i Petrohradu. Po Středoasijském povstání roku 1916 odešel do sousedního Xinjiangu, kde roku 1937 zemřel. (8, s. 359)

Šašubaj Koškarbajev (kaz. Шашубай Қошқарбайұлы, rus. Шашубай Кошкарбаев) patřil mezi akyny působící v oblasti Sedmiřečí. Narodil se roku 1865 na břehu jezera Balchaš, od mládí chodil po aulech a zpíval své písně. Tak se setkal s mnoha akyny, Biržan salem, Akanem sere, ale také Džambulem, kterého považoval za svého učitele. (123) V době Velké vlastenecké války skládal písně na podporu sovětských vojáků, například „*Před námi je rozhodující zkouška!*“ (kaz. Алдымызда

шешуші сэттер!, rus. Впереди решающее испытание!). Jako jeden z mála akynů uměl kromě dombry hrát také na akordeon. Zemřel roku 1952. (71, s. 425)

4. Motivy

Na základě stanovené hypotézy byla provedena analýza dostupných děl akynů. Z analýzy vyplynuly motivy související s přírodou, kočovným životem, válkou, historickými hrdiny a mezilidskými vztahy. V následujících podkapitolách bylo rozdělení motivů dále zpřesněno a byly uvedeny příklady a citace z děl.

4. 1. Motivy přírodní

Život Kazachů i dalších národů Střední Asie byl odjakživa těsně spjat s přírodou a přírodními procesy. Přírodní motivy se proto v dílech akynů vyskytují poměrně často. Ať už se jedná o situování děje do kazašské stepi či hor, anebo jde o různá barvitá přirovnání, jejichž součástí jsou řeky a stromy, lze prohlásit, že všichni ze zkoumaných akynů byli přírodou silně ovlivněni.

Step

Step je častým motivem v mnoha dílech, má pro Kazachy nevyčísitelnou hodnotu, symbolizuje jejich celý životní prostor. V řadě textů není explicitně zmíněna, avšak je zřejmé, že se děj odehrává právě v ní. Kazaši jako znalci prostředí mají ve svém jazyce řadu výrazů, pomocí kterých jsou schopni rozlišit různé druhy stepi. Akyn Sujunbaj například zmiňuje výraz džajljau (kaz. жайлау, rus. джайляу), což označuje letní pastvinu. Stejný autor pak přirovnává hněv panovníka ke „stepní vánici“. (68, s. 214)

Akyn Aset popisuje proměny stepi v závislosti na ročním období v těchto verších:

*„Úrodná step – v létě,
holý písek – v zimě“ (48, s. 269)*

Svůj vztah ke stepi vyjadřuje následovně:

*„Ó stepi moje! Rozlehlá a nekonečná!
Tebou jsem byl zrozen a spojil se s tebou.“ (48, s. 270)*

Šašubaj Koškarbajev v jedné ze svých písní vzpomíná na mládí ve stepi, kterou charakterizuje poeticky jako „kolébku pohádky, která se dodnes šíří z úst do úst“. (48, s.

307-308) Je zřejmé, že pojmy „step“ a „ústní tradice“ mají pro autora nádech nostalgie. Step je jednoznačně pozitivním symbolem, který by v jiných literaturách mohl symbolizovat celou kazašskou kulturu.

Řeka

Řeky jsou dalším motivem, který se v textech nezdá objívat. Machambet ve svých dílech popisuje dvě řeky tekoucí na západě Kazachstánu. Zmiňuje „úrodné břehy *Edilu*“ (68, s. 166), což je kazašský název pro Volhu, a zpívá také o řece „*Žaik*“, což je termín označující řeku Ural.

Akan sere ve svých dílech zmiňuje africkou řeku Nil a také „*pružné rákosy Irtyše*“. (48, s. 185) O této řece, která teče na severovýchodě země, a rodné krajině zpívá také akyn Estaj.

Aset Najmanbajev, velký obdivovatel kazašské přírody, zpívá o mnoha řekách, například o Syrdarji, Išimu, Ili a Irtyši. Líbí se mu jurty, které stojí podél posledně jmenované řeky.

O řece Ili, která pramení v Číně a teče do Kazachstánu, píše ve svých verších akyn Tanžaryk. Nepopisuje však pouze řeku, nýbrž také okolní stepi a hory a navíc se věnuje tradičnímu způsobu života obyvatel říčního údolí. V řadě děl jsou též zmiňována jezera, například akyn Sujunbaj obdivuje jejich hloubku. Řeky a jezera jsou vnímány jako zdroj vody, která kočovníkům často chyběla. Jsou tak považovány za neoddelitelnou součást přírody a mají pozitivní vyznění.

Hory

Hory, stejně jako řeky i step, hrají v dílech akynů nezastupitelnou roli. Často se vyskytují v přirovnáních, kde autoři obdivují jejich pevnost a výšku. U Sujunbaje symbolizují člověka v rozkvětu, zralou sílu:

„Ve třiceti jsem byl jak horský hřbet,

ve čtyřiceti jsem se stal horským potokem.“ (48, s. 131)

Akan sere pocházel se severního Kazachstánu, a tak někdy zmiňuje svahy Kokšetauské vrchoviny. Biržan sal ve svých dílech sděloval, že je „*upřímný jako Alatau*“ a „*plný sil jako Kokšetauská vrchovina*“. (68, s. 233-234) Akyn Džambul srovnává velikost pohoří Alatau s bolševickým vůdcem Leninem. Hory představují velkou a mocnou entitu, která může být porovnávána jen s nejvyššími vůdci země. Na východě Kazachstánu leží pohoří Altaj, jehož krásu opěvuje Biržan sal a také Isa

Bajzakov. Druhý jmenovaný dokonce napsal poému, která se odehrává právě v tomto pohoří. Hory i různé vrchoviny mají svůj majestát, který Kazaši ctí a respektují jej.

Obloha a povětrí

Obloha a povětrí jsou dalšími z častých přírodních motivů. Nebe je vnímáno jako něco velmi vysokého či nedosažitelného, mraky se vyskytují v přirovnáních, kdy symbolizují něco velkého. Co se týče větru, ten zaujímá zvláštní postavení. Zatímco někteří velebí jeho rychlost, jiní považují vanutí větru za předzvěst špatných událostí či nebezpečí. Akyn Sujunbaj tento živel vnímá jako sílu, jíž oplýval ve svém mládí:

„Když mi bylo 20 let, byl jsem jako vítr“ (48, s. 131)

Kenenu Azerbajevovi naopak vítr odpovídá, když volá své zemřelé syny. Je tak jeho jediným společníkem v těžké životní situaci, symbolizuje samotu a smutek. Isa Bajzakov ve svém díle *„11 dní a 11 nocí“* odehrávajícím se v ruské tajze zmiňuje stejný pojem. Vítr, oblaka a déšť zde symbolizují nespoutanost přírody, ale také samotu, a tedy nebezpečí pro hlavní hrdinku, která se ocitla v lese a čeká na záchranu. Jak tedy bylo řečeno, u větru může být obdivována jeho rychlost, avšak samotný vítr často nepřináší nic dobrého. Motiv tedy může být pozitivní i negativní.

Slunce

Mezi tradiční symboly přírody patří slunce, které je zdrojem energie. Akyn Šašubaj při hovoru s dívkou uvádí následující verš:

„Chceš lásku, tak jako chtějí lidé na jaře slunce...“ (48, s. 307)

Citát ukazuje, že slunce hrálo v pasteveckých společnostech významnou roli. Na jeho svitu záviselo množství a kvalita rostlin, které sloužily jako potrava pro dobytek. Tanžaryk Žoldyuly v jedné ze svých básní připodobňuje ranní slunce k ženichovi, který přišel k nevěstě – zemi, aby se mohli vzít. Jeho text obsahuje mnoho lyričnosti – motivy rosy a vůně květů. V dílech akyna Džambula symbolizuje naději, ale také úspěchy komunismu a Stalinovy politiky. Akyn Nurpeis pak hovoří o *„jasném vítězném světle slunce“*, které zazáří na konci Velké vlastenecké války. (48, s. 303-304) Slunce je ve všech zkoumaných dílech vnímáno jako pozitivní symbol.

Stromy

Na většině území Kazachstánu se nevyskytuje mnoho lesů. Výjimku tvoří horské oblasti na východě země a také část severního Kazachstánu. Ve zkoumaných dílech se proto spíše hovoří o jednotlivých dřevinách. Akyni Biržan a Šašubaj zmiňují břízu, která roste v oblasti na sever od jezera Balchaš, odkud druhý akyn pocházel. Dalším

stromem je osika. Objevuje se v hádance ajtysu Aseta s dívkou Ryszan. Samotný strom ve stepi symbolizuje ruského cara a jeho pýchu.

Růže

Významným motivem z říše rostlin je růže. Motiv růže pocházející z Persie symbolizuje krásu, jemnost, vůni či lásku. Její červená varianta bývá přirovnávána k ženě, případně k ženskému obličejí.

4. 2. Motivy zvířat

Stejně jako přírodní motivy se v řadě děl vyskytují také motivy různých zvířat. Jedná se patrně o nejčastější motiv ve zkoumaných dílech.

Kůň

Nejběžnějším a pro Kazachy také nejzásadnějším zvířetem je kůň. V dřívějších dobách sloužil kočovníkům, akynům i vojákům, kteří se chtěli přepravovat po nekonečné stepi. Kazaši měli své koně rádi, dávali jim různá jména, všemožně je chválili a vyzdvihovali jejich význam.

Koně Isataje Tajmanova popisuje Machambet jako věrné a rychlé zvíře. V básni „*Na koně*“ Machambet píše „*at' koňům závidí vítr*“, což odkazuje na rychlost těchto zvířat, tak důležitých pro kočovný národ. (48, s. 129) V jiném díle prohlašuje, že když se urazí, chová se jako „*kůň, který může kopytem kohokoliv povalit na zem*“. (68, s. 170) Výrazný je motiv koně v díle Akana sere s názvem „*Ke smrti Kulagera*“. Kulager byl jeho kůň, který byl zabit závistivci, když neunesli, že opět vyhrál závod. Akan sděluje, že se jednalo o potomka hřebce a sokola. Kůň měl pro něho obrovský význam, a tak říká, že by ho „*nevyměnil ani za ženu*“. (48, s. 188) Žajau Musa v básni „*Bílé plátno*“ zpívá o tom, jak mu Mustafa z bohatého rodu Šormanů odvedl jeho jediného koně. Ukazuje to, jak mimořádnou důležitost mělo toto zvíře pro Kazachy, neboť se díky němu mohli pohybovat na delší vzdálenosti. Nurpeis Bajganin pak považuje za tradiční zvířata akyna koně a orla.

Velbloud

Dalším neméně důležitým zvířetem byl velbloud. Kenen Azerbajev zmiňuje přísloví, které říká, že „*když není velbloud, nekočuje rod*“. (124) Tím je vyjádřen vztah

mezi zvířetem a kočovníky a také jeho význam v tradiční společnosti. Akyn Šašubaj vyjadřuje porovnání hodnot velblouda a kůzlete v následujících verších:

*„Dal jsi mi slepé kůzlátko a křičíš,
jako bys mi dal velblouda.“* (48, s. 306)

O velbloudu zpívají také akyni Machambet a Džambul.

Ptáci

Velkou skupinou zvířat, která našla svůj odraz v kazašské kultuře, jsou ptáci. Patrně jedním z největších a také nejčastěji zmiňovaných živočichů je orl. O uralském orlu píše ve svých básních Akan sere. Biržan sal v jedné z písní sám sebe označuje za „*orla letícího za kořistí*“. (48, s. 175) V ajtyse se Sárrou říká, že jako „*orel by viděl Krym*“. (68, s. 240) Výrok lze chápat tak, že orl létá vysoko, a tak by mohl z výšky nad kazašskou stepí zahlédnout dokonce poloostrov Krym ležící v Černém moři. K „*orlu zoceleném v zápase*“ přirovnává v díle „*Píseň o splněné přísaze*“ akyn Džambul Leninova následovníka Stalina. (125, s. 160) Orlem se zde tedy rozumí zkušený silný pták, který si dokáže s nepřítelem poradit. Je to symbol hrdiny a kazašského národa.

Dalším z ptáků, kterého Kazaši dokonce používají k lovu, je sokol. Machambet píše o sobě jako o „*nejrychlejším z bílých sokolů*“. (68, s. 169) Abaj považuje sokoly za „*věrné přátele*“ lovců. (126, s. 66-67) Džambul v jedné písni říká synovi o tom, že až se vrátí z války, „*Stalin ho nazve sokolem*“. (127, s. 26-29) Svědčí to o tom, že tento pták je v kazašské kultuře vnímán jako symbol hrdinství a chabrosti. Nurpeis Bajganin přirovnává akyny k sokolům.

Labuť je v kazašské kultuře vnímána jako symbol ženy či její krásy, jak ho používá akyn Machambet. Tento význam souvisí s pověstí, podle které jsou Kazaši dětmi labutě a pastevece. (128, s. 27-30)

Významným motivem řady děl je slavík. Akan sere přímo poukazuje na perský původ tohoto motivu v následujících verších:

*„Zpívejte, přátelé,
jak v Íránu zpívají slavíci.“* (48, s. 185)

Biržan sal se sám přirovnává ke „*slavíkům Středního žusu*“. (68, s. 230) Následně v ajtyse jeho soupeřka Sára prohlašuje, že „*bez námahy porazila všechny ostatní pěvce,*

a tak se může nazývat slavíkem“. (68, s. 237) O slavíkovi zpívá také akyn Aset. Šašubaj popisuje svůj hlas jako „čistý“ a „zvonivý“, načež prohlašuje, že by mohl soupeřit se slavíkem. (48, s. 306) Akyn Džambul v písni „*Leningradci, děti moje!*“ zmiňuje slavičí zpěv, který znovu nastane, až boje skončí.

Výše zmínění ptáci mají v dílech pozitivní obraz. Naopak negativní obraz má například havran, který je považován za symbol smrti. Akyn Sujunbaj prohlašuje, že mu „*stáří v podobě havrana uklovává život*“ (48, s. 132) Za negativní symbol jsou také považováni supi. Džambul Džabajev těmito ptáky označuje německé vojáky za Velké vlastenecké války.

Mnoho ptáků je zmíněno v hádance z ajtysu mezi Asetem a Rysžan. Zpívá se o rarahovi, poštolce či jestřábovi. Každý z ptáků odráží určitou funkci v systému moci carského Ruska. Sovy například symbolizují soudce, kteří nesnesou světlo pravdy. V této metafoře je tak slunce považováno za symbol pravdy, zatímco noc má negativní obraz.

Ovce

V dílech se taktéž objevuje řada zvířat, která jsou typická pro oblast Kazachstánu. Jedná se například o středoasijskou ovci argali, ke které Akan sere dodává, že by jeho kuň byl schopen předběhnout osm těchto ovcí. Dalšími nevšedními zvířaty jsou sajga a jelen sibiřský.

Lev

V díle Machambeta je zobrazen jako symbol chabrosti, udatnosti a síly. Ke lvovi je přirovnáván jeho přítel Isataj, když útočí na nepřátele, a také zemřelí hrdinové Ersaryj a Kaldybaj. Zřejmě jde o perský vliv, lev perský se dříve vyskytoval na území Íránu.

Medvěd

Medvěd je často celosvětově vnímán jako symbol Ruska a neprostupné tajgy. V poémě Isy Bajzakova „*11 dní a 11 nocí*“ se objevuje na ruském Dálném východě. Několikrát se vyskytne v blízkosti hlavní hrdinky, ale neublíží jí. Medvěd se tak stává symbolem hlubokých lesů a v díle tvoří kontrast k ženě, pilotce Marině Raskovové.

Další zvířata

Akan sere prezentuje ženu jako bílou lišku. Stejný motiv se vyskytuje u akyna Šašubaje. Naprosto opačně je však vnímán šakal. Akyn Sujunbaj k němu přirovnává panovníka – vraha vlastních příbuzných, Džambul označuje Němce za „*smečku šakalů*“. (127, s. 26) Podobně negativně je vnímána také zmije. Pozitivně i negativně je vnímán vlk. Může být zobrazen jako nepřítel pastevců, někteří z akynů však obdivují jeho sílu. Machambet Utemisov proto popisuje sebe a Isataje Tajmanova jako „*statečné vlky*“. (68, s. 171)

Z hospodářských zvířat lze zmínit prase. V islámu je považováno za nečisté zvíře a jeho maso se nekonzumuje. Proto se také v textech akynů objevilo pouze jednou, a to v písni akyna Sujunbaje, který vyhrožoval sultánu Tezekovi, že bude muset pozřít „*prasečí lejno*“. (48, s. 130-131)

Naopak velmi často se objevuje motiv jehněte či kůzlete. V akynských písničkách symbolizují něco slabého, bezbranného či lehce napadnutelného. Těmito slovy akyn Sujunbaj v písni „*O stáří*“ popisuje svůj podzim života:

*„Nemohl jsem už sám vstát,
stal jsem se nemocným jehnětem.“* (48, s. 132)

Starému člověku ubývají síly, a tak akyn sám sebe připodobnil k jehněti. Stejný symbol se objevuje také v písni akyna Estaje s názvem „*Chorlan*“. Akyn termínem „*jehňátka*“ pojmenovává dvě mladé sestry – opět se tedy jedná o zranitelné osoby. (48, s. 273)

Podobně je vnímán také beran. Když se Biržan sal zmiňuje o své nemoci, přirovnává se k „*vychrtlému beranovi*“. (48, s. 176) V kontrastu s tím se v dílech objevuje motiv býka, který značí sílu.

Kazaši měli k hospodářským zvířatům úzký vztah, což také dokazují verše akyna Machambeta, kde zpívá o tom, jak se „*rozloučil se skotem*“. (68, s. 163) Dalším dokladem je verš stejného akyna, ve kterém se zmiňuje o „*tučných stádech*“. (68, s. 171) O velké ceně skotu hovoří akyn Sujunbaj. Akyn Šašubaj zdůrazňuje význam hospodářských zvířat v kazašské společnosti, když zpívá, že by boháčům „*svým (akynským) uměním bral skot*“. (48, s. 305) Za symbol bohatství v pastevecké společnosti považuje Isa Bajzakov „*nekonečnou stádu*“. (48, s. 317) Motivy řady

hospodářských zvířat, například krávy, berana či koně, lze nalézt ve verších akyna Tanžaryka. Ve svých verších se však příliš nevěnuje konkrétnímu zvířeti – jde mu o to zachytit vzhled rodného aulu, různých zemědělských činností i lidí jako celku. V písni „*Kulbaj*“ akyna Žajau Musy se kromě býka, telat a beranů objevuje také otravný hmyz – vši a blechy. Mají symbolizovat nečistotu a špatné hospodaření.

Z uvedených příkladů vyplývá, jak velký význam měl pro Kazachy kůň, velbloud, ale také různá hospodářská zvířata. Názvy ptáků se pak nejčastěji objevují v přirovnáních.

4. 3. Motivy hrdinské

V kazašské kultuře existuje celá řada eposů, jejichž hlavními postavami jsou lidoví hrdinové, batyrové. Často mají chránit kazašský národ před nájezdy jiných kočovných kmenů, například Kalmyků. V některých verzích národních eposů také batyrové bojují proti bohatým zlým bajům.

Co se týče ústní tradice Kazachů, vyskytoval se v ní motiv útlaku jinými národy poměrně často. Příčiny tohoto faktu je třeba hledat v historii, neboť na území Střední Asie docházelo k častému přesunu obyvatel, ať už z důvodu kočovného způsobu života či bojů o zdroje mezi jednotlivými etniky v neúrodných oblastech polopouští či stepí.

Z historie lze zmínit nájezdy Mongolů ve 13. století, pozdější boje mezi jednotlivými chanáty v době rozpadu Zlaté hordy v 15. století, dále pak až do 18. století trvající útoky kočovných Kalmyků, kteří několikrát prošli přes celou kazašskou step, a nakonec také boje s Ruskem a různá povstání proti carské nadvládě.

Obraz hrdiny tak nutně musel souviset s dobou. Aby bylo možné hrdiny blíže popsat, je třeba určit, kdo je v jaké době a také v jakých textech považován za hrdinu. Zatímco ještě v 19. století bylo v dílech akynů mnoho batyrů, s přelomem století začali být za hrdiny považováni různí pěvci a učenci. V následujících překotných letech byla sláva provolávaná různým povstalcům, později Leninovi, Stalinovi a vojákům Rudé armády.

Akyn Machambet ohledně batyrů prohlásil:

„Džigiti, ať každý zemře jako batyr a jeho hrob zůstane v lidské paměti.“ (48, s. 126)

V jiné básni Machambet oslavuje džigity jdoucí do boje jako „syny vlasti“. (48, s. 129) V následujících verších oslavuje Isataje jako hrdinu:

*„Ten den, kdy zemřel Isataj,
batyr, který probudil naši step.“* (68, s. 160)

V dílech Sujunbaje se zpívá o batyrech jako o ochráncích akyna před případným hněvem chána, se kterým se pěvec často hádal. Akan sere se na problematiku hrdinství dívá skepticky:

*„Když je všude mír,
ve svém koutě je každý batyrem.“* (48, s. 184)

V češtině by se jeho výrok dal vyjádřit příslovím „po bitvě je každý generál“. Akan sere se domnívá, že teprve v době problémů lze poznat opravdového přítele.

Během Středoasijského povstání došlo k obrození hrdinů ze starých eposů, jejich motiv se začal vyskytovat v dílech velmi často. Akyn Kenen ve svých dílech velebí batyru Aliho a další účastníky povstání. Texty se stejným motivem publikoval také Džambul Džabajev, avšak patrně se nedochovaly.

V díle Isy Bajzakova „Kavkaz“ se zlý Žusup chlubí známostmi s ruským carem, prohlašuje se za hrdinu a přirovnává se k „Iskanderovi“, čímž má na mysli Alexandra Velikého. (48, s. 326) Tento starověký panovník a válečník se při svých taženích dostal také do jižních částí Střední Asie. Abaj Kunanbajev o něm napsal poému „Iskander“, ve které je Alexandr zobrazen jako lakomý a povýšený člověk. Perský básník Nizámí ho naopak považoval za ideálního vládce. (31, s. 21)

Pro Nurpeise jsou praví hrdinové akyni, což vyjadřuje v těchto verších:

*„Akyn – to je muž, akyn – to je voják,
který je připraven k boji s dombrou v rukách,
který šípy sype horoucí slova.“* (48, s. 303)

Isa Bajzakov v poémě „Kavkaz“ hovoří o hrdinovi následovně:

*„Hrdina je i po smrti živý v lidských srdcích.
Hrdina je vzorem pro děti.“* (48, s. 330)

Ukazuje se tak, že je hrdinský motiv velmi silně přítomen také v dílech vzniklých po Říjnové revoluci. O tom, že dědictví batyrů nebylo zapomenuto ani po vzniku SSSR, svědčí například Džambulova „*Píseň lásky a hněvu*“, ve které akyn vypravuje syna do války a dává mu za vzor batyru Suranšyho a Machambeta.

S novodobými kazašskými hrdiny přišel ve svých textech psaných ve vězení Tanžaryk Žoldyuly. Vyhlašuje v nich jména všech zadržených či popravených členů hnutí Alaš z Kazachstánu a Číny. Je tak možné dozvědět se například o Kaženovi a Kalijakbarovi, kteří zemřeli na následky mučení.

4. 4. Motivy sociální

Sociální motivy tvoří velkou kapitolu, do níž je možno zařadit sociální nerovnost, náboženství, ale také vztah k ženám. Proto se téměř v každém z děl akynů tento motiv vyskytuje.

Rozdíly v sociální oblasti hrály velkou roli po celé zkoumané období. Vztahy mezi chudými a bohatými popisuje akyn Machambet. Zpívá o tom, jak by chtěl „*všechny s tlustými tvářemi a břichy vyhnat ze země*“. (68, s. 171) Zde se patrně jedná o narážku na bohaté baje. Dalším jeho plánem bylo udělat z chánovy manželky svou konkubínu. O jeho tvrdém odporu k příslušníkům vládnoucí vrstvy svědčí informace, podle které chtěl chánovy děti připravit o rodiče.

Akyn Žajau Musa ve své nejslavnější písni „*Bílé plátno*“ zpívá o odcizení svého jediného koně představitelem bajskeho rodu Šormanů. Opět se tedy jedná o konflikt mezi bohatými a chudými. Akyna však událost nezlomila a namísto skleslosti o této nepřízni osudu zpíval, díky čemuž se všichni dozvěděli, kdo a za jakých okolností mu koně vzal. Abaj v básni „*Léto*“ kritizuje baje za to, že nejsou schopni pochopit život obyčejných lidí. Cílem autora však není revoluce, nýbrž edukace a snaha o porozumění mezi lidmi. Akyn Akyt Ulimžiuly ve svém díle zmiňuje následující úsloví:

„*Když potkáš chudáka, chováš se povýšeně, ale když potkáš boháče, klaníš se mu.*“ (129, s. 32)

Autor se v řadě svých děl zabývá lidskou morálkou, do které patří také vzájemné chování příslušníků různých společenských vrstev. Šašubaj se k otázce vztahu chudých a bohatých vyjadřuje následovně:

„nikdy se nebudu klanět boháčům.“ (48, s. 305)

Na konci 19. století začaly dostávat v kazašské společnosti větší prostor hlasy volající po vzdělávání Kazachů. Nejvýraznějším představitelem těchto snah byl Abaj, jedná se o jedno z hlavních témat jeho díla *„Poučení“*. Neusiluje však pouze o vzdělávání mužů, nýbrž také žen:

„Také dívkám se musí dostat vzdělání, aby uměly vykonávat aspoň základní povinnosti islámu.“ (88, s. 86)

Myšlenkami Abaje se inspirovala řada jeho následovníků nejen v Kazachstánu, ale také v Číně. Akyt Ulimžiuly pocházející z čínské části Altaje hovoří ke kazašskému etniku těmito slovy:

*„Probud' se, Kazachu,
staň se mistrem, hledej inspiraci v umění.“* (89)

Akyn Tanžaryk ve své básni *„Přečti si noviny“* apeluje na Kazachy, aby *„otevřeli oči“*. (90, s. 7) Z uvedených příkladů lze vyčíst, že Abajovy snahy nevyšly naprázdno a přispěly k rozvoji kazašské kultury a literatury ve 20. století.

V mnoha kazašských dílech se objevují motivy vycházející z tradičního způsobu života zmíněného etnika. Často jsou zmiňováni aksakalové (stařešinové rodu), dále pak jurta a předměty s ní související. Těmi jsou košma (kožešina, kterou je pokryta konstrukce jurty) či potník (látka, která se dává na hřbet koně pod sedlo). Podobných termínů souvisejících s kočovným způsobem života je však mnohem více. Akan sere píše o archaluku, mužském plášti s límcem, Abaj pak hovoří u kumysu, tradičním kazašským nápoji z kobyliho mléka. Biržan sal se v ajtysu se Sárou přirovnává ke kobyzu. Sára následně zmiňuje rozinky v pilafu, což je jedno z populárních jídel nejen ve Střední Asii. Zde i v mnoha dalších dílech se vyskytuje motiv hedvábí jako drahé a krásné látky. Aset v jedné ze svých písní zmiňuje termín saba, což označuje měch z koňské kůže, v němž se uchovával kumys. (130) Dále stejný autor ve svých dílech zmiňuje národní epos *„Kozy Korpeš a Bajan sulu“*.

Isa Bajzakov zpívá v poémě *„Kavkaz“* o svátku Sabantuj (kaz. Сабантой, rus. Сабантуй). Slaví se na jaře a kromě Tatarů a Baškirů ho slaví i Nogajci či Kazaši. Ve

stejném díle je zmíněna krevní msta, která se praktikuje kromě Kavkazu také ve Střední Asii či na Balkáně.

Zajímavý je u Kazachů jejich vztah k vlasti. Do Říjnové revoluce považovali za svou vlast pouze kazašské stepi, následně však došlo ke změně. Akyn Džambul v díle „*Píseň o splněné přísaze*“ píše:

*„Vlast naše drahá, moje otčina,
jak z oceli a v bojích hrdinná!“* (125, s. 160)

Zde je tedy otázkou, zda termín vlast označuje Kazachstán, či Sovětský svaz. Následující verš o bojích pak spíše vyznívá ve prospěch SSSR, kde by ony boje symbolizovaly občanskou válku a ocel masivní industrializaci. V případě poémy Isy Bajzakova „*11 dní a 11 nocí*“, kde autor hovoří o „*hranici milované vlasti*“ na ruském Dálném východě, je zřejmé, že autor pojmem vlast označuje SSSR, nikoliv Kazachstán. (131, s. 171)

Láska se překvapivě v dílech příliš často nevyskytuje. Díla s touto tematikou vznikala, avšak patrně nebyla často překládána. Láska je tématem poém Isy Bajzakova „*V objetí Altaje*“ a „*Kavkaz*“. Tento motiv zmiňují také Akan sere a Biržan sal. Biržan vyznává lásku dívce jménem Ljajli a přirovnává ji k diamantu.

Zajímavý je vztah akynů k ženám, které také provozovaly akynské umění. V 19. století takové ženy existovaly, ale nebylo jich mnoho. Mezi muži a ženami však patrně nepanovala nevraživost, ženy se mohly účastnit ajtysů a měly stejná pravidla jako muži. Biržan sal se Sáry v průběhu ajtysu ptá:

„Proč by taková spanilá dívka měla být akynem?“ (68, s. 235)

O umění Sáry se roznesly zvěsti po celé stepi, pro Biržana tak byl ajtys speciální tím, že jeho soupeřem byla žena.

V souvislosti s tím je třeba také zmínit život žen v této době. Neměly svobodnou volbu partnera, často za ně rozhodovali rodiče. V případě, že jejich muž po svatbě zemřel, musely opustit své obydlí a přestěhovat se k jeho bratrovi. Sára se v ajtysu vyjadřuje k životu žen takto:

*„Prokletý úděl ženy,
sama za sebe nemohu rozhodnout,
nepatří mi ani má vlastní hlava.“* (68, s. 241)

Biržan sal následně protestuje proti domluveným sňatkům, které ženám ubírají právo na výběr partnera. K tomu lze poznamenat, že postavení ženy v kazašské společnosti by si zasloužilo vlastní výzkumnou práci.

Specifickým motivem v dílech je náboženství. Ve zkoumaných textech se vyskytují pouze různé islámské motivy, i když někteří Kazaši před jeho upevněním ve Střední Asii prováděli různé rituály šamanismu či zoroastrismu, nebo byli stoupenci buddhismu a dalších náboženství. (28, s. 14-15) Patrně nejvíce náboženských motivů má ze zkoumaných akynů ve svých dílech Akyt Ulimžiuly. Dbal na islámskou morálku a psal díla s inspiracemi z Koránu. V uvedeném citátu popisuje vztah mezi Alláhem a člověkem:

*„Alláh s láskou stvořil lidstvo,
následovat Boží příklad je tvou každodenní povinností.
Tak miluj všechny lidi na světě.“* (132, s. 52)

Ve svých dílech často kritizuje záporné lidské vlastnosti. Omarova soudí, že Akyt považuje za veličiny rozvíjející rozum „pevnou vůli a planoucí srdce“. (89) Podobně hovoří o rozumu, vůli a srdci ve svém „Poučení“ Abaj. V jeho příběhu rozum, vůle a srdce navštíví moudrost, která rozhoduje o tom, kdo z nich je nejdůležitější. Spor nakonec vyhrává srdce.

Akyn Sujunbaj se ve svých písních náboženství přímo nevěnuje, avšak zmiňuje výraz „*salam*“ pocházející z arabštiny, který se užívá jako pozdrav, dále pak posvátné město muslimů – Mekku a termín „*hodža*“, který označuje muslimského vzdělance, který je zároveň potomkem Mohameda. Specifický význam má výhrůžka směrem ke zlodějskému sultánu Tezekovi:

„Po smrti budeš žrát prasečí lejno!“ (48, s. 131)

Tento verš sultána jistě velmi urazil, neboť v islámu je prase a vepřové maso považováno za nečisté a nekonsumuje se.

Biržan sal uvádí termín „*šejtan*“, což v islámu značí zlého ducha. (48, s. 175) V jiném díle pak prosí Boha o odpuštění. V ajtyse s ním Sára zmiňuje islámského proroka Eliáše.

Kenen Azerbajev ve svých dílech Alláha oslovuje a při smrti svých synů nařiká:

„Tys mi dal děti a vzal sis je zpět, Alláhu!“ (124)

Podobnou myšlenku má ve svém díle také akyn Sujunbaj, když říká:

„Bůh mi daroval život a vezme si ho zpět.“ (48, s. 130)

Zatímco v prvním textu je zmíněn Alláh, ve druhém je výraz Bůh. Z dostupných zdrojů se nepodařilo přesně zjistit, kdy byl první text přeložen do ruštiny, pravděpodobně to však bylo ještě před Velkou vlasteneckou válkou, zatímco druhý text vyšel ve sbírce kazašské poezie až roku 1958. Bohužel se nepodařilo ověřit, jaký výraz byl použit ve druhém textu, o případném nahrazení slova „*Alláh*“ výrazem „*Bůh*“ lze tedy pouze spekulovat.

Stejně tak je to s používáním slova „*Bůh*“ v českém překladu Abajových „*Poučení*“. Zde lze na základě porovnání českého a ruského zdroje prohlásit, že se v ruském překladu vyskytuje totožný termín. V kazaštině existuje výraz „*Kudaj*“ (kaz. Құдай) pro vyšší božskou bytost, ale existuje také termín „*Alláh*“ (kaz. Аллах), nemusí se tedy vždy jednat pouze o problém překladu.

Toto Abajovo prozaické dílo se kromě náboženství týká především otázek vzdělání, smyslu života, boje mezi tělem a duší a kritice negativních lidských vlastností. Abaj prosí o Boží ochranu před tím, aby musel vládnout lidem. Stejně tak kritizuje lenost a život lenivých lidí. Na jejich konto prohlašuje:

„Lepší než takový život je čestná smrt seslaná Alláhem.“ (88, s. 16)

V jednom z dalších rozjímání pak uvažuje nad konáním lidí, kteří chtějí, aby se za ně jejich děti modlily. Opět se tedy jedná o náboženské motivy. V textu dále zaznívá doslovná citace z Koránu v podobě Mohamedova výroku „*Kdo nemá stud, nemá víru.*“, následně Abaj dodává, že „*stud je součástí víry*“. (88, s. 75) Podobně jsou v díle také zmíněni „*hodžové, mullové, súfijové a sejjidové*“, které Bůh v době posledního soudu rozdělí na ty, kteří se pouze honosili svým titulem, a na ty, kteří se chtěli „*zalíbit Bohu*“. (88, s. 73)

V díle jsou také na mnoha místech kritizováni opilci, protože nejsou schopni vnímat realitu, avšak více se této tematice Abaj nevěnuje, termín alkohol například vůbec není zmiňován.

Isa Bajzakov v poémě „*V objetí Altaje*“ hovoří o „*kalmyckých murzech*“. (48, s. 318) Slovo murza pochází z perštiny a ve Střední Asii označuje příslušníka vládnoucí vrstvy. V Isově poémě „*Kavkaz*“ musí dívka přísahat na Korán, což má aktu dodávat váhu.

Vztahy mezi mladšími a staršími lidmi jsou také popisovány v mnoha dílech. V kazašské tradiční společnosti mají starší lidé respekt a uznání, avšak lze nalézt výjimky. Akyn Sujunbaj si například stěžuje na svoji snachu, která s ním neochotně hovoří. Nurpeis Bajganin píše o tom, aby ho poslouchali vnuk s pravnukem, z čehož vyplývá podřízenost mladší generace vůči starší. Ve stejné básni se však objevuje verš „*naše děti, chloubu země*“, který zároveň poukazuje na lásku starších vůči budoucí generaci. (48, s. 304) Akyn Džambul ve své písni „*Uč se, můj hochu*“ nabádá mladého muže, aby se pilně učil, protože mu „*patří celá země*“. (127, s. 14-15) Zde tak došlo ke spojení tradiční úcty ke starším s politickým motivem proletářského internacionalismu.

4. 5. Motivy politické

Politické motivy se patrně objevovaly už v dílech pěvců žyrau, když písňemi radili panovníkům. Ve zkoumaných dílech se až do Říjnové revoluce jedná z velké části o kritiku vládců, zatímco po revoluci nastává velebení sovětských vůdců.

Zajímavým motivem je kritika chánů. Zatímco ještě v 18. století byli pěvci žyrau osobními rádci chánů, v první polovině 19. století byl akyn Machambet kvůli vzájemným neshodám s chány zavražděn. Svůj pohled na ně prezentuje v následujících verších:

*„Chán se bojí a prosí cara,
aby zkontroloval rebely.“* (48, s. 128)

Akyn se s chánem nestýkal, navíc na něj pohlížel jako na zrádce vlastního lidu a spolupracovníka cizí země – Ruska. Sujunbaj Aronuly, žijící v 19. století, ve svých dílech chány velmi kritizuje, užívá též expresivních výrazů. V jednom z textů se obrací k sultánu Tezekovi a obviňuje ho z krádeže koní. Doslova říká:

„Zloději sultáne, neujdeš trestu!“ (48, s. 130)

Tím se taktéž značně liší od svých předchůdců, pěvců žyrau. Na rozdíl od Machambeta však Tezekovi dává za vzor chána Ablaje, který vládl v 18. století. V písni se nezmiňuje o vlivu cizích mocností, hodnotí pouze sultánovu morálku. Na konci mu však vyhrožuje útokem batyrů, kdyby se ho sultán pokusil napadnout, čímž se opět odlišuje od stylu rad pěvců žyrau.

Džambul ve své písni „*Hymna našeho Října*“, ve které zpívá o změnách k lepšímu po Říjnové revoluci, zmiňuje chány v následujícím verši, který popisuje dobu před rokem 1917:

„*rozbili dombru mou chánové zlí*“ (127, s. 11)

Z toho vyplývá, že se vztah akynů k chánům nezměnil ani po revoluci. Zatímco před ní však byli chánové kritizováni za podlézavost ruským carům či neschopnost vést vlastní národ, v dílech vzniklých po roce 1917 se objevuje kritika chánů především v souvislosti se špatnými sociálními podmínkami v zemi.

V průběhu 19. století docházelo ke stále bližším kontaktům mezi kazašskou a ruskou kulturou, mimo jiné také díky velké imigraci Rusů a Ukrajinců na území dnešního Kazachstánu. Rusko mělo v některých oblastech svá vojska, čímž rostl jeho vliv. Machambet na tuto skutečnost reaguje v básni „*Proslov k sultánu Bajmuchamedovi*“, kde jsou Rusové označováni jako „*cizáci*“. (68, s. 166-173) Tento výraz je používán i u jiných autorů, zvláště v sovětských dobách je však snaha tyto osoby dát do spojitosti s bývalým carským režimem a odlišit je tak od ruských civilistů, kteří se ve stejné době ve stepi natrvalo usadili.

Významným zdrojem politických motivů jsou díla z období Středoasijského povstání. Kenen Azerbajev píše o „*bílém carovi, který začal válku a chtěl naverbovat chudáky a zabíté*“, dále hovoří o „*okovech, které připravil bílý car*“ a pokračuje veršem „*smrt carovi*“. (133) Ačkoliv je jeho dílo datováno rokem 1916, hovoří na konci básně o bolševické straně a Leninovi. Otázkou tedy je, kdy byl text přeložen do ruštiny a jak moc se překlad lišil. Výrazem *bílý car* byli označováni panovníci Ruského impéria, neboť se jednalo o představitele svobodného a nezávislého státu, což bylo v protikladu ke státům vazalským. (134)

Přestože hnutí Alaš v době občanské války hrálo v Kazachstánu významnou roli, zmínky o něm se ve verších akynů nevyskytují. Jedinou výjimku tvoří akyn Tanžaryk, jehož texty z vězení oslavují jména popravených a umučených členů tohoto hnutí v Kazachstánu a Číně. Nelze jednoznačně určit, zda se akyni v Kazachstánu o hnutí Alaš nezajímali, nebo byly texty na zásah cenzury zničeny, anebo taková díla existují, avšak nebyla přeložena do ruštiny.

Ačkoliv byla Říjnová revoluce významnou událostí, zřídka se v textech akynů vyskytuje jako hlavní motiv. Objevuje se převážně v textech z 20. let, často spolu s Leninem, kterému jako jejímu vůdci bývala věnována větší část díla. Ve druhé polovině 30. let se hlavním motivem stává Stalin, později jsou za ústřední témata textů považovány boje Velké vlastenecké války.

O změnách, které revoluce přinesla, zpívá akyn Džambul v díle „*Hymna našeho Října*“. Uvádí, že mu „*Říjen dal radost*“ a „*vstal jeho národ*“. Básníka pak považuje za „*syna Října*“, výsledkem revoluce je, že „*v sovětské zemi kraluje lid*“. (127, s. 11-13) Proletářský internacionalismus, jednotu národů SSSR a odpor k buržoazii symbolizují následující verše:

„*Rus, Uzbek, Gruzínek, Tádžik se zved,
buržuj i panovník smrtelně zbled.*“ (127, s. 12)

Šašubaj Koškarbajev v básni „*Kounrad*“ popisuje step za svého mládí. V poslední sloce prohlašuje, že „*step vrátila vlasti bohatství, které těží naše strana*“, čímž má na mysli stranu komunistickou. (48, s. 307-308) Báseň byla sepsána roku 1936, název má podle stejnojmenné obce u jezera Balchaš, u které se na počátku 30. let začala těžit měď. Autor tak chválí průmyslový rozvoj oblasti.

Motiv Lenina je velmi častý v textech z 30. let, avšak objevuje se také v básních s tematikou Velké vlastenecké války. Nejčastěji je Lenin zmiňován v textech Džambula Džabajeva. V díle „*Píseň o splněné přísaze*“ přichází do jeho mauzolea, aby zazpíval píseň o lepším životě. V textu zmiňuje sousloví „*Lenin vůdce*“ a prohlašuje, že důvodem návštěvy Moskvy byla právě touha vidět Lenina. Přirovnává ho ke slunci i měsíci. Změny ve společnosti s jeho působením shrnují následující verše:

„*Lenin zrodil se – a bylo světlo
(...)
Lenin zrodil se – a smutek zašel,
Lenin zrodil se – svět radost našel.*“ (125, s. 159)

Je tedy zřejmé, že v básni Lenin představuje něco jedinečného a převratného, co způsobilo zásadní zlom v dosavadním životě lidí. V posledním z výše zmíněných veršů pak termín *svět* symbolizuje proletářský internacionalismus. Podobně se k Leninovi staví také Nurpeis Bajganin, který se na konci života vyznává, že jeho duši inspiroval Lenin.

V Džambulových textech je také často zmiňován Stalin. V textu „*Píseň o splněné přísaze*“ se zpívá o tom, jak Stalin přísahal Leninovi, že zůstane věrný komunismu a jeho myšlenkám. Báseň pokračuje následovně:

„*Náš Stalin přísahal – to znamená,
že je strana lidem věrně chráněna.*“ (125, s. 160)

Tyto verše mají podpořit myšlenku, že Stalin pokračuje v tom, co Lenin začal. Uvedení výrazu *lid* má patrně sloužit k utvrzení dojmu, že se Stalinova vláda zajímá o potřeby lidí, kteří ji proto podporují. Proletářský internacionalismus v písni vyzařuje verš „*svět celý následuje Stalina*“. (125, s. 160) Ve své nejznámější písni „*Leningradci, děti moje!*“ akyn Džambul chválí sovětské představitele. Kromě Lenina a Stalina zmiňuje také Ždanova, Vorošilova a Kirova. V básni „*Moje Moskvo!*“ pak o Stalinovi hovoří jako o „*otci hrdinů*“ a prosí ho, aby byl „*světlem*“ a „*strážným majákem*“. (127, s. 16-17) Akyn Nurpeis se o Stalinovi vyjadřuje v podobném duchu, když píše, že „*naši cestu ozářil veliký Stalin*“. (102, s. 652)

Roku 1936 byla schválena nová ústava SSSR. Džambul ji označuje jako „*Stalinskou ústavu*“, porovnává ji se zákony chánů i carů a vyzdvihuje její význam pro celou společnost, například hovoří o tom, jak se chudé děti díky ústavě budou moci dostat ke vzdělání. (102, s. 641-643) O tomto zákonu zpívá také akyn Nurpeis, který ji označuje za „*Stalinský zákon*“ a vyzývá k její oslavě. (102, s. 652)

Akyn Kenen v jedné ze svých básní vzdává hold významnému sovětskému spisovateli Maximu Gorkému. Přirovnává ho k sokolovi, který vidí vše z výšky a prohlašuje o něm, že je to „*proletářský génius*“, „*přítel lidí*“ i „*přítel velikého Lenina*“. (135)

V mnoha textech akynů z 20. století se objevuje název hlavního města Sovětského svazu – Moskvy. Džambul napsal báseň „*Moje Moskvo!*“, ve které město označuje „*kráskou věků všech*“ a „*svou lásku*“. Dále hovoří o Kremlu, Leninově mauzoleu, mostech i řekách a o městské zástavbě prohlašuje, že „*svítí jak Altaj*“. Báseň tak obsahuje ruské i kazašské motivy. (127, s. 16-17)

V poémě „*11 dní a 11 nocí*“ Isy Bajzakova vystupuje Moskva jako symbol státu, tedy Sovětského svazu:

„Moskva poslala do tajgy letadla.“ (131, s. 174)

Nurpeis Bajganin o ní v době Velké vlastenecké války zpívá jako o „*srdci země a baště*“. (48, s. 302)

Z dalších sovětských měst v básních vystupují Leningrad, Stalingrad a Almaty.

Zatímco odkazů na politické poměry v Kazachstánu lze nalézt v dílech velmi mnoho, situace v Číně až na výjimky hodnocena není. Touto výjimkou je akyn Tanžaryk, který se ve svých básních vyjadřuje negativně o straně Kuomintang. (90, s. 8)

4. 6. Motivy válečné

Válečné motivy jsou do velké míry navázány na motivy politické. V dobách válek a různých povstání akyni vyjadřovali svůj politický postoj a také zpívali o bojích.

Prvním z konfliktů, o kterém akyni zpívali, je povstání Isataje Tajmanova. Probíhalo v letech 1836 až 1838 na západě dnešního Kazachstánu. Machambet Utemisov byl jedním z jeho vůdců, a tak o těchto dobách často zpíval. Zmiňuje bojové nástroje povstalců – meče, kopí a štíty. Z jeho veršů se lze dozvědět, že se povstalci pohybovali na koních a používali luky.

Další významnou vojenskou událostí bylo Středoasijské povstání. Na toto téma vznikla řada písní, překotný vývoj však způsobil, že řada z nich nebyla zapsána. Povstalcům věnovali své verše například Džambul Džabajev a Kenen Azerbajev. Kenen napsal také epos „*Batyr Ali*“. Ve svých dílech velebí odhodlání lidí postavit se carovi, kritizuje ho a prohlašuje, že „*tuto bitvu carští sluhové neustojí*“. (133)

O následné občanské válce, hnutí Alaš i povstáních v průběhu kolektivizace se v dílech akynů zmínky nevyskytují. Situace je podobná jako v případě politických motivů, kdy nelze jednoznačně vystopovat zásah cenzury či potvrdit, nebo vyvrátit vznik díla.

Dalším vojenským konfliktem, o kterém se zpívá v akynských písních, je tak až Velké vlastenecká válka. Jednalo se o událost, která zanechala stopy patrně ve všech

literaturách sovětských národů. Akyn Nurpeis se v básni „*Moskva*“ snaží vyburcovat občany tohoto města k aktivitě. Německý útok na SSSR přirovnává k situaci, kdy někdo mučí matku:

„*Žádný z poctivých synů
by neměl v noci spát!*“ (48, s. 302)

V básni „*Nezemřu, děti moje!*“ z roku 1943 hovoří o vítězství a předpovídá, že se lidé budou chodit klanět zemřelých vojákům k jejich hrobům. V básni také osvětluje svůj záměr navštívit Moskvu. Může se jednat o návaznost na Džambula Džabajeva, který na konci 30. let zavítal několikrát do hlavního města SSSR.

Píseň „*Leningradci, děti moje!*“ je věnována obyvatelům dnešního Petrohradu, který se v letech 1941 až 1944 nacházel v obležení. Text podporuje lidi, kteří se ocitli v nesnadné situaci, a kromě Stalina a dalších politiků zmiňuje také maršála SSSR Klimenta Jefremoviče Vorošilova. Objevují se termíny „*Baltská flotila*“ i „*Petropavlovská pevnost*“. (136, s. 67-71) Stejně se obrací ve své básni „*Moskva*“ akyn Nurpeis k občanům, aby ochránili své hlavní město. Obě básně vznikly roku 1941. Těžko lze určit, zda se jedná o náhodnou shodu, nebo se Nurpeis ve svém díle inspiroval Džambulem.

Akyn Džambul v básni „*Píseň lásky a hněvu*“ označuje Němce za „*lupiče*“ a „*smečku šakalů, která spatřila stalinské slunce a chce ho ukrást*“. Celá báseň je v podstatě výčtem rad synovi, který odchází do války. Džambul mu v následujících verších radí, jak se chovat k Němcům:

„*Každému Němci hlavu sraz,
nenávid' je, jak každý z nás!*“ (127, s. 26)

Je zřejmé, že tento apelativní tón měl dodat vojákům bojovného ducha. Podobnost lze nalézt například s díly sovětského spisovatele a básníka Ilji Grigorjeviče Erenburga. Tanky a další bojové vozy pak Džambul nazývá „*oři z ocele*“, což naopak vykazuje rysy tradičního pohledu Kazachů na koně jako na bojový prostředek. Džambul vypravuje syna do boje a zpívá následující verš:

„*ostrý meč jsem ti nabrousil*“ (127, s. 26)

Z toho vyplývá, že ačkoliv v době Velké vlastenecké války Rudá armáda meči nebojovala, Kazaši tento nástroj patrně vnímali jako velmi dobrou a osvědčenou zbraň.

Tématu Velké vlastenecké války je věnována píseň Kenena Azerbajeva s názvem „*My zvítězíme!*“. Popisuje, jak jeho „*syni a dcery odešli na frontu, do krvavých bojů*“ a lidé z jeho kolchozu finančně přispívali na armádu. Zmiňuje také Lenina a v souvislosti s bitvou u Stalingradu prohlašuje, že si před ním „*fašista vykope hrob*“. (137)

5. Vlivy formující dílo akynů

Zkoumané motivy jsou důsledkem vlivů, které po určitou dobu na společnost působily. V následující části tak budou na základě zjištěných motivů postupně analyzovány různé vlivy a popsáno jejich konkrétní působení na literaturu.

5. 1. Vliv pastevecké společnosti

Tradiční kočovná společnost ovlivňovala život Kazachů a také utvářela jejich myšlení po mnohá staletí. Život ve stepi tomuto etniku umožnil lépe pozorovat přírodní cyklus a chování zvířat. Díky tomu se v literatuře často objevují šelmy a další živočichové v různých přirovnáních, ve kterých jsou chváleny, nebo kritizovány některé jejich vlastnosti.

Termín akyn však sám vychází z tradičního způsobu života, tudíž lze za vliv pastevecké společnosti považovat také způsob, jakým byly písně prezentovány posluchačům. Cesty akynů stepí, ale také kritika chánů, motivy bajů i džigitů – vše vychází z tradičního způsobu života kazašského etnika.

Významný vliv představují v dílech velmi často se vyskytující motivy koně. Je to zvíře, které bylo Kazachům velmi blízké a zároveň potřebné, což vyjadřuje řada děl. Dalším vlivem jsou pak motivy lovu. Jelikož se jedná o jednu z tradičních kazašských aktivit, při které se často využívá ptáků – orlů či sokolů, bývají také tato zvířata v písních často zastoupena.

O kočovném životě či zvířatech psali také akyni, kteří v pozdějších letech života prokazatelně žili ve městech. Z toho lze vyvodit, že byl vliv pastevecké kultury značný i poté, co daní jedinci její zvyky opustili.

5. 2. Vliv mongolských kmenů

Tento vliv byl způsoben mongolskou invází ve 13. století a následnými několika století trvajících boji s Kalmyky s množstvím ztrát a utrpení. Až do 19. století byl tento vliv v kazašské společnosti zhmotněn v podobě sultánů, kteří byli potomky Čingischána. Ze zkoumaných děl přímo nevyplývá, že by se Kazaši stavěli k sultánům negativně kvůli jejich původu. V případě konfliktů se jednalo spíše o kritiku konkrétních rozhodnutí.

V literatuře se zachovala vzpomínka na boje s Kalmyky v národním eposu „*Koblandy batyr*“. O batyru Utegenovi, který v 18. století bojoval proti Kalmykům (138), zpívali akyni Sujunbaj i Džambul. Motiv Kalmyků využil také Isa Bajzakov v jedné ze svých poém. Není překvapením, že jsou v obou zmíněných dílech příslušníci kmenů zobrazeni negativně.

Nepřímý vliv pak spočívá v tom, že se v kazašských dílech velmi často mluví o batyrech, džigitech či jiných hrdinech. Tento motiv se pravděpodobně nezdá objevoval v běžném životě kmenů a vzhledem k tomu, že boje s Kalmyky trvaly až do druhé poloviny 18. století, je pochopitelné, že v dílech ústní tradice přetrval až do doby, než byla zapsána.

5. 3. Vliv perský a arabský

Jak bylo zmíněno ve stručném nástinu historie, vzájemný vliv perské, arabské a kazašské kultury sahá do hluboké minulosti. Perský vliv se v kazašské literatuře projevuje především převzetím děje určitého příběhu, který je následně obohacen o místní motivy. Časté jsou také tradiční perské motivy růže a slavíka, lze též uvést motiv lva. Mnoho bajek pochází z knih „*Kalíla a Dimna*“ či „*Tisíc a jedna noc*“, ve kterých se oba vlivy objevují společně. Zmíněnými knihami se inspirovali akyni při tvorbě svých děl.

Uvedení některých měst arabského světa (Bagdád, Damašek, Káhira) v písni „*Chorlan*“ akyna Estaje svědčí o tom, že mezi oběma oblastmi existovalo spojení a místa tak byla Kazachům známa alespoň z doslechu. V dalších dílech se objevují zeměpisné názvy, například řeka Nil. Až do 20. století se na území Kazachstánu používalo pouze písmo arabské, které se do oblasti dostalo v 9. století s příchodem Arabů.

5.4. Vliv islámu

Islám výrazně ovlivnil a formoval původní pasteveckou společnost. Do oblasti přicházeli spolu s arabskými obchodníky též mullové, jejichž medresy se následně staly centry vzdělanosti. Tito lidé vzdělávali v dětství budoucí akyny, kteří v dospělosti z jejich učení čerpali inspiraci. Zde docházelo ke kombinaci vlivu perského, arabského a islámského, neboť se v medresách vyučovala i díla perských básníků a hovořilo se též o již zmiňované knize „*Tisíc a jedna noc*“.

Vztahy v rodině, řada kazašských zvyků a také morálka mají původ v tomto náboženství. Abaj i Akyt proto v některých dílech rozebírají lidské chování a odkazují na islám. Akyn Sujunbaj se zmiňuje o praseti, jehož maso je, stejně jako alkohol, podle islámských tradic zakázáno konzumovat.

V literatuře se islám kromě jiného projevuje také vzýváním Alláha. Vzhledem k tomu, že řada těchto děl vznikla až po Říjnové revoluci, lze se domnívat, že vliv tohoto náboženství byl i v komunistickém státě minimálně až do konce Velké vlastenecké války poměrně silný.

5. 5. Vliv carského Ruska

Carské Rusko působilo na kazašskou kulturu od 18. století, přičemž jeho vliv postupně narůstal. Je zřejmé, že ruský vliv byl větší v oblastech geograficky blíže

Rusku. Akyn Žajau Musa, který se narodil na severu Kazachstánu, se tak sblížil s ruskou kulturou mnohem dříve, než například Šašubaj Koškarbajev narozený v Sedmiřečí.

Řada děl ruské i světové literatury se dostala do kazašského prostředí díky překladům Abaje či Aseta. Je možné se domnívat, že právě tento kontakt umožnil další rozvoj kazašského umění. Tyto překlady bylo možné uskutečnit z důvodu existence ruských škol v dané oblasti, ve kterých bylo možno naučit se jazyk a dostat se do kontaktu s novými informacemi. Ruský vliv tak způsobil, že se pro mnoho Kazachů náhle objevila řada zdrojů, které mohly být konfrontovány s poznatky pocházejícími z Persie či jiných muslimských zemí. Po přičlenění území k Ruskému impériu byly Kazachům přístupné univerzity také v evropské části Ruska, čehož využilo mnoho budoucích představitelů kazašské inteligence. Osvícenecké myšlenky Abaje spolu s poznatky z těchto univerzit tak lze považovat za duchovní otce kazašského hnutí Alaš.

Stejně jako v jiných částech Ruska však docházelo ke kritice carského státního aparátu především z důvodu korupce. V dílech z doby Středoasijského povstání tento odpor ještě zesílil, u některých akynů se navíc objevovaly snahy více rozlišovat mezi Kazachy a Rusy.

5. 6. Vliv komunistického Ruska

Změny po Říjnové revoluci se v Kazachstánu začaly projevovat zejména po rozpuštění alašské autonomie ve 20. letech. Od této doby probíhal postupný zánik kočovného způsobu života a s tím také tradice lidových pěvců. Rozvoj vzdělanosti umožnil zápis mnoha děl ústní tradice, avšak u některých textů nelze dnes s jistotou rozhodnout, zda byl tento zápis ovlivněn dobou, ve které vznikl. Stejně tak není jasné, zda absence písní akynů o hnutí Alaš či období hladomoru je dána nedostatkem primární literatury, nebo je důsledkem cenzurních opatření.

V sovětských dobách se poprvé naskytl možnost seznámit svět s kazašskou tradiční kulturou a literaturou. Týkalo se to také lidových pěvců akynů. Někdy však docházelo k protěžování určitých akynů, často těch, kteří tvořili až v době existence

SSSR, na úkor jiných, jejichž díla se z různých důvodů nehodilo publikovat. Díla Džambula Džabajeva tak vycházela ve velkých nákladech i mnoho let po jeho smrti, zatímco dílo Akyta Ulimžiulyho nebylo v Sovětském svazu publikováno. Z díla akyna Sujubaje bylo do ruštiny až do konce 70. let přeloženo pouze několik básní. (72)

Mezi hlavní motivy z období komunismu patří postavy Lenina a Stalina. Jejich zobrazování v literatuře souviselo se sovětskou politikou, která se snažila oba zmíněné komunisty prezentovat jako vůdce všeho sovětského lidu.

Změny po Říjnové revoluci způsobily, že se mohla řada kazašských literátů podrobněji seznámit s životem ostatních obyvatel SSSR. Džambul se například několikrát vydal do Moskvy, jiní akyni navštívili Kavkaz. Jejich cesty se také občas odrazily v tématech textů. Zajímavé je v tomto ohledu pozorovat určité oslabení kazašské národní identity. Zatímco v dílech z dřívější doby je popisována příroda, step či život v Kazachstánu, v sovětských dobách se náhle ke slovu dostává téma oslavy pracujících a mládeže a také adorace sovětských vůdců. Je třeba dodat, že velmi podobné motivy se vyskytují i v jiných literaturách SSSR.

Komunistické období velmi ovlivnilo kazašskou společnost a kulturu. V literatuře se začala vyskytovat nová témata, zvýšil se počet vydávaných knih, neboť se podstatně zvětšila skupina potenciálních čtenářů. Řada děl však nese ideologické zabarvení.

6. Akynská tradice v současnosti

Na závěr je třeba uvést, jak se akynská tradice vyvíjela po skončení Velké vlastenecké války. Společenské procesy související s kolektivizací započatou ve 20. letech a dalšími politikami sovětské vlády měly zásadní vliv na život obyvatel země. Zatímco roku 1926 byl podíl městského obyvatelstva v Kazachstánu pouze 8,5 % (139), roku 1959 to bylo 43,8 % a roku 1989 57,1 %. (140)

V souvislosti s výstavbou měst se rozvíjela architektura, vznikla řada muzeí a knihoven a bylo vydáváno mnoho knih a novin. Nelze také opomenout rozhlas a televizi. (16, s. 42) Všechny tyto skutečnosti přispěly k úpadku ústní tradice, která ztratila své výsadní postavení. Řada významných předrevolučních akynů navíc zemřela v období kolem konce války, čímž byla tradice oslabena. Umění akynů nebylo zapomenuto, bylo však vnímáno spíše jako přežitek. Až do své smrti roku 1976 se přízni státních institucí těšil akyn Kenen Azerbajev. Když se roku 1984 v Kazachstánu konaly oslavy jeho nedožitého narozenin, projevíly se na nich významně výše popsané změny. V televizním vysílání měl proběhnout ajtys, avšak bylo mu vyhrazeno jen omezené množství času. Tento fakt způsobil, že si oba účastníci před samotným kláním svá vystoupení připravili, tudíž se nejednalo o improvizaci. Televizní ajtys měl zjednodušenou podobu v hudební rovině, kde akyni často nahrazovali tradiční hudbu populárními písněmi. (52, s. 106)

V současnosti nebývají ajtysy přenášeny televizí, po jejich ukončení se ve zpravodajství objevuje pouze několik ukázek. Na výsledek ajtysu již také nemá rozhodující vliv názor publika, nýbrž vyjádření odborné poroty. Vítězové i ostatní zúčastnění následně obdrží finanční ocenění. Tato forma ajtysu se objevovala v SSSR již v 50. letech. V 90. letech si po společenských změnách ajtysy znovu získaly popularitu, neboť se akyni ve svých písních před publikem mohli vyjádřit k palčivým politickým otázkám. V novém tisíciletí proto státní orgány kladou důraz na to, aby se akyni na ajtysch věnovali kromě politických také jiným otázkám. (141) Od vyhlášení kazašské nezávislosti roku 1991 se v zemi konala řada ajtysů na oblastní či republikové úrovni. Stále častěji se také konají mezinárodní ajtysy, na které přijíždějí akyni z Číny,

Mongolska a Kyrgyzstánu. Populární jsou též tzv. studentské ajtysy, na kterých dostávají příležitost ukázat své umění studenti kazašských vysokých škol. (142)

Finanční ohodnocení vítězů se většinou pohybuje v rozmezí 300 až 500 tisíc tenge, což zhruba odpovídá částce od 20 do 30 tisíc Kč. Záleží na tom, na jaké úrovni se ajtys koná a také kdo je jeho sponzorem. Při ajtysu věnovanému 25. výročí nezávislosti země, který se konal roku 2016 ve městě Kyzylorda, obdržel vítěz osobní automobil. (143) Na rozdíl od ajtysů konaných v 19. a na začátku 20. století se dnes řada z nich zapisuje, následně jsou některé texty vydávány knižně. (144)

Z uvedených informací je zřejmé, že dnes prakticky neexistují akyni, kteří by putovali po stepi a předváděli své umění. Z akynských tradic se podařilo zachovat ajtys, který je na jednu stranu silně komercionalizován, na stranu druhou však dává účastníkům možnost vyjádřit svůj názor na různá společenská témata. Tato soutěž, která se vyskytuje pouze v tradiční kultuře Kazachů a Kyrgyzů, byla pro svou jedinečnost roku 2015 zapsána na seznam nemotného dědictví UNESCO. (50)

Závěr

Na základě zjištěných údajů a analýzy textů se podařilo vyčlenit určité motivy, podrobněji je popsat a rozdělit do jednotlivých podkapitol. Tyto informace následně posloužily k tvorbě další kapitoly praktické části, definování jednotlivých vlivů. Výsledky rozboru pomohly prokázat stanovenou hypotézu.

Ze zjištěných informací vyplývá, že vliv původní pastevecké společnosti se objevoval téměř u všech akynů. Mongolské kmeny naopak ovlivnily přímo pouze několik málo děl, nepřímý vliv v podobě oslavy batyrů však přetrvává u většiny akynů. Arabské a perské motivy se v některých dílech podařilo najít, avšak ve zkoumaném materiálu se nevyskytovala díla, která vznikla převzetím cizího příběhu a jeho úpravou. Vliv islámu bylo možné zaznamenat především přítomností určitých výrazů souvisejících s tímto náboženstvím. Ruský vliv byl v dílech kromě prvků pastevecké společnosti nejvíce patrný. Je to logické, neboť díla byla psána v době, kdy byly kazašské stepi součástí Ruska, potažmo SSSR. Zatímco v souvislosti s předrevolučním Ruskem byl car vždy zobrazován negativně, v případě pozdějšího komunistického období byli naopak představitelé země chváleni, což lze považovat za vliv sovětské propagandy a cenzury.

Vybraní akyni žili v dobách velkých změn, které se odrazily na obsahu jejich děl. V Kazachstánu i Číně působilo samozřejmě mnoho dalších akynů, avšak byli zapomenuti a jejich písně nahradila díla akynů z pozdějších dob. Ani u zkoumaných pěvců ale nebyla zapsána všechna díla. Často se zachovaly různé fragmenty písní či eposů, které dnes slouží jako důkaz kdysi velké slávy jednotlivých akynů.

Důležité je také zmínit dvě díla akynů, která jsou k dispozici českému čtenáři v jeho jazyce. Jedná se o výbor z básní Džambula Džabajeva z roku 1947 s názvem *„Písně lásky a hněvu“* a také překlad Abajových *„Poučení“* do češtiny, který vyšel roku 1959 pod názvem *„Čtyřicet rozjímání o životě a lidech“*. Jednu z Džambulových básní obsahuje také sbírka *„V. I. Lenin v sovětské lidové poezii“* z roku 1954. Ačkoliv děl není mnoho, mohou pomoci k utvoření alespoň přibližného obrazu o obsahu a formě textů

akynů. Džambulova díla jsou však silně ideologicky zabarvena, vypovídají tak spíše o charakteru celé epochy než o tomto lidovém pěvci.

K citované literatuře je třeba uvést, že se při výzkumu nedalo vyhnout užívání publikací s jistým ideologickým zabarvením, nebo těch, které byly ovlivněny cenzurou či neznalostí problematiky. Zatímco některé knihy z období před Říjnovou revolucí (Fait, Dvořák) popisují Kazachy jako velmi zaostalé obyvatelstvo s nízkou inteligencí, publikace ze sovětského období (Kedrina z roku 1951 i 1960) pak hodnotí historii a přínos jednotlivých akynů především z hlediska jejich revolučnosti. Zároveň je v nich však uvedeno mnoho dalších cenných informací, podle kterých lze s použitím moderních technologií tyto skutečnosti ověřit. U mnoha autorů se liší názor na definici samotného pojmu akyn, což je prezentováno v úvodu kapitoly věnující se jednotlivým pěvcům. Dílům z období po získání nezávislosti, mezi něž z velké části patří internetové zdroje (například životopisy na stránce internetové encyklopedie Tarich), lze vytknout, že akynům někdy přisuzují až přehnaný význam ve společnosti a vliv na události v daném období.

Mnoho informací za života akynů bylo zapsáno o několik desetiletí později, v mnoha případech účastníci události už ani nežili. Jejich dílo tedy mohlo být v různých obdobích s výhodou využito k propagandistickým účelům. Podrobné posouzení tohoto fenoménu by vyžadovalo další samostatnou práci s využitím většího množství zdrojů. Případný další výzkum by se mohl také týkat srovnání děl kazašských a kyrgyzských akynů.

Resumé

This thesis deals with Kazakh folk singers called aqyns who lived in the territory of Kazakhstan and China in the 19th and 20th centuries. Theoretical part describes life of the then Kazakh society, the history of Kazakh ethnic group in both areas and also works of Kazakh oral tradition. The thesis also describes the life and work of selected aqyns. In the practical part, found motifs from selected works of aqyns are analyzed, these motifs are then presented in a broader context within the various influences on Kazakh society. Research shows that almost all aqyns wrote about nomadic society. The influence of Mongol tribes was rather indirect, as many folk heroes appeared in the Kazakh literature in connection with the fight against them. The Persian influence is mainly represented by motifs of a rose and a nightingale. Arab influence is related to Islam, which has been traditional religion of Kazakhs for many centuries. Works contain many motifs referring to Russian influence, as this was present in the mentioned territory in the 19th and 20th centuries. Before the October Revolution, the Tsar was portrayed negatively, but later Soviet communist leaders were shown in a positive light in works of aqyns, which is due to the influence of propaganda and censorship.

Seznam použitých pramenů a literatury

1. MADIEVA, Gulmira B. a TAYEVA, Roza M. The Evolution of the Kazakh Surnames: "For" and "Against." In: *5th World Conference on Educational Sciences*. 2014, s. 4798-4802. Dostupné také z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814010441>
2. HAUGEN, Arne. *The establishment of national republics in Soviet Central Asia*. New York: Palgrave Macmillan, 2003. ISBN 14-039-1571-7.
3. DVOŘÁK, Jindřich. *U Kirgizů: národopisná studie*. Praha: Česká grafická unie, 1921. Země a lidé.
4. MACHÁT, František, ed. *Ilustrovaný zeměpis všech dílů světa: rukověť zeměpisu všeobecného i zvláštního (oblastního)*. 2., rozmnož. vyd. Praha: Ústřední nakladatelství učitelstva československého, 1925, 3, 512 s.
5. MELNIKOVOVÁ, Lea a FINGERLAND, Jaroslav. *Kazachstán a Střední Asie: nové výzvy a perspektivy*. Praha: Metropolitní univerzita Praha, 2016. ISBN 978-80-87956-49-6.
6. ŠINDELÁŘ, Pavel. *Etnografie Číny*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7049-3.
7. *SSSR Svazové republiky 3: Uzbekistán, Kazachstán, Kirgizie, Tádžikistán, Turkménie*. Moskva: APN, 1972.
8. BURKITBAJ, Ajagan, ed. *Kazachstan: nacionalnaja enciklopedija*. 2. Almaty: Glavnaja redakcija „Kazak enciklopedijasy“, 2005, 558 s. ISBN 9965-9746-3-2. Dostupné také z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/43/Kazakhstan_National_encyclopedia_%28ru%29_-_Vol_2_of_5_%282005%29.pdf
9. NAUMOVA, O. B. Kazachi. *Bolšaja rossijskaja enciklopedija* [online]. [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <https://bigenc.ru/ethnology/text/2032907>

10. Youyifeng 友谊峰 [Štít přátelství]. *Baidu Baike 百度百科* [online]. [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <https://baike.baidu.com/item/%E5%8F%8B%E8%B0%8A%E5%B3%B0/1451903?fr=laddin>
11. Yili hasake zizhizhou 伊犁哈萨克自治州 [Kazašská autonomní prefektura Ili]. *Baidu Baike 百度百科* [online]. [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <https://baike.baidu.com/item/%E4%BC%8A%E7%8A%81%E5%93%88%E8%90%A8%E5%85%8B%E8%87%AA%E6%B2%BB%E5%B7%9E>
12. KOKAISL, Petr a PARGAČ, Jan. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2006, 292 s. ISBN 80-7308-119-9.
13. KASKABASOV, Seit. Iranian Folk Motifs And Religious Images In Kazakh Literature And Folklore. *Astra Salvensis*. 2018, (6), 423-432.
14. PARGAČ, Jan a VRHEL, František. *Střední Asie a Kazachstán: historie, etnicita, jazyky: od migrace stepních Uzbeků a Kazachů v 15. století do roku 1924*. Poříčany: BCS, 2009. ISBN 978-80-904491-0-7.
15. KEDRINA, Zoja Sergejevna. Kazachskaja literatura. BOGDANOVA, Medina Iskanderovna. *Istorija literatur narodov Sredněj Azii i Kazachstana*. Moskva: Izdatělstvo Moskovskogo universitěta, 1960, s. 283-396.
16. AKINER, Shirin. *The Formation of Kazakh Identity: From Tribe to Nation-State*. London: Royal Institute of International Affairs, 1995. ISBN 1-899658-03-3.
17. KOKAISL, Petr a PARGAČ, Jan. *Lidé z hor a lidé z pouští – Tádžikistán a Turkmenistán: střípky kulturních proměn Střední Asie*. V Praze: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7308-167-6.

18. Istoričeskaja chronika. "Tarich" – Istorija Kazachstana – školnikam [online]. Almaty [cit. 2020-03-21]. Dostupné z: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/history/modern/history/>
19. KARATAJEV, Muchamedžan. *Saken Sejfullin*. Moskva: Znanije, 1964, 31 s.
20. Stolicy Kazachstana. "Tarich" – Istorija Kazachstana – školnikam [online]. Almaty [cit. 2020-03-21]. Dostupné z: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/capital/>
21. SMAGULOVA, Anar. *XVIII – XIX centuries in the manuscripts of the Kazakhs of China*. Ust'-Kamenogorsk. Dostupné také z: https://www.academia.edu/7076999/XVIII_-_XIX_CENTURIES_IN_THE_MANUSCRIPTS_OF_THE_KAZAKHS_OF_CHINA. East Kazakhstan State University.
22. MILLWARD, James A. *Eurasian crossroads: A History of Xinjiang*. New York: Columbia University Press, c2007, 440 s. ISBN 0-231-13924-1.
23. JACOBS, Justin. *Xinjiang and the modern Chinese state*. London: University of Washington Press, 2016, 297 s. ISBN 978-029-5995-656.
24. SAMAJEV, A. Kazachi v sostave republikanskogo Kitaja: Period gubernatora Šen Šicaja. *Alfabnur.kz* [online]. 11. 3. 2015 [cit. 2020-04-03]. Dostupné z: <http://alfarabinur.kz/o-rodine-moej-kazaxstan/kazakhi-v-sostave-republikanskogo-kitaya-period-gubernatora-shehn-shicaya.html>
25. FAIT, Emanuel. *Ruská střední Asie: národopis, poměry národohospodářské, průmysl a obchod*. Praha, 1901, 60 s.
26. AKKULY, Sultan Chan. Alichan Bukejchan: tjuremnaja epopeja. *Qazaqstan Tarihy* [online]. 20. 10. 2014 [cit. 2020-03-21]. Dostupné z: <https://e-history.kz/ru/publications/view/776>

27. NURLANULY, Miras. Origin and status of Kazakhs' "Ak suyek." *Qazaqstan Tarihy* [online]. 13. 8. 2015 [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: https://e-history.kz/en/publications/view/proishozhdenie_i_status_ak_suek_u_kazahov__1288
28. SAZONCHIK, Yaroslav. *Náboženská situace v Kazachstánu* [online]. Praha, 2018 [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/100062>. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, HTF – Ústav východního křesťanství. Vedoucí práce Milko, Pavel.
29. ZABELIN, I. *Čokan Valichanov*. Moskva: Geografiz, 1956, 51 s. Zamečateľnyje geografy i putěšestvenniki.
30. Ualichanov Šokan. *KGU "Kostanajskaja oblastnaja universalnaja naučnaja bibliotěka im. L. Tolstogo"* [online]. Kostanaj [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: <http://www.kstounb.kz/ru/kraevedenie/pisateli?node=2453&vis=mobile>
31. ELKONINA, Faina Iosifovna. *Kazachskaja litěratūra: rekomendatělnyj ukazatěl*. Moskva: Kniga, 1973.
32. NURUŠEV, S. N. *Tvorčeskoje nasledie I. A. Krylova v kazachskoj litěratūre XIX veka*. Alma-Ata: Izdatělstvo Akadēmii nauk Kazachskoj SSR, 1951.
33. Institut istorii i etnologii im. Č. Č. Valichanova. Preodolenije massovoj něgramotnosti naselenija i razvitije narodnogo obrazovanija. *Qazaqstan Tarihy* [online]. 3. 8. 2013 [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: <https://e-history.kz/ru/contents/view/330>
34. ALEXANDROV, N. V. Rabočije fakultěty. *Bolšaja Sovetskaja Enciklopedija (BSE)* [online]. [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: <http://bse.sci-lib.com/article094712.html>
35. MICHAJLOV, Andrej. Pervyj kazachstanskij vuz byl otkryt v Taškentě. A pervym jeho rektorom stal studěnt. *Inform Bjuro* [online]. 9. 9. 2017 [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <https://informburo.kz/stati/pervyy-kazahstanskiy-vuz-byl-otkryt-v-tashkente-a-pervym-ego-rektorom-stal-student.html>

36. BAJZAKOVA, Gulmira. Kak byl izdan pervyj sbornik stichov Abaja. *Kazinform* [online]. 10. 2. 2020 [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: https://www.inform.kz/ru/kak-byl-izdan-pervyy-sbornik-stihov-abaya_a3612824
37. Iz istorii kazachskoj pismennosti i kazachskoj knigi. "*Tarich*" – *Istorija Kazachstana – školnikam* [online]. Almaty [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3282>
38. GOLNIK, Oksana. Kazachskij alfavit: istorija. *NUR.KZ* [online]. 11. 9. 2019 [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.nur.kz/1661560-kazakhskiy-alfavit-istoriya.html>
39. PAROLEK, Radegast a LANĚ, Tomáš. *Nástin literatur Střední Asie a Sibiře*. Praha: Melantrich, 1995. ISBN 80-702-3197-1.
40. ROUX, Jean-Paul. *Dějiny Střední Asie*. Přeložil Zdeněk MÜLLER. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-867-9.
41. BURKITBAJ, Ajagan, ed. *Kazachstan: nacionalnaja enciklopedija*. 3. Almaty: Glavnaja redakcija „Kazak enciklopedijasy“, 2005, 560 s. ISBN 9965-9746-4-0. Dostupné také z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a9/Kazakhstan_National_encyclopedia_%28ru%29_-_Vol_3_of_5_%282005%29.pdf
42. DIVAJEV, Abubakir Achmetžanovič. *Kazachskaja narodnaja poezija: iz obrazcov, sobrannych i zapisannyh A. A. Divajevym*. Almaty: Akadēmija nauk Kazachskoj SSR, 1964, 256 s.
43. MADAT, Akkozín. *Kazachskije poslovicy i pogovorki*. Alma-Ata: Izdatělstvo Kazachstan, 1975.
44. *Literatura lásky a boje: čítanka středoasijské literatury*. Praha: Svět sovětů, 1956.

45. ZELENKOVÁ, Barbora. Tisíc a jedna noc. *The Ethnologist* [online]. 5. 4. 2016 [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <https://ethnologist.info/section/svetove-arealy/blizky-vychod/tisic-a-jedna-noc/>
46. SEISENBIYEVA, Eleonora, BOKAYEVA, Alina, BEGMANOVA, Bibizhan a ALIYEVA, Zhanat. The manifestation of Islamic principles in the works of Akyt Ulimzhiuly. *Life Science Journal* [online]. 2014, **11**(6s), 196-200 [cit. 2020-04-17]. ISSN 1097-8135. Dostupné z: http://www.lifesciencesite.com/ljsj/life1106s/037_24169life1106s14_196_200.pdf
47. OLIVERIUS, Jaroslav a PROCHÁZKOVÁ, Dagmar. *Svět klasické arabské literatury*. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-109-4. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:6177e3a0-7bcc-11e5-a715-005056827e52>
48. DŽARMAGAMBETOV, K. *Antologija kazachskoj poezii*. Moskva: Goslitizdat, 1958. 863 s.
49. Aitysh: Traditional music of Kazakhs. *Silk Road Adventures* [online]. [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <https://silkadv.com/ru/node/2033>
50. Aitysh/Aitysh, art of improvisation. *Intangible cultural heritage* [online]. [cit. 2020-03-31]. Dostupné z: <https://ich.unesco.org/en/RL/aitysh-aitysh-art-of-improvisation-00997>
51. KARATAJEV, Muchamedžan. *Kazachskaja litěratūra*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatělstvo chudožestvennoj litěratūry, 1960.
52. KENDIRBAEVA, Gulnar. Folklore and Folklorism in Kazakhstan. *Asian Folklore Studies* [online]. 1994, **53**(1), 97-123 [cit. 2020-04-02]. DOI: 10.2307/1178561. ISSN 03852342. Dostupné z: <https://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=be4b415f-4bcd-4489-bcd3-1ac4fe9592f7%40sessionmgr4008>

53. Ajtys Biržana i Sary. *Qazaqstan Tarihy* [online]. 5. 10. 2016 [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: https://e-history.kz/ru/contents/view/aitis_birzhana_i_sari__3597
54. Nurpeisova Dina: Tvorčestvo vydajuščichsja kompozitorov Kazachstana. *Silk Road Adventures* [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://silkadv.com/en/content/nurpeisova-dina>
55. Muryn žyrau. *Kazinform* [online]. 2. 11. 2009 [cit. 2020-02-01]. Dostupné z: https://www.inform.kz/ru/muryn-zhyrau_a2209107
56. RADLOV, V. V. *Obrazcy narodnoj litěratyry severnych tjurkskich plemen: narečije dikokamennykh kirgizov*. Sankt Petěrburg, 1885, 5.
57. BURKITBAJ, Ajagan, ed. *Kazachstan: nacionalnaja enciklopedija*. 1. Almaty: Glavnaja redakcija „Kazak enciklopedijasy“, 2004, 560 s. ISBN 9965-9389-9-7. Dostupné také z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6a/Kazakhstan_National_encyclopedia_%28ru%29_-_Vol_1_of_5_%282004%29.pdf
58. VINOGRADOV, V. *Toktogul Satylganov i kirgizskije akyny*. Moskva: Gosudarstvennoje muzykalnoje izdatělstvo, 1952, 214 s.
59. Osobennosti sal i seri. *Kazakh TV* [online]. 12. 7. 2017 [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://kazakh-tv.kz/ru/programms/viewArchive?id=16118>
60. DŽUANYŠBEKOV, Nurbolat. Kazachskije saly i sere i russkije skomorochi. *Kamerton: setěvoj litěraturnyj i istoričeskij žurnal* [online]. 10. 10. 2013 [cit. 2020-04-11]. Dostupné z: <https://webkamerton.ru/2013/10/kazaxskie-saly-i-sere-i-russkie-skomoroxi>
61. Gomer kazachskogo naroda. DŽAKSYBAJEV, Serik Imantajevič. *Zapiski krajeveda*. Pavlodar: EKO, 2008, s. 5-45.

62. CHUSAINOVA, Gulzada, KOŽABAJEV, D. a TAPENOV, D. Dombryra – duchovnjaja cennost' kazachskogo naroda. *Konservatoriya: Elmi journal* [online]. Baku, 2019(1), 10-17 [cit. 2020-04-03]. Dostupné z: <http://konservatoriya.az/wp-content/uploads/2019/05/%D0%9A%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%B5%D0%B2-%D0%94.-%D0%A2%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D0%94.-%D0%A5%D1%83%D1%81%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%93.%E2%80%93%D0%94%D0%BE%D0%BC%D0%B1%D1%8B%D1%80%D0%B0%E2%80%93%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0.pdf>
63. Dombra: Istorija kazachskich muzykalnych instrumentov. *Silk Road Adventures* [online]. [cit. 2020-04-03]. Dostupné z: <https://silkadv.com/ru/node/2012>
64. Process izgotovlenija dombry. *YouTube* [online]. 22. 9. 2014 [cit. 2020-04-14]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=cvvavMBK2a8>
65. Kobyz: Kazachskije narodnyje muzykalnyje instrumenty. *Silk Road Adventures* [online]. [cit. 2020-04-03]. Dostupné z: <https://silkadv.com/ru/node/2011>
66. Kobyz. *YouTube* [online]. 6. 7. 2015 [cit. 2020-04-14]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=zbcT93YPngA>
67. Žangir chan. *Kazinform* [online]. 11. 6. 2011 [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: https://www.inform.kz/ru/zhangir-han_a2207288
68. PRIJMA, Fjodor Jakovlevič, ed. *Poety Kazachstana*. 3. izd. Leningrad: Sovetskij pisatel', 1978, 608 s. Bibliotěka poeta.

69. Machambeta mavzolej: putěšestvija po Atyrauskoj oblasti. *Silk Road Adventures* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://silkadv.com/en/content/mahambeta-mavzoley>
70. MANBETĚJEV, Uak. Velikomu akynu posvjaščajetsja. *Kazachstanskaja pravda* [online]. 31. 10. 2015 [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: <https://www.kazpravda.kz/fresh/view/velikomu-akinu-posvyashchaetsya>
71. BURKITBAJ, Ajagan, ed. *Kazachstan: nacionalnaja enciklopedija. 5.* Almaty: Glavnaja redakcija „Kazak enciklopedijasy“, 2006, 560 s. ISBN 9965-9908-5-9. Dostupné také z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/83/Kazakhstan_National_encyclopedia_%28ru%29_-_Vol_5_of_5_%282006%29.pdf
72. Sujunbaj Aronuly. *Samopoznanije: Naučno-obrazovatělnyj portal npravstvenno-duchovnogo obučenija i vospitanija* [online]. [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: <http://teacher.ozin-ozit-tanu.kz/portfolio/show/id/94>
73. IMINOV, Ismailžan. Bessmertnoje nasledije Sujunbaja. *Kazak gazetteri* [online]. 11. 11. 2015 [cit. 2020-03-27]. Dostupné z: <http://kazgazeta.kz/?p=37830>
74. Muzej Sujunbaja Aronuly: ekskursii po krajevedčeskim muzejam Almatinskaj oblasti. *Silk Road Adventures* [online]. [cit. 2020-03-27]. Dostupné z: <https://silkadv.com/ru/node/2187>
75. GKP "Almatinskaja oblastnaja filarmonija im. Sujunbaja." *Upravlenije kultury, archivov i dokumentacii Almatinskaj oblasti* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <http://kultura.zhetisu.gov.kz/pages/19/>
76. Krajevedčeskij muzej imeni Sujunbaja Aronuly. *Žetysu 360 °* [online]. [cit. 2020-03-27]. Dostupné z: <http://zhetysu360.kz/2018/04/25/%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9->

%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9-
%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B8-
%D1%81%D1%83%D1%8E%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%8F-
%D0%B0%D1%80/

77. "Tajny. Sud'by. Imena.". "Biržan sal – golos stěpi". *YouTube* [online]. 4. 5. 2019 [cit. 2020-03-26]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=3s3OqACw42w>

78. Biržan-sal: putěšestvija na rodinu velikich kazachskich kompozitorov. *Silk Road Adventures* [online]. [cit. 2020-04-02]. Dostupné z: <https://silkadv.com/ru/node/923>

79. Kožagululy Biržan Sal (1834 – 1897 gg.). "*Tarich*" – *Istorija Kazachstana – školnikam* [online]. Almaty [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/history/modern/figures/kozhagululy/>

80. ISAKAJEVA, M. Ž., ISAKANOVA, S. Š. a ŠACHMETOVA, Š. B. *Akyny – žyrau Pavlodarskogo Priirtyšja: Biobibliografičeskij spravočnik* [online]. Pavlodar: Oblastnaja objedinennaja universalnaja naučnaja bibliotěka im .S.Torajgyrova, 2004 [cit. 2020-3-31]. Dostupné z: <https://docplayer.ru/111451531-Akyny-zhyrau-pavlodarskogo-priirtyshya-biobibliograficheskij-spravochnik.html>

81. Žajau Musa: kazachskije obrjadovyje i kultovyje pesni. *Silk Road Adventures* [online]. [cit. 2020-04-02]. Dostupné z: <https://silkadv.com/ru/node/2004>

82. Bajžanuly Žajau Musa (1835 – 1929 gg.). "*Tarich*" – *Istorija Kazachstana – školnikam* [online]. Almaty [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/history/modern/figures/bayzhanuly/>

83. Bajžanov Žajau Musa: (1835 – 1929). *Litěraturnaja karta Pavlodarskogo Priirtyšja* [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: [http://map.pavlodarlibrary.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=50%3A2012-05-28-06-50-20&catid=6%3A2012-05-28-05-46-27&Itemid=17&lang=ru\)./%20Encykl.%20%E2%80%93%20s.%20310](http://map.pavlodarlibrary.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=50%3A2012-05-28-06-50-20&catid=6%3A2012-05-28-05-46-27&Itemid=17&lang=ru)./%20Encykl.%20%E2%80%93%20s.%20310)

84. Akan Sere: pesennaja kultura kazachskich ispolnitělej. *Silk Road Adventures* [online]. [cit. 2020-04-02]. Dostupné z: <https://silkadv.com/ru/node/922>
85. Koramsauly Akan Seri (1843 – 1913 gg.). "Tarich" – Istorija Kazachstana – školnikam [online]. Almaty [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/history/modern/figures/koramsauly/>
86. AUEZOV, Muchtar. Abaj Kunanbajev. *Abaj Kunanbajev: stichotvorenija, poemy, proza*. Moskva: Goslitizdat, 1954, s. 12-33.
87. "Tajny. Sud'by. Imena.". Abaj Kunanbajev. *YouTube* [online]. 5. 11. 2017 [cit. 2020-03-27]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=Jvy8jdgkZws>
88. KUNANBAJEV, Abaj a HŘEBÍČEK, Luděk. *Čtyřicet rozjímání o životě a lidech*. Praha: Svět sovětů, 1959.
89. OMAROVA, Gulnar. Tvorčeskoje sozvučije Abaja i Akyta. *Mysl: Respublikanskij občestvenno-političeskij žurnal* [online]. 16. 6. 2014 [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <http://mysl.kazgazeta.kz/?p=2703>
90. ISKAKULY, Syrajyl. *Tvorčestvo Tanžaryk Žoldyuly*. Alma-Ata: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2006, 70 s. ISBN 978-3-659-80936-1.
91. KEDRINA, Zoja Sergejevna. *Pesni kazachskich stěpej: sbornik proizveděnij kazachskoj litěratyry*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatělstvo dětskoj litěratyry, 1951.
92. NURPEISOV, A. Dombry neumolčnoje peňje. DŽABAJEV, Džambul. *Izbrannoje: Stichotvorenija, ajtysy, dastany, tolgau*. Moskva: Chudožestvennaja litěratyry, 1986, s. 3-12.
93. KARATAJEV, Muchamedžan. *Istorija kazachskoj litěratyry v 3 tomach*. Tom 3, Kazachskaja sovetskaja litěratyry. Alma-Ata: Nauka, 1971.

94. BOGDANOV, Konstantin A. Avatar Džambula: (vmesto predislovija). *Džambul Džabajev: priključenija kazachskogo akyna v sovetskoj straně*. Moskva: Novoje litěraturnoje obozrenije, 2013, s. 5-14. ISBN 978-5-444-80062-1.
95. DOBRENKO, Jevgenij. Džambul. Ideologičeskije arabeski. *Džambul Džabajev: priključenija kazachskogo akyna v sovetskoj straně*. Moskva: Novoje litěraturnoje obozrenije, 2013, s. 24-70. ISBN 978-5-444-80062-1.
96. KOSTJUCHIN, Jevgenij. Džambul i sovetskaja folkloristika. *Džambul Džabajev: priključenija kazachskogo akyna v sovetskoj straně*. Moskva: Novoje litěraturnoje obozrenije, 2013, s. 15-23. ISBN 978-5-444-80062-1.
97. NURIJEV, Askar. Pevec zemli kazachskoj. *Aktjubinskij vestnik* [online]. 23. 9. 2010 [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: <https://avestnik.kz/pevets-zemli-kazachskoj/>
98. Vystavka k 155-letiju akyna Nurpeisa Bajganina. *Qazaqstan tarihy* [online]. 28. 10. 2015 [cit. 2020-01-05]. Dostupné z: <https://e-history.kz/ru/publications/view/1563>
99. Bajganin Nurpeis (1860 – 1945 gg.). "*Tarich*" – *Istorija Kazachstana – školnikam* [online]. Almaty [cit. 2020-01-30]. Dostupné z: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/history/modern/figures/bayganin/>
100. ALIŠBAJEVA, Almira. Momyn Bajganin: „Ja slepoj muzykant“. *Diapazon* [online]. 6. 11. 2012 [cit. 2020-01-06]. Dostupné z: <https://diapazon.kz/news/31664-momyn-bayganin-ya-slepoy-muzykant>
101. ALADINA, Tatiana. Žyršy-bala 155. *Express K* [online]. 4. 11. 2015 [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: https://express-k.kz/news/zhizn/zhyrshy_bala_155-58547
102. KLIMOVICĚ, L. I., ed. Kazachskaja litěratúra. *Chrestomatija po litěratúre narodov SSSR*. Moskva: Učpedgiz, 1947, s. 581-684.
103. MULATI 木拉提. Aheti Wulumuzhi de sufeizhuyi zhexue sixiang 阿合提·乌鲁木齐的苏菲主义哲学思想[Súfistická filozofie Akyta Ulimžiuylho]. *Xinjiang shehui jingji* [online]. 1997, (1), 75-79 [cit. 2020-04-17]. Dostupné z:

http://xueshu.baidu.com/usercenter/paper/show?paperid=535cdfc540cc290e36b3f87936fc4dab&site=xueshu_se

104. GUAN, Jixin 关纪新. *Hasakezu wenxue 哈萨克族文学 [Kazašská literatura]* [online]. Beijing: Zhongguo shehui kexueyuan minzu wenxue yanjiusuo, 18. 10. 2006 [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: http://iel.cass.cn/mzwxbk/gmzwxgl/200610/t20061018_2764307.shtml

105. "Tajny. Sud'by. Imena." Aset Najmanbajev. *YouTube* [online]. 8. 10. 2017 [cit. 2020-03-26]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=FI4MyaZRdGU>

106. Najmanbajuly Aset (1867 – 1922 gg.). "*Tarich*" – *Istorija Kazachstana – školnikam* [online]. Almaty [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/history/modern/figures/naymanbayuly/>

107. Aset Najmanbajev: muzykalnyje tury po pesennoj kulture kazachskich pevcov. *Silk Road Adventures* [online]. [cit. 2020-04-02]. Dostupné z: <https://silkadv.com/ru/node/921>

108. Kratkaja informacija o Keneně Azirbajevu (1884 – 1976 gg.). *Azirbajev* [online]. [cit. 2020-04-02]. Dostupné z: http://azirbayev.kz/ru/additional_information_ru/short_information_ru/

109. ADĚN, Ajan. "Pesennyj i epičeskij geněral Kenen." *Qazaqstan Tarihy* [online]. 23. 9. 2019 [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: <https://e-history.kz/ru/publications/view/5473>

110. Azerbajev Kenen (1884 – 1976 gg.). "*Tarich*" – *Istorija Kazachstana – školnikam* [online]. Almaty [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/history/postwar/figures/azer/>

111. Azerbajev Kenene: Exkursii na pamjatniki kazachskim pevcam Vostočnogo Kazachstana. *Silk Road Adventures* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://silkadv.com/ru/node/941>

112. "Ajty's" dokumentalnyj film (1943 god). In: *YouTube* [online]. 6. 6. 2018 [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=7Hb-O8Iszg4>
113. IGIBAJEVA, R. Samorodok stěpi. *Zvezda Priirtyšja: Pavlodarskaja oblastnaja gazeta*. Pavlodar, 2010, (110).
114. Bajzakov Isa (1900 – 1946 gg.). "*Tarich*" – *Istorija Kazachstana – školnikam* [online]. Almaty [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/history/collectivization/figures/baizakov/>
115. BROWN, LM. Marina Raskova, Mother of Witches: Russian Hero or Soviet Flunky? *Medium* [online]. 13. 1. 2020 [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://medium.com/history-of-yesterday/marina-raskova-mother-of-witches-53632bc917e7>
116. Bajzakov Isa: (1900 – 1946). *Litěratur'naja karta Pavlodarskogo Priirtyšja* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: http://map.pavlodarlibrary.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=52%3A2012-05-30-05-01-23&catid=6&Itemid=17&lang=ru
117. Isa Bajzakov: posvjaščajetsja 120-letiju akyna-improvizatora Isy Bajzakova. *KGU "Irtyšskaja centralnaja rajonnaja bibliotěka"* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <http://irtbiblioteka.kz/ru/isa-bajzakov.html>
118. ACHMETOV, O. *Sönbes alau*. Küjtiñ: Ile chalykh baspasy, 1994, 322 s.
119. Žoldyuly Tanžaryk (1903 – 1947). *Alaš: elektron'naja bibliotěka* [online]. Vostočno-Kazachstanskaja oblastnaja universal'naja bibliotěka imeni Abaja, 2016 [cit. 2020-02-26]. Dostupné z: http://alash.semeylib.kz/?page_id=315&lang=ru
120. WU, Xiaocheng 吴孝成 a WU, Ruoyu 吴若愚. Tangjialeke pingzhuan 唐加勒克评传 [Kritická biografie Tanžaryka]. *Yili shifan xueyuan xuebao* [online]. Yining:

Shehui kexueban, 2004, 14. 8. 2004, (4), 2-10 [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <http://www.cqvip.com/QK/83347X/200404/15819457.html>

121. Tangjialeke yanjiuhui 唐加勒克研究会 [Výzkumná společnost Tanžaryka Žoldyulyho]. *Baidu Baike 百度百科* [online]. [cit. 2020-04-17]. Dostupné z: <https://baike.baidu.com/item/%E5%94%90%E5%8A%A0%E5%8B%92%E5%85%8B%E7%A0%94%E7%A9%B6%E4%BC%9A/5502260?fr=aladdin>

122. Berkimbajev Estaj: (1868 – 1946). *Litěraturnaja karta Pavlodarskogo Priirtyšja* [online]. [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: http://map.pavlodarlibrary.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=56%3A2012-05-30-05-07-23&catid=6&Itemid=17&lang=ru

123. Koškarbajev Šašubaj. *Kommunalnoje gosudarstvennoje učrežděníje "Centralizovannaja bibliotěčnaja sistěma goroda Balchaš"* [online]. [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: https://balkhashlib.kz/ru/kraeved_6_7_6

124. AZERBAJEV, Kenen. Bazar i Nazar. *Azırbajev* [online]. [cit. 2020-04-03]. Dostupné z: http://azırbajev.kz/ru/verse_ru/bazar_i_nazar/

125. DŽABAJEV, Džambul. Píseň o splněné přísaze. VRABCOVÁ, Eva. *V. I. Lenin v sovětské lidové poesii*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954, s. 158-161.

126. KUNANBAJEV, Abaj. *Abaj Kunanbajev: stichotvorenija, poemy, proza*. Moskva: Goslitizdat, 1954, 415 s.

127. DŽABAJEV, Džambul. *Písně lásky a hněvu*. Autoris. vyd. Praha: Svoboda, 1947. Plamen (Svoboda).

128. MUYANGREN HE TIAN'ENÜ 牧羊人和天鵝女 [Pastevec a labutí panna]. YAO, Baoxuan 姚宝瑄. *Zhongguo ge minzu shenhua 中国各民族神话: wuzibiekezu hasakezu ke'erkezizu eluosizu weiwu'erzu tajikezu tata'erzu xibozu 乌兹别克族 哈萨克族 柯尔克*

孜族 俄罗斯族 维吾尔族 塔吉克族 塔塔尔族 锡伯族. Taiyuan: Shuhai chubanshe, 2014, s. 27-30.

129. BIDULA, Patiman 比都拉·帕提曼. Aheti Wulumuzhi shigezhong de mofangci fenxi 阿合提·乌鲁木齐志诗歌中的模仿词分析 [Analýza imitativních slov z básní Akyta Ulimžiulyho]. *Lanzhou jiaoyu xueyuan xuebao* [online]. 2018, 11. 9. 2018, **34**(12), 31-34 [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <https://www.ixueshu.com/document/b6a0a2e89f6b93228144d9dbb8800f33318947a18e7f9386.html>

130. Saba. *Classes.ru* [online]. [cit. 2020-04-21]. Dostupné z: <https://classes.ru/all-kazakh/dictionary-kazakh-russian-term-20818.htm>

131. BAJZAKOV, Isa. *Izbrannyje poemy: chudožestvennaja litěratūra*. Almaty: Goslitizdat, 1957, 176 s.

132. YIMAHAZI, Shawulie 依玛哈孜·沙吾列. Qiantan Aheti jiaoyu sixiang de lilun jichu 浅谈阿合提教育思想的理论基础 [Krátké pojednání o teoretickém základu Akytova ideologického vzdělávání]. *Changji xueyuan xuebao* [online]. Changji xueyuan shekebu, 2006, 23. 10. 2006, (4), 52-54 [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <http://www.cqvip.com/Main/Detail.aspx?id=23519172>

133. AZERBAJEV, Kenen. Šestnadcatyj god. *Azirbajev* [online]. [cit. 2020-04-03]. Dostupné z: http://azirbayev.kz/ru/verse_ru/shestnadcatyi_god/

134. Značenijs slovosočetańija "belyj car." *Kartaslov.ru* [online]. [cit. 2020-04-11]. Dostupné z: <https://kartaslov.ru/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0/%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%8B%D0%B9%20%D1%86%D0%B0%D1%80%D1%8C>

135. AZERBAJEV, Kenen. Maximu Gorkomu. *Azərbayajev* [online]. [cit. 2020-04-03]. Dostupné z: http://azirbayev.kz/ru/verse_ru/maksimu_gorkomu/
136. DŽABAJEV, Džambul. *Izbrannoje: Stichotvorenija, ajtysy, dastany, tolgau*. Moskva: Chudožestvennaja litěratūra, 1986, 239 s.
137. AZERBAJEV, Kenen. My pobedim!. *Azərbayajev* [online]. [cit. 2020-04-03]. Dostupné z: http://azirbayev.kz/ru/verse_ru/my_pobedim/
138. Otegen batyr. *Qazaqstan Tarihy* [online]. [cit. 2020-04-21]. Dostupné z: <https://e-history.kz/ru/biography/view/202>
139. IGNAŤJEVA, Ljudmila Nikolajevna. *Rol migracii v formirovanii naselenija Kazachstana*. Barnaul, 2006. Dostupné také z: <http://cheloveknauka.com/rol-migratsii-v-formirovanii-naseleniya-kazahstana>
140. Děmografičeskaja situacija v Respublike v 1959-1989 gg. *Qazaqstan Tarihy* [online]. 5. 9. 2013 [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://e-history.kz/ru/contents/view/1229>
141. LACHANULY, Nurtaj. Ajtys studěntov prošol bez voschvalenija vlastěj. *Radio Azattyk* [online]. 7. 2. 2017 [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan_almaty_aytis_of_students/28294973.html
142. MUCHAMEDŽANOVA, Agata. Meždunarodnyj ajtys molodych akynov prošol v Karagandinskoy oblasti. *Kazinform* [online]. 3. 12. 2019 [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://www.inform.kz/ru/mezhdunarodnyy-aytys-molodyh-akynov-proshel-v-karagandinskoy-oblasti_a3590924
143. Kazachstaněc vyigral avtomobil na Meždunarodnom ajtyse akynov. *Inform Bjuro* [online]. 28. 11. 2016 [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://informburo.kz/novosti/kazahstanec-vyigral-avtomobil-na-mezhdunarodnom-aytyse-akynov.html>

144. MUKANOV, Bauyržan. Vyšel v svet VII tom sbornika kazachskogo ajtysa. *Zakon.kz* [online]. 4. 12. 2014 [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.zakon.kz/4672833-vyshel-v-svet-vii-tom-sbornika.html>